

Український Письменник
в Індії

Річесіяк Еверсон

СОН
ІНДІЯ

Видавництво, Житомирського
РІМІНІ - 1946

diasporiana.org.ua

Від Видавництва

Найменший хочби здобуток в умовинах нашого таборового життя мав за собою великий вклад зусиль і немалу історію. Не-багатьом тільки відомо, скільки труднощів є зв'язаних з виданням хочби малого календарця, на циклостилі й серед браку відповідних до того матеріалів. Та молоде Видавництво "Життя в Таборі" не зражувалось труднощами навіть тоді, коли вони, здавалось були не до поборення, а впертою працею поволі створило основу для дальшої праці, дяючи разом з тим немалій вклад до історії нашого табору.

До Нового Року 1946 Видавництво видало невеликий, скромний календарець, багатий змістом, та бідний зовнішнім виглядом, по-мимо зусиль артиста-маліяра Р. Каплуна. Перша спроба поважнішого циклостилевого видання, маленька збірка поезій Юрія Форися, що з'явилася в грудні, перед самим Новим Роком, робила вже багато краще враження. Скромна вона була, бо скромна, але відно було великий видавничий поступ, а графічне оформлення В. Каплуна доскорі здобуло собі признання в таборі. Видавництво повірило в свої сили, чого доказом було видання збірки поезій Б. Бори, у квітні, видання вже наскрізь поважне. Одночасно майже з тим закінчено видання авантюрного сповідання В. Дончака "Марко Бурджа", що дійший час друкувалось відтінками, як додаток до часопису "Життя в Таборі". П'ятим з черги виданням був передрук з "Америки" п.н. "7 літ боротьби", шостим, врешті, збірка новелль Стенсона Елерсона, що цією січесно нашим Читачам у руки.

"Сон літньої ночі" - перша спроба молодого автора, досить оригінальна у своєму заłożенні і в перекладенні, виходить у нащому Видавництві в графічному оформленні М. Фесомовича та В. Каплуна, після поборення незвичайно великих труднощів, зв'язаних - як все - з браком відповідних матеріалів. Тільки завдяки культурно - освітньому референтові табору п.сотн. Б. Підгайному, вдалось Видавництву "Ж. в. Т." зреалізувати свій намір та дати у руки таборового читача новий доказ праці та намагання хоч в дрібній частині покрити катастрофальний брак книжок у нашему таборі. Сподіємось, що наше зусилля найде прихильний відгук у таборі, ддаючи нам сил до дальшої праці та віри в її доцільність.

Табор Українських Полонених
Ріміні - Італія 15.7.46

Видавництво
"Життя в Таборі"

Був пізний вечір. Змучений цілоденною працею, професор Зорецький рішився відломити викінчення рукопису до слідуючого дня. Вдома вже довго чекав вечера, хоч він телефонував, що не прийде скоро, бо має до викінчення термінову працю. Тепер міг з гордістю глядіти на своє діло. Ще тільки кілька фраз і великий рукопис буде завершений. А разом з тим... Певно, хоч воно й не це, що він собі вимріяв, не для його народу піде його праця, але всетаки слава вченого і його гордість залишається за ним. Про атомічний розклад металів немає так багато праць, а ця якраз була поважною, тимбільше, що це овоч кілька літніх дослідів і студій. Всетаки він, ректор львівської політехніки, залишить наукі і світові слід по своїй діяльності.

Він обіцяв Академії Наук, що пришле свою працю у слідуючому тижні, ще на час, щоб сягнути за неї поважну грошеву премію. Словом, все складалося як найкраще, і професор Зорецький не міг собі покищо нічого більше бажати. Тільки дещо спокою для розумового й фізичного відпочинку. А за ці гроші можна буде й на це позволити, і то не тільки самому, але й з цілою родиною.

Піднявся, розпrustував кості,

позіхнув і зложив численні картики рукопису. Годинник показував після одинадцятої, найвищий час, щоб покинути працю й будівлю державної політехніки. Сягнув по на-кідку.

З тіней і світлі великого міста вирости конкретні зариси кількох постатей. За ними ще кількох. Прилипли нишком до муру і здергали відних. Не обмінялися ані одним словом. Поводилися, як духи, як нематеріальні явища.

Одна з численних рук витягнулася до дзвінка. Натиснула.

Минуло кілька хвилин, закинувши і сапаючи, наблизилось з глибини темного голю кашляння й клапання. Старий сторож Михайло неприязно відчинив, приглянувшись, невдоволено буркнув щось під носом.

- Це я, товаришу Михайлє - обізвався свіжий, молодий голос.

- Я, Владко Зорецький. Хочу піти до батька...

- А!... Ну, добре, добре. Як будете виходити, затримте за собою двері, щоб я знову не мусів вставати. Кості болять, весь день гарю, як той чорний віл, і навіть ніхто не бачить того...

- Певно, певно. Я завжди це казав.

- Ат... - клапання віддалювалось і старий Михайло кашляв у сумерку великого вестібулю.

Тіні, що на часок завмерли при стіні, ожили. Двері пропустили їх до нутра. Двигали з собою

якісь окринки, знаряддя і Бог зна ще що. Університецькі двері без зайвого гамору зачинилися за ними й у замку перекрутися ключ.

На східцях почувся шепіт. На тих самих старих східцях, що вже кілька десятків років служили людям, піднімаючи їх наверх, до світла й науки.

- Я піду сам до батька. Мого батька ніхто не переконає. Тільки я можу це зробити.

- Добре, але не барись. Час дуже дорогий. Знаєш, що двадцять п'ять хвилин. Ключа передай як найскоріше. Це дійсно пех, що твій батько ще урядує!..

- Це теж і щастя, бо інакше сторож нас не впустив би!

- Ха-ха! Так, якби ми не мали інших середників... .

Молодий студент, Влодко Зорецький, пішов, залишаючи малу групку тіней. Східці скрипіли під його ногами, кам'яні плитки, вихолоблені взуттям тисячів студіюючих, різко відбивали його кроки. У святині науки панував нічим не заколочений спокій. Влодко йшов спершу різко, а потім повільніше, потім ще повільніше, несміливіше.

У перспективі довгого коридору видніли двері до батькової канцелярії. Влодко зібрався на відвагу. Рушив бистріше. Перед своїм батьком завжди відчував дивний респект, просто страх, що нераз ставав причиною насміхів зо сторони всіх студентів, його товаришів, але Влодко у своїй психічній структурі не змінився, і батько й надалі остався для нього незаперечним авторитетом. Тому, хоч перед товаришами він виговорився певно й відважно, тепер, супроти зустрічі з батьком, не почував себе зовсім так певно, і поволі підходив до дверей, що замикали батькову канцелярію. Крізь дірку від ключа пробивалось ясне світло, тож Влодко зміркував, що батько ще працює. Пристанув і застановився. Чи тепер взагалі він можейти до батька, чи може він взагалі йому докучати своєю особою і своїм, найменше дивним, проханням. Адже батько спитає, пошо

йому цього ключа і, взагалі, що він тут робить? Що йому відповісти, що сказати?...

Ясно, Влодко не для себе це робить. Це для великої справи і батько повинен зрозуміти. Але чи він може сказати це батькові? Що батько зробить тоді? Чи вільно зрадити тайну? Таку велику тай...

Думка зірвалась нагло від заскочення.

У відчинених дверях стояв батько, зібраний до відходу, готовий іти додому. На вид збентеженого сина пристанув, здивований. як і цей останній.

- Ти що тут робиш?!

Влодко відразу перезабув усе, що придумав. Батько! Тон батькового голосу свідчив найкраще, що тут ніякі викрути не поможуть. Влодко інакше не міг собі цього уявити, як тільки так, що батько все знає і все знати мусить.

- Я... Я хотів ще поглянути на взірці металів...

- В такій пізній порі?

- Я не знав, що це так... пізно.

Батько стягнув грубі брови.

- Що ти верзеш?! Що з тобою? Чого ти такий блідий?

Професор Зорецький увійшов назад до кімнати, а синові не лишалося нічого іншого, як слідувати за ним. Влодко з великим острахом переступив поріг, і зір його зразу упав на великий, стінний годинник. Ще тільки двадцять мінút!...

Батько обернувся до нього й суворо питав. Влодко підсвідомо признавав його владу і, мимо своїх 18-ох років, не важився ніколи хоч одним словом перечити батькові.

- Що тобі? Кажи правду!

На стіні, побіч інших ключів, висів ключ від горища, той самий, що його Влодко обіцяв принести своїм товаришам. Ба, не тільки їм! Він знов, до чого цей ключ був потрібний і чому таке потребне було це горище. А зрештою, він мав такий наказ і, звичайно, накази він виконував дослівно. Тільки тепер цей наказ увійшов в конфлікт з батьковою особою... І що з цього буде?

- Мені нічого, папо...

- Брешеш. Я бачу це по твоїх очах. Ти мені мусиш всю правду сказати!

Влодко почервонів від образі. Батько вколов його своїми словами, тимбільше, що Влодко вложив усе своє ество в це, що він сьогодні робив. Він не вмів і не мав часу аналізувати понять свого батька у таких справах, він же сам за це віддавав усе, що тільки мав. А батько його так обрив, не знаючи навіть, у чому справа!...

- Папо... Я скажу правду, ... але...

- Але? Що за але? Чи ти мій син, чи ні?

Батько відклікався до синівських обов'язків, і Влодко зінав, що це у батька мало дуже велике значення.

- Але папа мусить... мене зрозуміти.

Старий професор підняв високо вгору брови, а його обличчя набрало ще більше суверого вигляду.

- Чи я колись не розумів тебе?

- Так, але... - Влодко затянув і не міг нічого більше сказати.

- Ти сьогодні зовсім не свій, Влодку. Я не розумію, що з тобою діється. Ти зовсім блідий!

Стрілки годинника невмолимо пересувалися, і Влодко розумів, що вже найвищий час перестри в дію це все, що він мусів зробити. Батькові треба сказати правду й батько мусить це зрозуміти. Як же інакше могло б бути? Батько сам сказав, що він завжди його розумів.

- Папо, мені треба ключа... від горища.

- Що? Ключа від горища? А що ж ти там хочеш?

- Я... не хочу тебе обдурувати, папо, але сьогодні вночі... ну, зараз таки, починається повстання в Україні й я...

Коли б був грім ударив в кімнаті, то зробив би на професора такого враження, як оці прості слова сина. Він, наче від сильно-го болю, стягнув густі брови, підняв руку, потер нею обличчя, добув хустину, прочистив ніс і витріщив очі в напрямі Влодка, свого сина.

- Що ти сказав?...

Голос у батька вийшов недовірчivo, так, наче б він ждав повторення чогось, чого не було, і що тільки причулося якимсь незрозумілим способом.

- Папо... - Влодко побілів ще більше. - Я сказав, що сьогодні, за 15 хвилин, починається повстання в Україні...

Професор закліпав очима і сів на найближче крісло.

- Влодку! Ти з розуму зійшов?

Батько і син гляділи на себе очима повними недовір'я. Батько не пізнавав сина, а син не розумів, чому батько не може зрозуміти таких природних речей. Певно, це йому відається трохи дивне, але так в сьогодні і кінець! Трудно. Влодко не міг роздумувати про свої вчинки, наказ і все!

Батько робив враження розбитого, розторощеного, до краю зрушеної вісткою від власного сина, вісткою, що перевертала вверх дном увесь світ батькових обрахунків і ставила їх та саме його існування під якийсь дивний, несамовитий знак запиту. Це ж було неможливе, це було просто, ну, професорові бракувало слів на окреслення своїх думок, як Влодко може мати щось спільногого з тим усім?

- Слухай, дитино! Що ти мені говориш? - ніколи ще досі батько його так не називав. - Ти маєш гарячку! Глянь, як твої очі близькі! Що сталося тобі сьогодні?

У Влодкові будився опір проти такої аргументації.

- Але ж я не жартую, папо! Повір мені, що це правда! В усій Україні сьогодні починається повстання.

Професор тряс головою. Слови не в'язалися йому, губи дрижали, якийсь неописаний страх напав його.

- Влодку, сину мій! Що тобі? Я тебе не розумію!

Мінуги втікали і товариші ждали на цього нещасного ключа. Влодко розумів, що він не може тут ждати так довго. Чому батько не може, не хоче зрозуміти його?

- Я не можу тепер тобі цього всього вияснити, папо. На це забракло б часу. На горищі ми мусимо уставити скоростріл...

Професор нагло підвівся. В його очах запалали огники енергії. Влодко не міг йому цього пояснити? Влодко, його син? Як це розуміти? Це має бути вислід довголітнього виховання у справжньому батьківському дусі? Це має бути його син? Він сьогодні говорить до батька в цей спосіб? Він так високо задирає свого смаркатого носа? Що це значить?

- Влодку! Зараз мені виясни...

За десять хвилин одинадцята година. Влодко аж побілів з переляку, коли завважив це.

- Тепер нема часу на це, папо... Я завтра тобі розкажу...

- Завтра?

- Тепер ми мусимо бути до одинадцятої години готові.

Влодко надумувався, чи не прискочiti б до стіни, не вхопити ключа і не втекти з ним. Але ні. Цього батько ніколи не вибачив би. Він не може так зробити. Але він мусить мати цього фатального ключа!...

- Що значить мусимо? Це мене зовсім не цікавить! Зараз мені забирайся до хати й не блазнуй по-ночах! Я з тобою про це ще поговорю! Зараз іди додому!

Влодко занімів. Цього він не сподівався від свого батька. Він просто не міг зрозуміти цього. Ніколи не уявляв собі, що його власний батько не може відчувати настрою, який сьогодні вночі опанув ввесь край, який його, Влодка, примусив виконувати наказ, до якого він сам ще вчора може не був готовий. Чи батько цього не розуміє? Не відчуває живішого ритму сердця, прискорених віддихів широкої країни, гарячки, що наснажила атмосферу цієї великої ночі? Батько наказує йому йти додому? Тепер іти додому й не виконати наказу, такого важного й великого, від якого, можливо, все залежить? Осмішилися перед товаришами, перед собою самим, перед цілим світом? Піти додому, тепер, коли у повітрі висить велика й грізна буря, що навіть його, Влодка, пірвала за собою, хоч і проти волі батька, як тепер показується?

Розум хлопця гарячково працював та шукав виходу з ситуації, приходила до голосу воля. Його

опір міцнів і кріпшав, лиця паленіли й наливалися кров'ю, з очей стрілили огні, що їх батько ніколи ще не бачив у нього. Старий, змучений батько.

- Я не піду додому, папо!

Професор витрішив очі ще більше, відступив крок назад і випростувався на цілий свій ріст. Слова його сина вдарили його обухом, але він на те був батьком, щоб опанувати опір і, в потребі, зломити його. Цей смаркач не застановляється над своїми кроками, він в загалі не знає, що він робить і що хоче! Чи він усвідомляє собі, що з цього може бути, і до чого він прикладає руки? Чи усвідомляє собі, на яку він небезпеку наражає свою цілу рідню, ввесь український народ, все суспільство? Чи в загалі батько має переконувати сина? Ніколи! Батько має наказати, а коли це не помогає, має вимусити виконання наказу. На це він батько і на це він має сина!

- Зараз збирайся мені! Підемо разом! Я тебе провчу, смеркачу!

Батько крикнув це на ввесь голос і Влодко не вспів відповісти, як гострий, хоч молодий, голос обізвався від дверей.

- Не так рішуче, пане професоре! Ваш син сьогодні стоїть в службі цілого народу, і ви, будь ласка, свої права дещо скоротіть!

Влодко обернувся на п'яті й застиг від несподіванки. Цього він не тільки не сподівався, він не хотів, щоб товариші мішалися в ті справи, він не хотів теж, щоб вони знали, у якому послуслі він у батька. Всетаки навіть найкращі товариші посміхаються з цього. Таке вже право молодості.

Професор мовчав від ще більшої несподіванки. Він побачив, що його син - не його син, і що його доля не в батькових руках. Якісь незнані йому люди розпоряджаються ним, проти волі його, батька, на шкоду цілій родині і хто зна яким великим кругам суспільства. Це озлобило професора, а таке відбирання у його права відносно Влодка ніяк йому не підходило. Тому, коли минула хвилина мовчанки, під час якої

оба новоприбувші іронічно посміхалися в сторону скомпромітованого в їхніх очах товариша. Він не смів глянути їм в очі, і тільки в душі розумів, що батькова віртесь посередньо спричинила такий стан.

- Я ніякого ключа вам не дам! Ви хочете запропастити мене й всіх, ви легкодухи...

- Тоді ми візьмемо самі, що нам потрібне, а про запропашення краще не говоріть, коли не знаєте, що вас так чи сяк чекає.

Один з них зовсім легко підійшов до стіни, зняв ключа і повернув до дверей, а Влодко бачив, що вся нівага його батька на нішо не здалася. Проте відчував рівночасно, що він ніколи не здобувся б на щось подібне. Він не міг проти свого батька виступити, навіть коли б цей поступав неправильно.

Професор теж зрозумів, що його влада може простягатися тільки над його власним сином і не пробував навіть ставити опору чужим, до цього ~~взбросним~~, людям. Зате з тим-більшою злістю звернувся до власного сина й розкривався до нього, згадуючи непослух, невірність, гірку невдячність і брак розуму та всі ці хиби, що їх мають, звичайно, люди, нам непотрібні, або неприємні. Однак тому, що Влодко не реагував, професора злість зростала й зміцнювалась, крик збільшувався і ставав гучнішим, а врешті впали слова, що Влодка мусіли заболіти.

- Це є бандитське поступовання супроти власної матері, супроти батька й рідні! Так не може поступати мій син! Твої товариши нападають на мене, й це ти важишся вважати нормальним явищем?! Дай мені відповідь!

Влодкові груди захвилювали від обурення. На таке він зовсім не заслужив. Він робив це все в добрій вірі і з переконання, а що він зложив присягу нікому не зраджувати тайни своєї участі в великому русі, батько не має права його картати.

- Папо, ти не маєш рації! Ти не смієш мене так називати! - крикнув хлопець з усіх сил.

В першій хвилині батько занімів. В кімнаті був один свідок

циого крику, цієї синівської неслухняності й браку пошанування до батька. Це не могло пройти безкарно. В ніякому випадку.

- То ти такий син?... - і батькова рука, замахнувшись, спочила на обличчі Влодка. Його голова відлетіла набік, під силою батькового удару, він зблід і тільки червоний слід батькових пальців виднів на білому тлі ліця. Очі на хвилину померкли, а відтак в них заблищали слези.

Власний батько вдарив його... Вдарив за те, що він свою молодість посвятив такій великій справі... То за те батько його вдарив? Хіба це батько? Влодко відчув, що його серце корчиться з жалю до власного батька... А проте був би пробачив йому це все, коли б не глухлива заввага від порога.

- Ну, так дозволити собі дати в лиці...!

Влодко нагло спаленів. Іскри сипнулися з очей, і він, без слова, як буря, вилетів з кімнати. Батько тільки скрикнув, та сина вже не було. Відгомін скорих кроків завмирав на плитах коридору, губився серед пустих стін.

З опущеною головою, як людина, яка, хоч молода, мусіла пережити хвилину, що в ній усі її почування, вся її віра в батька та його справедливість, завалилися, як домик з карт. молодій душі нагло запанувала порожнечка, що пекла огнем, колола попелом і посмаком зварища. Так виглядав у цій хвилині Влодко Зорецький.

Як ішов, куди йшов - сам не зінав. Зійшов вділ і оставив поза собою все, що його досі тут держало. Коли вийшов на вулицю,тику й спокійну в цьому закутку, пристанув і потер чоло. Серце било, як молотом, у висках шуміла кров, перед очима літали червоні цятки. Вертатися... Може... Ні. Почув, як за ним гомоніли чиєсь крохи, хтось біг. Товарин. Влодка не можна було в такому стані пустити на вулицю. Треба було пильнувати. Такого справжнього смаркача.

- Влодку! Стій, до холери, жоктодьобе!...

Приспішив хід. Куди? Просто

перед себе! Щоб тільки кров не шуміла так у висках, щоб серце від жалю не вискачувало з вузьких учнівських грудей.

Просто перед себе! Вперед!...

Щоб тільки добігти до рогу вулички, а там він пропаде з очей товариша й усіх, усіх.

Ще приспішив хід...

Гррррим!

Вечір сколихнувся від сильно-го зриву на мить заяснів червоною зорею дня. За рогом бухнуло полум'я й погасло. Але крик натовпу залишився. Жалісно скрипіли гальми трамваїв, авт, якісь нові звуки врізались у нечуваний гамір, що розростався до вибуху вулькану.

Стрілянина. Виразні скоро-стрільні серії, знову вибухи, і ще, і ще. Якісь жінки кричали про-низливо, тікаючи. Влодко ледви пробився крізь громаду, цивільні розскакувались на всі боки. Ось він уже на розі. Знову повітрям сколихнув вибух ручних гранат. Лунали оклики, свистіли кулі, з вікна політехніки тріскотів скро-стріл пошибах ворожої будівлі.

З розмаху Влодко попав у вир боротьби. Не визнавався у ній зовсім, не мав на це часу. Велика вирва у воротах будинку НКВД ковтала проскакуючих людей, внутрі вибухали гранати, розда-вались вистріли. Крики ранених і воюючих мішалися у правдивому пеклі, на місці, де ще перед хвилиною панував лад, встановлений десятками наказів та законів. Бо це йшла нова революція, револю-ція добра проти зла.

Хтось сіпав Влодка ззаду. Він вирвався і, слідом за іншими, влетів до нутра будинку, що вньому горіла завзята, безпощадна боротьба. Надлетіли нові авта з підмогою для атакуючих, нові відділи цивільних вдерлися в будинок, попереджуючи себе вибухами ручних гранат і серіями з автомата.

Влодко нахилився, підняв по-киненого ворожого кріса і помчав з іншими боєвиками у вир бою.

Над містом тріумфувала рево-люція. Не грабунками, не без-

правством зверольтованих мас, але порядком і здисциплінованіс-ть населення, яке знало, в чому річ і які історичні хвилини воно переживав. Маси громадились на міських площах, повною парою працювали записні військові бу-ра, лунали співи й звуки оркестр, падали нові гасла у промовах, злітали ворожі написи й вивіски, бурхливими хвилями відроджувалось нове, повне приємних тайн життя.

Місто гуло, шуміло, сміялось. Жило. Будилось. Не спало, не час був на сон. Радісні гучномовці подавали вісті з України, з Москви, зі світу. Народ слухав, коментував, хвилювався і, вкінці, співав. Груди хотіли викричатись, хотіли скинути цей тягар, що так довго мучив їх гробовою, грізною мовчанкою.

Тільки в домі професора Зорецького панувала тишина.

Посередині кімнати стояли військові ноші, накриті темним покривалом. Білло бліде обличчя і світились очі якимсь незвичайним, внутрішнім огнем. Довкруги кілька у зброєніх осіб, мати. Професор Зорецький держався на боці. Примушував себе приступити ближче. Не міг.

Лікар похилився над ношами. Присутні здергали віддих. Відвага Влодка Зорецького вже сьогодні попала до наказу головнокомандуючого містом, відвага, що була причиною трикратного про-стрілення його тіла.

Лікар підвів голову. Плач матері, тихий і болючий, не впливав на його рухи. Він зором пошукав професора. Озброєні роз-ступились дещо. Професор, трясучись на всьому тілі, приступив до сина. Лікар піднявся.

- Взыває вас - шепнув.

Професор поблід. Старався відгадати правду з очей лікаря, але цей був шорсткий, як і кожний інший лікар.

- Не бійтесь. Випадок важкий, але син буде жити. Тепер ніхто не сміє вмерти.

Професор мусів стягнути брови, щоб могти віддергати погляд лікаря й навалу своїх власних думок. Шепіт обізвався довкруги.

Ранений воружнувся виразніше.

Професор швидко накинувся над ним, біля голови матері, яка повними сліз очима вдивлялася в бліде обличчя сина.

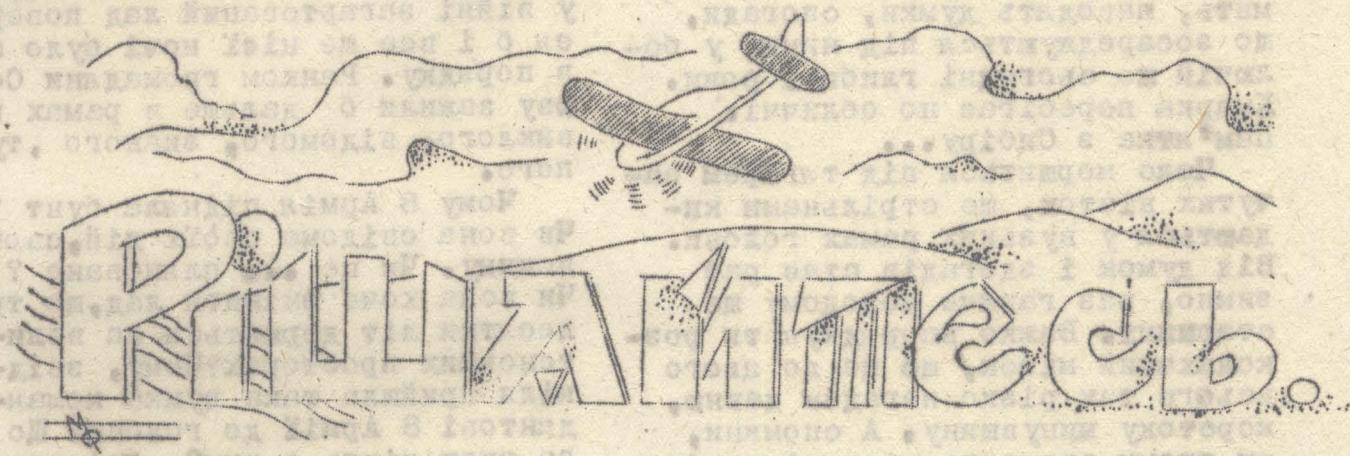
Зустрівшись з поглядом сина, батько задержав віддих. Бліді уста Владка старалися всміхнутись, але це приходило їм з трудом. Батько, ведений своєю інтуїцією, покилився ще більше.

Крізь вікна долітали рвучки звуки військової оркестри і від-

гомін рівномірного маршу. Вулицею проходили військові частини у нову, незнану дійсність.

- Чи ти... папо... тепер... вже розуміш мене?...

Батько слухав і синових слів і нових звуків нового життя. Бурхливого, зворушуючого, міцного й зворушуючого. Чи він розумів? О, так. Може він ще десь, на дні душі, боявся, але він уже розумів свого сина, як ніколи досі.

Давно вже у глибині далекого заходу промайнув пращальний фіолетом вузенький пасочек обрію й давно вже зник останній слід по ньому, залишаючи місце сутінкам ночі, що невпинно завойовувала дальші й дальші простори. На безмежному небосклоні мерегтіли зорі, віддалені світи, незнані величині всесвіту, супроти яких вдумчива людина починає відчувати себе смішно малою. Ніч царила над землею в повній своїй тишині й таємній красі, коли в апараті обізвався тихий шум й дижурний радист відложив набік задруковану плахту газети, вслухуючись у передачу.

Через секунду його обличчя стянулося в суворі риси й в очах з'явився нерозгаданий блиск хаху. Нервовим рухом включив він командний провід і у великому будинку, на краю летовища, розфались гострі, повні змісту, слова етеру.

... Сталін вбитий. Четвертий піхотний гвардій обороняє будівлі Кремлю. У західній частині столиці йде бій між війсь-

ками НКВД й армійськими частинами 8-ої армії, що підняла бунт. Негайно вислати легку ескадру для збомбардування західної округи міста. Вірними нам військами командує маршал Жуков. Валевін, шеф 1-ої флотилі.

Службовий старшина поволі й поступенно блідне, в міру того, як слова етеру пробивають собі дорогу у його свідомість. Йому не міститься в голові зміст радиограми. Це щось страшне, щось неможливе, несамовите. В цій хвилині у великій північній столиці нагло й неочікувано розіграються епохальні події. Там б'ються, стріляють. У Москві! Чи можна цьому повірити? Сталін вбитий?...

І бліді уста старшини шепчуть щось незрозуміле. Що прийде за тим усім? Що станеться з владою, партією? Жуков командує військами уряду. Але хто підняв бунт? Командантом 8-ої армії є генерал Скоблін, молодий вихованець сталінської академії. І він...? Він був би бунтарем? Як взагалі до цього прийшло? Хто вбив Сталіна?

Хто міг зважитись на таке діло ?
Хто відважився підняти узброну
руку, щоб підірвати корінь імпе-
рії ? Може старий імператор сам
помер ? Питання, питання громами
гуляють у нагло опустошілих за-
кутинах черепа . А відповідь ?

Буков рятує велітенську будів-
лю імперії . Маршал Буков ...

Які у нього думки , пляні ? Хто
він ... буде ?

Службовий лейтнант в гарячці
незрозумілих понять витирає рукою
спінніле чоло , і пальці його при-
цьому трапляють на широкий і гли-
бокий шрам ... Задержуються на
мить , наводять думки , спогади ,
що зосереджуються під ними , у бо-
лючій ще сьогодні глибині рані .
Хмарка перебігає по обличчі .
Пам'ятка з Сибіру ...

Чоло морщиться під тягарем за-
чутих вісток , що стрільнами ки-
даються у вузьких рамках голови .
Від думок і здогадів стає раз
зимно , раз гаряче молодому ще
старшині . Важко впорядкувати роз-
колиханий мізок , що ще до цього
всього так різко нагадав давню ,
жорстоку минувшину . А спомини ,
як громи атакують мізкові комір-
ки й мішаються зо страшною , не-
сподіваною дійсністю ...

Дзвінок телефону . З радіокамери .

- Одібрано передачу ?
- Одібрано - глухо відповідає
службовий старшина .

Радист хоче ще щось сказати ,
та не каже більш нічого . Бриває
на першому звуці . Над розмовою
повисає й тяжить марево невідомо-
го .

У кімнаті службового лейтнан-
та тихо , як у гробі . А йому са-
мому проте здається , що шаліють
громи . І він протягом кількох се-
кунд переживає прихід - візію ве-
ликої бурі з сильною громовицею ,
на широких - широких , вільних по-
лях . Як жива , пахне , тъм'янить
пшениця , мокра й розкинена золо-
тими снопами . І б'ють , грізно
б'ють громи ... Візія десь з від-
далі літ , діточих , невіжих , без-
хурних і сонячних літ .

Буря , ураган .
Чи це ... тепер ... щось подіб-
не ? Як тихо довкруги ! Все ле-
товище дрімає , спить . І ніхто .

не знає ще , що саме сталося .
Тільки діжурний радист в радіо-
камері і він , лейтнант Семен
Бурун . І його думки . Якби те-
пер , зараз , заалармувати персо-
нал летунського порту , за пів
години могли б літаки відлеті-
ти і врятувати столицю . Врятува-
ти ... ? Від кого ... ? Ах ... що за
думки ! Адже , ясно , столиця в не-
безпеці і його , лейтнанта , о-
бов'язком є виконати доручення .
Літаки збомбардували б західну
частину багатомільйонового міс-
та і війська НКВД опанували б
положення . Старий , устійнений , нув
у війні загартований лад повер-
ся б і все ще цієї ночі було б
в порядку . Ранком громадяни Со-
юзу зажили б дальше в рамках при-
віклого , відомого , знаного , ту-
пого .

Чому 8 Армія підняла бунт ?
Чи вона свідома своїх дій , свого
почину . Чи це ... пляноване ?
Чи вона хоче змінити лад , що три
десятки літ держиться на вели-
тінських просторах ? Чому , звід-
кіля прийшла така думка коман-
дантів 8 Армії до голови ? Що
за сили діють з ним ? Які вони ,
і х то ?

Якщо військам НКВД не прийде
на час поміч , вони можуть не
вдергатись . 8 Армія , безперечно ,
в персвазі , в районі столиці .
Але чому Четвертий піхотний гвар-
дії боронить уряду , режиму , Буко-
ва ? Хіба немає однієї думки у
бунтарів ... ?

Другий гострий дзвінок телес-
фону перебиває дивні думки служ-
бового старшини . Він злякано хва-
тає слухавку . Зовсім забув про
свої обов'язки .

- Хто говорить ? - у телефоні су-
хий голос полковника Росса , ко-
манданта летовища .

- Службовий по аеродрому , лейтнант
Бурун .

- Росс . Вам відомо ?

Як близькавка коротка застанова
лейтнанта . Проте це впадає в у-
вагу полковникові .

- Но ... ! ?

- Не розумію запиту , товариш пол-
ковнику - лейтнант Бурун шукає
тими словами спасеного виходу .
З чого ... ?

Сухий сміх у відповіді .

- Як...? Я питаю виразно: чи вам відомо?

Мовчанка. Правдоподібно, лише п'ять секунд, але вони мають свою вимову.

- По телефону відповідлю відповіді - гостро відповідає врешті службовий старшина, користаючи з правильника оборони від шпіонажі.

- Ага - стверджує своє враження полковник Росс, і лейтенант зразу вгадує, яке. - Тоді я вам скажу, товаришу лейтенант. Положення надзвичайне. В столиці революція. Імператор Сталін вбитий. Я говорю з мої кватери. Перед хвилиною питав генерал Валявін про стан ескадри. Цей запит керую до вас. Іду відповіді.

- Товаришу полковнику, я... Різкий голос перебиває нетерпеливо.

- Відповідайте на питання! За двадцять хвилин ескадра повинна бути над столицею! Революція мусить бути здушена - виразно виявляє своє становище полковник Росс.

- А... так - виривається без ентузіазму лейтенантові. Але чує, як службова привичка розтягає над ним свою всесильну руку. - Летунів розбуджено - говорить без застанови. Чому? Чому неправду? Лейтенант Бурун тепер сам не вмів би дати відповіді на це питання. Він цілий в огнях й у власному поті. Він відважився віdstупити від службового правильника. Що буде тепер?

- Добре. Я буду у вас через десять хвилин. Полечу особисто з ескадрою. Капітана Славіна погнати до видачі бомб. А жаво...!

- Так єсть - механічно, навчено відповідає лейтенант своєму командантові та в цій же хвилині, наперекір йому самому, в ньому будиться нечайний опір. Він хотів би щось крикнути полковникові, в роді, він не буле більше його слухати, та - не може. І, зрештою, трубку вже повішено...

Нестерпний тягар давить свідомість. Полковник буде за десять, кім вже лиш за дев'ять хвилин тут. Треба розбудити летунський персонал. Все одно, треба розбудити, але...

Лейтенант Бурун не може і не хоче думати про щось, пізніше, це для нього за важко. Він вояк і остаточно тільки вояк. Він сам со-

бі це вперто повторяє й натискає гудзик алармової сирени. Сильно, вперто, бо щось у ньому кричить: Ні! Дурне оце щось!

Крізь замкнене вікно вдирається до службової кімнати різкий, наростаючий рев.

Алярм ! ! !

Рев електричного пропелера, наче дотик струму, перебігає нервами лейтенанта. Цей рев вливає в нього з невідомого джерела енергію, багато енергії, і він починає відчувати її надмірно діяння. До голосу приходить якась нова сила. Чи він буде тепер, в цій хвилині, безкритично виконувати накази, що їх йому видаватимуть його начальники? Які, що за начальники? Якраз тепер?!

Лейтенант Бурун, властиво, не знає нічого. Йому починає бути важко думати про себе. Може тому, що тут треба щось вирішити?

Вирішити про себе?

У висліді його огортає щораз більший неспокій.

Віднімає ручку і рев сирени поволі, з несамовитим лементом, гасне. А ступільний зір лейтенанта відбиває в зіницях світла дальших будівель. Там тепер рух, одягання, здогади й, найпевніше, проклони на тему дурної вигадки - сирсни. А він тут самітний і зданий на ласку й неласку думок. Він знає про бій у столиці, знає, що не живе вже Сталін. Він має тут час звикнути до цієї думки, освоїтись з новою дійсністю. Але чому йому так не хочеться виникнути наказів командування? До якого бунту рветься його душа? Що вона хоче? Що це з такою силою б'є в його висках ударами важких молотів, що це так вдається його свідомість? Чому вони якраз сьогодні і якраз його вибрали собі за жертву?

Лейтенант Семен Бурун однією думкою тільки схоплює рятункову дошку полонення. Він не москаль, він українець - і, неначе вибух, рветься у його нутрі. Сталін не живе. Ще вчора, ще годину тому, двісті мільйонів людей формувало свій життєвий шлях у нужді за його вказівками і наказами, а тепер вночі... Все вночі! Чому ця ніч така небезпечна? І хто це зробив? Хто мав в ідвагу

це зробити? Відвагу! Оце людина!

Думки лейтнанта знову перериває "чужа істервенція". Тим разом не телефон, а крізь двері. В них, широко відкритих, стас злій, як близче нескреслене число чортів летун Ярмац, командир другої ескадрилі.

Ярмац уже одягнений у пільотський однострій. Аляром то алярм. Він невиспаний і лютий. До цього-він молодий, енергійний.

- Що знову за біда! Вчора алярм, сьогодні алярм, коли спати?! Хто наказав, Росс? Старий ідіот-стверджує Ярмац, стверджує це, не жучи відповіді Буруна.

Службовий лейтнант почувається в праві сказати товаришеві правду, коли її полковник навіть через телефон подав.

І лейтнант Бурун з незапереною сатисфакцією приглядався, як мінялося обличчя комandanта другої ескадрилі під час його реляції. Ярмац був тепер блідий, як перед пів годиною Бурун.

- Слухайте, Семене, це ж...! Це просто!!!

Шум в командному апараті. З радіокамери. Ярмац у половині вриває речения. Тільки мова очей двох старшин старається скоротити в цій хвилині таку нетерплячу річ, як очідання.

... Четвертий піхотний гардій перевішив на сторону бунтівників. Уряд заарештований, за винятком міністра закордонних справ, що його не було у Кремлю. Мій наказ: негайно обкинути бомбами Кремль. Чи полковник Росс уже на місці? Кай телефонічно получиться зі мною. Валівін.

Лейтнант Бурун ще якийсь час тупо вдивляється в апарат, потім підносить очі на Ярмача. В очах щось родиться, але воно ще далеке.

- Чув?

Командир другої ескадрилі стоїть мовчки і тільки нахмарене обличчя виказує, що його свідомість гаражково працює, формується, твориться.

- 8 Армія підняла бунт, а гардія перевішила на її бік - півголовом повторює вістку Бурун.

Капітан Ярмац раптом обернувся на п'яту і, без слова, зали-

шив службову кімнату. Бурун глянув за ним зъзапитом в очах, та на запит цей не одержав ніжкої відповіді.

Дві хвилини пізніше на коридорі залиував різкий голос полковника. Росс уже приїхав. Певний себе, як звичайно.

- Здрать - кинув крізь зуби, входячи в кімнату. - Де телефон?

- Тут товаришу полковнику.

Бурун обсервує збоку яструбиний, нерівний, якби перекривлений профіль Росса. Йому стас чомусь дивно, що це його командант. Лейтнант виразно відчуває, що щось зломилось, щось, до чого він вже здавна звик. Йому якось так байдуже в цій хвилині, так, якби він лише збоку міг приглядатись подіям, що творилися на його очах. Чи так паде державний лад...? Чи, напаки, так може повстає він з хаосу революції? Недавно закінчилася війна з гігантичним західним противником, але крізи державного апарату лейтнант Бурун не бачив. Він все перебував у глибині запілля, при летунських майстернях, відрізаний від нормального світу. А потім, як фронтовик, ніколи фронту не бачив. Все перелітав над ним і вертався у запілля. Тепер перед його здивованими очима така кріза розгортала всю свою наготу. І це разить його душу, він не знає, яке становище зайняти до цього.

Нагло будить його з думок голос Росса.

Лейтнант звертається в службовій позі до нього і його вдає як бич гострий, пронизуючий погляд.

- Бурун... а ви що думаете?

Лейтнант зразу розуміє запит. Розуміє все. Від нього бажають відповіді, бажають рішення, може ще тільки пробного, але не менше поважного в наслідках. Що відповісти?

- Я вояк - каже спокійно Бурун. Опановується силовою волі, бо тут починається гра, що може коштувати богато.

- Ха, вояк. Я теж. Але який вояк? ! полковник жде із слухавкою при голові на зго-

ломення з лінії і при цьому не спускає з ока своєго під-владного. Ані на хвилину.

-Думаю, добрий вояк! - твердо відповідає Бурун оминаючи політичну сторінку питання.

Очі полковника звужуються до малих, котячих шпаринок. Він хіба не відгадав маневру Буруна? Такого простенького маневру? І чому він маневрує? Полковник відчуває теж, що Бурун нікуди ще не рішений.

В цій хвилині обзывається апарат і полонює увагу полковника. Очі його залишають Буруна, видно, щось важного в апараті.

Лейтенант, залишений собі, починає тепер відчувати неоправданий страх. Перед чим? В кожнім разі не перед далекими відгуками свіжої боротьби. Отже...? І Бурун глядить тепер на полковника такими очима, як цей передтим на нього. Такими самими! Чи з страху народжується бунт? І чому якраз з отриманням?

-Ага! - говорить до апарату Росс. - Значить, хитрі бестії! А що з урядом...? Що...? Роз... стріляний?

Бурунові приємно було бачити нерви полковника в стані такого потрясения. А доля уряду йому зовсім байдужа. Ані співчуття, ані обурення, ані втіхи. Він відчуває тільки, він бачить це навіть, що щось не в порядку з урядовими військами, мабуть, бунтарі виразно беруть верх у столиці. А в краю? Зрештою, що за думки? Звідки у нього стільки відваги до такого, насикрізь політичного способу сприймання епохальної дійсності цієї ночі? Чи він сам міг би відважитись на явний бунт? Піт холодом морозить плечі лейтенанта й, у висліді, Бурун почував у мізку порожнечу. Від того йому не хочеться зовсім думати. Він не має сили розв'язати питання, яке рішило б про нього самого, про його ролю, може й життя. Йому не хочеться думати і це він стверджує у собі безсумнівно. Він навіть не помітив, як полковник Росс поклав слухавку і

прочуяв аж тоді, коли відчуває його широку долоню на плечах.

-Ну, Бурун. Я не одержу відповіді, що? Славін на місці? Полегти ціла ескадра. Положення дуже поважне. Знаєш - голос полковника, на здивування Буруна, набрав якихсь довірочних тонів в державі спокій, порядок. Але четвертий піхотний гвардій! Така зрада! Вдавати вірність й опісля всіх арештувати. Всіх! Весь уряд! І розстріляти!

Бурун не знав, чи складати полковникові вискази співчуття, чи не тіхи, що ще не всіх таки, бо один міністр десь загубився. Йому стало цікаво, що врішті держави спокій. Так говорив полковник Росс, це мусіла бути правда. Чи сили бунтарів обмежуються тільки до столиці? В такому разі революція невдала! А він Бурун, дальнє воєком.

Полковник блукав великими кроками по кімнаті, а лейтенант водив за ним очима. Почував себе знову тільки лейтенантом, знову тільки машинкою до виконування наказів. І це найкраще йому підходило.

Двері відкрилися, увійшов Славін.

-Товариш полковнику, ескадра готова. Звітувати?

Росс видивився на нього.

-Що за запит, Славін! Хіба було коли інакше?

Славін збентежено обернувся від виходу і в дверях зударився з капітаном Ярмачем. За плечима капітана відніло ще кілька пільтонських шапок.

-Вступай назад - сказав Славінові Ярмач.

Полковник ставив, зо зростаючим зацікавленням приглядаючись входові кількох старшин. Чи тільки...? Гм, Росс не грішив боязкістю досі...

-Що там, Ярмач, чому ви не в машині?

-Я з машини, товариш полковник! - відрубав капітан.

Бурун насторожився. У словах і тоні Ярмача відчуває він щось, як подих гарячого степового вихру перед громовицею.

Росс насупив брови.

-Я вас не розумію, Ярмач. Ви без дозволу залишили літак?

-Так, товариш полковнику.

-І ви...? - звернувся Росс до слідуючого.

- Так ! - не енше сміливо врубав молоденький пільтот Чарченко.

В очах Р.са розпалився огняний потлч. Він, старий полковник, сірінувся тепер, тут, в цій хвилині, з неожиданою з цього оку дійсністю. І він був рішений зломити бунт, що наростиав перед ним. Але одночасно він хотів і був опанований й умів споновувати.

- Ярмач, ви знаєте...

- Я знаю все, товаришу полковнику - перебив йому несубординовано капітан.

- Я в цій хвилині відібрав радіопередачу з Києва, товаришу полковнику...

- Ах...! - вирвалось комусь, як оклик несподіваного враження, але ніхто не помітив, що це був якраз службовий лейтенант Бурун, ніхто не звернув уваги на тон цього оклику.

- Радіопередачу з Києва і що дальше ? - питав спід примкнених очей полковник Росс, здавалось монотонно.

- В цій хвилині Україна проголосила себе незалежною державою, товаришу полковнику. Рештки червоних військ у Києві зложили зброю. Я хотів вас по відомити, товаришу полковнику, до я ріштовся летіти туди, куди мене кличе мій національний обов'язок, в Україну.

- І я - змісця залився Чарченко.

- І я...!

- І я теж !

Полковник Росс стояв блідий перед напруженим збором. Що він тепер зробить - запитав себе Бурун. Він не був левний, чи Ярмач говорить правду, в кожному разі Ярмач сказав досить, навіть задосить. Але його, Буруна, не питали вже про ніщо, не звертали на нього уваги, не гляділи навіть на нього.

- Слухайте - почав поволі, з надумою, полковник. - Чи ви здаєте срібні справу з вашого вчинку ?

- Вповні - за всіх відповів Ярмач.

- Чи ви забули уставу авіації...?

Це був переломовий запит і всі зрозуміли його важу та на-

слідки, навіть лейтенант Бурун, що дрогнув, почувши його в устах полковника. Росс стояв, як готовий до удуру, і Бурунові це обличчя видалось нагло наскрізь ворожим. А напроти стояли молоді люди, ясні, отверті, неменше рішучі. І все це діється цієї ночі такої страшної, дивної ночі під теплим, літнім небом, перед його очима.

Полковник поволі відвернувся й підійшов до вікна. Не ждав на відповідь. Нехтував нею, оминав її. На аеродромі ясніли барвні світла, стояли викочені металеві гарні машини, готові до старту. А тут, внутрі цієї кімнати, панувала така ворожа, напружена атмосфера.

Кілька пар очей слідкували за Россом. І він це відчував надто добре, щоб втратити панування над собою.

Відвернувся від вікна.

- Мені прийдеться доложити генералові Валізвіну...

Іронічний усіх окрасив уста Ярмача. Полковник піддавався, й Бурун відчув це теж.

- Але я не ждатиму вже на ваш доклад, товаришу полковнику.

- Ви не можете, не маєте права забирати машин...! Державних машин !

- Мене ніхто не питав про мої права, кажучи три рази денно відлітати проти німців ! - відпайв з місця Ярмач.

- В гарячій воді ви купанізувався півголосом Росс і щось на подобу мертвого усміху виповзло на його уста.

- Так працюайте, полковнику - промовив на це трохи сяяточно Ярмач і віддав почесті. За його прикладом пішли інші старшини, та ніхто з них, навіть тепер, не звернув уваги на Буруна. Це його дуже заболіло і зневажило. Але він мав досить часу на вивлення свого рішення, а коли не зробив цього - сам собі був винен. Чи він здавав собі з цього справу ?

Росс був холодний, як сталь. Його обличчя не зраджувало внутрішнього вогню, що травив його свідомість. Підійшов і подав кожньому руку.

- Може хоч ми не воювати - мемо проти себе ?

- Надіймося полковнику !

Старшини обернулись до виходу. Перші зникли вже на коридорі. А Бурун остався, забутий і зневажений. Ярмач стояв у дверях, насупаний, спокійний, і ждав, аж його товариші перейдуть побіч. Він почував себе вже їхнім командантом, а вони це мовчки апробували. А Бурунові, коли так глядів на Ярмача, було чомусь і соромно і боліче і жаль. Адже ж вони були добрими товаришами: разом скінчили школу, разом перебули воєнну службу в бомбардувальній авіації та летунських майстернях, а тепер якось так тихо, без слова, розійшлися... Ці події...

А... може таки не розійшлися? Однак тепер вичував Бурун, що він повинен був у переломовому моменті рішитись, виявити свій намір, свої почування. Вони тільки могли його з'єднати з товаришами. Чому він цього не зробив досі? Тепер... нажаль, пізно. Тільки Славін остався туний, без виразу, як одинокий товариш Буруна...

Ярмач звернувся ще раз до полковника і, як старшина старшині, віддав почесть. Хвилинку так постоюли проти себе з приложеніми до шапок руками, потім Ярмач відвернувся і закрив собою в дверях затихаючий відгомін кроків своїх товаришів.

Бурунові виглядали ці плечі незвично широкими. Щось рвало його йти за ними, слідувати за їх прикладом. Та ні. Остався на місці, тупо й нерішуче, підведений, розбитий...

В цій хвилині цілім його еством, до самих основ, потряс грім пуреляку. До останнього елементу його свідомості.

Полковник Росс стояв з виміренним револьвером і холоднокровно, докладно націлювався у широкі, степові плечі Ярмача...

Холодним вітром повіяло в кімнаті. Смерть діткнулася чорним крилом чола Буруна. Як тигр, несвідомий власної небезпеки, без застанови, скочив він з місця і, як кровожадний, сміливий в акції хижак, вхопив за певну, залізну руку полковника. Рванулась рука Росса...

Та зброя залишилась Бурунові. На шорох обернувся Ярмач. ... і застиг на місці, поражений огидою злочину.

Бурун не панував над собою. Був втіленням обурення, люти і пімости.

- Зраднику...! Собако...! - викинула з себе сама справедливість устами Буруна.

- Твоя московська честь! Негіднику...!

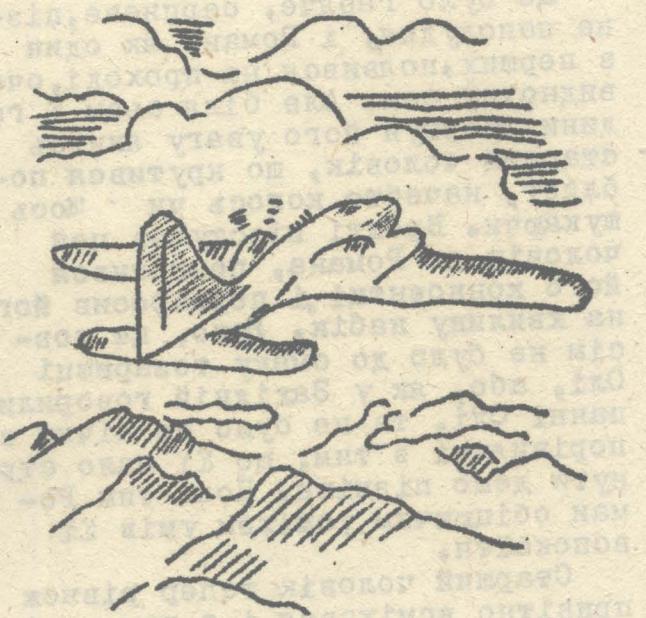
Бліск пострілу розтяг атмосферу напруження. Це все тривало секунди. Гук прийшов потім, коли вже розплівалася хмарка синього диму. Полковник Росс захитався і, важко зломившись, повалився додолу. Славін дрижав з піднесеними вгору руками...

У відчинених дверях затиснулись на собі дві залізні долові, а погляд двох пар очей точно й непомильно визначив думки двох товарішів.

Рев стартуючих моторів згвалтував до лету.

До далекого лету у крає майбутнє.

В Україну.

ІДІОТИКІВ

Роман - це було вже в самому заложенні щось романтичне. Ще як складав випускний іспит у десятій класі потрапив вголос здивуватись, на злість викладачеві марксизму-ленінізму.

- Ай, товаришу, то у нас ще сьогодні в пролетарі в державі? - при чому Роман мав такі роззброюче невинні очі, що йому навіть насторогіший суддя не міг би нічого, поза наївністю, закинути.

Викладач якось видряпався з цього питання при помочі кількох цитатів з історії ВКП/б/, а Роман - з середньої школи, викликуючи зідхання полекші у своїх батьків. Це все діялось ще дуже недавно і Романа не вспіли ще навіть забрати до війська.

Його товариші були цієї думки, що Роман не бере життя поважно, але насмішкувато, що зражувало до нього зокрема поважно думаючих дівчат та їхніх матерей. Але Роман собі з цього нічого не робив, протищно, він дуже добре почувався таким, яким його дзеркало життя відбивало.

Це було гаряче, серпневе, пізне пополудня, і Роман, як один з перших, з'явився на проході, очевидно, не сам. Але біля сьомої години звернув його увагу якийсь старший чоловік, що крутився поблизу, начебто когось чи щось шукаючи. Врешті підступив цей чоловік до Романа, поклонився його конвоєнтці, і перепросив його на хвилину набік. Ясно, це зовсім не було до смаку товариші Олі, або, як у Західній говорили, панині Олі, та це було ще нічим в порівнанні з тим, що її мало стрінути дещо пізніше. Поза тим Роман обіцюючим усміхом умів її вспокоїти.

Старший чоловік тепер рівнож привітно віміхався і з тим усміхом товариського стилю заглянув глибоко в очі Романа та обізвався досить несподівано й, як на цуличну зустріч у Радянському Союзі, досить дивно.

- Тризуб Володимира Великого. Роман в першій хвилині дрігнув бровами та зараз же широким усміхом коршемного товариства признався до старого й доброго знайомства зо старшим чоловіком, так, що старшина НКВД, який поїхав проходити, повинен був дійти до висновку, в ґрунті зовсім невірного, про безжурність галичан, тим більше, що не дане було йому почути, як саме Роман представився своєму інтерпелянтovі при помочі слова, що по ньому важко було б припустити, що слухати воно до прикрашения особи та ще й мужеського полу.

- Одеса.

Після виміни цих геополітичних понять незнайомий кивнув головою і запалив у своїх очах нові світла, що, наче у дзеркалі, відбились у Романових зініцах, при чому зовнішній усміх ще довго не сходив з їхніх облич.

- Ви негайно поїдете своїм мотором до Перемишли і при вулиці Революції, у домі число 39, квартира число 4, застанете чоловіка, що на кличку "Св. Юр" відповість вам "Кордон". Цьому чоловікові скажете ось що: "Точно в одинадцятій годині починається. Обсадити всі пости. Звітувати по державному телефону за шифром римське IV, для Тигра". Ваша місія дуже важна. Наш зв'язок по радіо перерваний. Заки встановлять... ви розумієте. Все. Повторіть.

Роман склонився, повторив і широ-широ розпрацався, беручи з собою серозний, поважний погляд очей старого чоловіка.

- Що він хотів? - спітала його Оля з невдоволенням, після повороту, бо вже знутилось їй таке довге очідання.

- Це один з моїх професорів, питав, чи нема у мене припадково Віргілієвої Енеїди, видання римського сенату.

- Но, а ти?

- Нажаль, у мене нічого по-
дібного немає! Роман стверджив
щиру правду, як рідко коли.
І після цього додержував Олі
товариства так довго, аж по-
думав, що вона не повинна ма-
ти вже більш ніяких підозрінь.

А тоді, зо звичайною собі
простотою заявив, що має на
сьогодні лсити проходу і ра-
див би Олі теж піти додому.
Вона сказала йому, що це щонай-
менше арганція заявити щось
подібне, та Роман розсміявся,
як мерлець до панахиди.

- Завтра теж буде день!

- Але, я думаю... ти не йдеш
додому! - міркувала Оля вгло-
лос і він необережно привів
її до спрецизування її думки.
Бо й куди ж він міг піти, як
не домів?

- Оо, ти добрий нумер...! -
почув "прецізно", але остався
непонятливим.

- Як це розуміти?

- Напевно зраджуєш мене!

- Ну, якщо ти так дальше
поступатимеш, то й буду зраджу-
вати!...

- Ого! Дійсно? - Оля взя-
ла курс на сварку.

- Ага! Дійсно! - героїчно
оборонився Роман.

На це вона обернулась пле-
чима і не попрашавши, відій-
шла рухом рівномірно прискоре-
ним, а Роман з нахвацім у сві-
ті гумором почав додому.

Доходило пів до восьмої і
він був свідомий, того, що до
виконання наказу осталося йому
уже мало часу, враховуючи від-
даль Львів-Перемишль. До вось-
мої напевно займе йому час при-
готування мотору - бо ж не мож-
на виїхати з невідомим у таку
дорогу - а три години, що ли-
шались поза тим, мусіли ви-
старчити на покриття шляху й
на передання наказу. Адже ж
в одинадцятій наказ мав бути
вже виконаний.

І, під впливом тих думок,
Роман на крилах влетів до шопи,
що в ній стояв його мотор.
Накинув на себе гумовий плащ,
зі скованки видобув велику,
бельгійську, шіснадцятьстріло-
ву пістолю і кинувся перегля-
дати машину.

Кожна надроблена мінuta була
для нього тепер дуже дорога і ці-
нилась прямо на золоту валюту.
Бензиновий бак був повний. Він
дочепив ззаду другий, гуми були
в порядку і про це він знати
раніше, запал функціонував.
Нікому не сказавши ні слова, ви-
провадив мотор перед шопу, запа-
лив і, кинувши тільки оком на до-
машні вікна, що в них з'явились
вже світла, скочив в сідло.

Мав везти такий важкий наказ,
Чи не можна бути гордим з довір'я
команди...?

- Шлях гладкий, автострада.
Коли витягну вісімдесят на годи-
ну, буду вдоволений. Але вісімде-
сять...!

Вже в сідлі наложив очі і,
включив світло.

На вулицях Львова панував ожив-
лений рух. Що це значить для лю-
дини, що кудись тими вулицями по-
спішає, можна собі уявити. В од-
ному менті, коли треба було цілу
мінуту їхати за якимсь дідівським
трамваем, з уст Романа вирвалось
солідне "щось" під адресою воза,
пасажирів і дирекції міської сіт-
ки електричних залізниць. З дому
виїхав сім хвилин перед восьмою
і коли мінуту по восьмій на пере-
миській шосі натискав газ, віді-
хнув з полекшою.

У вухах засвистав вітер, а над-
бігаюча ніч витягнула сухі рамена
в погоні за Романом. Мотор набира-
в якогось чистого, металічного
тону. Старий, але першорядний,
німецький мотор. Роман почувався
у своїй воді і постепенно додаючи
газу з приємністю помітив, як вка-
зівка задріжала біля числа "60".

Світло рефлектора кидало на
шлях ясну, гладку пляму. Вона ру-
халась у сталій віддалі перед ма-
шиною і тільки хвилинами прико-
дилось завважувати зміну її забар-
влення в залежності від змін ста-
ну дороги. Раз запорошений асфальт,
то знову чистий, аж чорний, якщо
 поблизу не було піль, з яких вітер
наносив би легкого пилу на широ-
кий стратегічний шлях.

Ціла особовість Романа була в цій
хвилині занята виключно мотором.
Він вслушувався в його рівномір-
ну, звучну музику, в шум наверхні
під гумовими колесами, в несамо-
витий шум вітру поз гумової, тон-

кої гавби, і було так присмно на душі, що захотілось співати.

Він везе наказ !

І який наказ ! Не один тепер в Україні хотів би бути на його місці, щоб десь і колись згадали пізніше у пам'ятних виданнях цієї великої хвилини, що Перемишль кинув до бою він, Роман !

Повстання ! Звичайна собі річ. Чотири роки таємної служби в лавах Української Повстанської Армії навчили його думати новими, непопулярними досі категоріями. Про відвагу Роман не вмів говорити, бо він не відчував страху. Він виконував всі накази так як шкільні завдання і зовсім не вважав, що висадити в горіття заливничий міст було важче, як написати завдання з московської літератури. Це перше виконував він здалеко більшою приємністю. Його погляди, якщо в нього дійсно були ще якісь погляди, відрізнялися докорінно від тих же більшості його товаришів. Він з найбільшим у світі спокоєм підпалював гімназійну стінгазету на те, щоб побачити, як горітиме папір на тлі вапна. Так бодай заявляв він директорові та комсоргові, додаючи цілий ряд хемічних правил на підтвердження своєго досліду.

З яким подивом гляділи тоді на нього його товариши ! А це така простенька річ !

Трясучись, як у лихорадці, вказівка пересунулась на число 70... .

Роман вливався такою їздою. До цього свідомість, що він мусить заїхати на час, оправдувала його кожне зусилля навіть знищення машини. Інша річ, йому ще николи не приходилося так гнатись, але тепер, коли для цього з'явилася така поважна причина, було все в порядку. Навіть лікарське остореження, що він повинен панувати своє серце, бо воно в нього трохи заслабе, не мало тепер на нього найменшого впливу. Він натискав ручку, звільна додавав газу і з живим напруженням обсерувував рух показника скрости.

75... !

Гумові колеса пожирали шосу цілими десятками метрів. Придорожні липи і стовпики, як темні примари, з шаленою скористю тікали назад. Прискорення розпалювало в людині укриті джерела енергії, а Романові здавалось, що це ще за повільна їзда ! Скоріше вперед, ще і ще !

75... !

Руки, затиснені на кермі, дрижали від реакції ресорів на майже непомітних нерівностях шоси та від руху двигуна, що доходив до гранич своїх можливостей.

Роман давно вже включив далеке світло, щоб розяснити перед собою бодай 200 метрів асфальту. Та цей простір з жахливою швидкістю зникав під колесами, як у ненаситній пропасті. Держався правої строни і коли напроти надіжало якесь вантажне авто, відчув прямо біль на обличчі від удара повітряної хвили. Відчув теж біль у лівому боці грудей. Серце...

78... ?

Так, вже сімдесятвісім кілометрів на годину.

Вітер йшов, мабуть зі сходу, бо опір повітря не давався в знишки в порівнянні з розгоном. Цій обставині Роман був дуже вдачний, бо проти вітру важко прийшлося б витягнути більше як п'ятдесять кілометрів. Минув вже якусь другу місцевість. Не застановився навіть, яку саме. За вісімдесят мінут хотів осягнути Перемишль, і все поза тим було йому байдуже. Навіть біль серця. Майнуло у думці задергатись і проковтнути по-рошок. Зрезигнував. Шкода часу. Що там здоров'я у таїй момент ! Тисячі людей жертвують сьогодні своїм життям для загальної справи, а він буде оглядатись на якіс болі !? Сміх !...

Минали хвилини пекольної їзди. Ніч засапалась, здоганяючи його. Мотор шарудів рівномірно і задлханий в його музику, Роман наче біз сну прокинувся, коли вказівка досягла числа "80".

- 80 на годину - подумав з подивом над витревалістю машини, та помимо цього коли повернув думками до свого завдання, занепокоївся. Адже ж це повних 100 кілометрів і коли б так машина

відмовила послуху...! Він був відповідальний за це і його не питали б, чому йому трапився дефект. Його приготували кілька днів на перід на таку можливість і йому цього ніхто б не вибачив. Від цієї години, від його їзди залежить може доля цілої прикордонної полоси між Україною і Радянською Польщею, доля цілої території Воєнної Округи. Там же ж буде вибухнути теж в одному часі. Не може бути ніякої задержки в цьому районі!

Роман із силою затиснув руки на рукотках керми. Йому здавалось, що він своє завзяття, свою свідомість обов'язку переливає за посередництвом цих ручок прямо в живий організм машини.

Ноносно, машина чи організм?

Уважний зір стежив за перебігом прямої, що по ній, як по невидній нитці гнався мотор, а думки перейшли на зачеплене поняття. Машина? Дійсно, тільки машина? Він був готов цьому в цій хвилині заперечити. Адже ж він виразно відчував під руками її життя, її дрогання, її рух! А чи рух не є поняттям життя? Чи рух не є поняттям всесвіту? Роман зловив себе на безглузді цих думок у такий момент і перекинувся знову на інший шлях.

Тільки мотор йшов одним і тим самим шляхом. Львів-Перемишль. Зі зростом переїханих кілометрів, зі зростом минулих хвилин їзди, зростала свідомість відповідальності і може й без волі Романа, без його відома на його обличчі, під гумовою маскою грвби застиг вираз залізного завзяття, холодний, ледовий вираз на все рішеного чоловіка.

Адже ж сьогодні вночі ю очиняється!

Шкода, що не можна витягнути більше кілометрів на годину, яка шкода! Думки Романа далеко перевагають машину і йому часами ціла їзда здавалась заповільною. Показник держався числа 80 як останньої практичної границі і помимо бажань Романа дальнє не посувався. Дальше була червона риска.

Серце боліло. Боліло від надміру швидкості і від надміру

зворушення. Холодний піт обілляє Романа, коли подумав, що воно могло б не видерхати і лопнути, як це лікар йому обірював. Це була б справді катастрофа...

Чи Провидіння поможе йому видерхати? Довезти наказ?

Далеко, впереді, блиснули світла якоїсь станиці.

Спершу слабі, ледви видні, а протягом секунди нарости до квадратних, ярко освітлених вікон, поділені на куски залізними кратками. Станиця дорожньої міліції. Тут повинно бути якесь місто.

Рухом ракетного стрільни перелетів мотор побіч станиці і знов перед Романом розрослась темінь літнього, теплого вечора, при небі засіяному роями далеких, обоятних до земських подій зір...

Дижурний міліціонер підняв трубку.

-Да...станиця восемнадцать? Зде заславте красний свет какому-то сумасшедшому мотоциклісту. Етот дурак їде 100 кілометрів, вот. Наверно, через мінунту настігнєте вашу станцію. Да, досвідання.

Знов якийсь вантажник надіхав від переду. Знов ударив Романа рух передового по вітря. Коли відкрив очі, замкнені на частинку секуди реакцією очних нервів, помітив, широке, червоне світло посеред дороги. Як регіт пекла над конечністю його поспіху і над його обов'язком.

-А нехай це ясний шлях!!! Холера, собача!!!

Пiiiii...!! - закричали гуми діточими голосами на асфальті. Гальми грозили зірванням. Серце заболіло міцніше. А невідомо, який чорт стирчить за тим світлом. Може шлях в напроти? Зі скористю 80 кілометрів не можна впадти на відтинок напроти. Це небезпечно. Хто тоді довіз би такий важкий наказ...

З великим трудом, із суцільними проти волі своєї і рої розігнаної машини здерхав

Роман мотор рігну. Йому здавалось, що сьогодні став у своєму русі, коли так застиг на дорозі, лише метри перед червону ліхтарнею.

- Ще до біса! - вигукнув у напрямі надходячого міліціонера.

- Чому це світло?

Мідний сержант міліції підходив звільна, не нервуючись, і однаково спокійно й поволі виходили у простір ночі його слова, набираючи в такий спосіб приписаної урядової ваги.

- Ви... какой то фізкультурник, ілі що таке, товаріш?

- При чому такий зашит?

- Ну, ето, щоб определіть для вас висоту награди за ето спортивное наставленіе.

- Не розумію вас - Романові ще шуміла скорість їзди у висках і він не міг догадатись, що від нього хочуть.

Міліціонер широко, поволі розкладав руками.

- Нічево... ви цим не турбуйтеся, ви маєте час зрозуміти. Ви ж так скоро їхали, що малошо ховтневої революції не здігнали, правда? Ходіть зі мною.

Роман аж тепер зрозумів, і то одне, а саме, що його візьмуть на станцію, подержать хто знає як довго, і коли випустять, може бути запізно. Запізно! Про наслідки цього він думати не хотів.

- Чоловіче, товаришу, я не маю часу! Давай, я заплачу, що завинив, і все!

- Аа, це зрозуміле, що ви заплатите за світло і за вживання державного шляху в такому темпі. Але поволі, поволі, ми напишемо протокол, ми дізнаємося, кому саме належиться нагорода за ці перегони, і так згойно приступимо до конкретної точки підписання грошового квиту. Так, а тепер давай зі мною.

Підіймов другий міліціонер і Романові не лишилось нічого іншого, як, кленучи всім мітичним і модерним чортам, податись за ними, до станції.

Сержант поліз поволі за

борко, відсунув крісло, здмухнув куряжу, сів, присунувся до стола, при чому не забув підтягнути халяву лівого чобота, добув з кишені дивної барви хустинку шукаючи її передтим по всіх закамарках своїх штанів, що тривало повну мінуту, з оглядом на їх численну кількість, від істив ніс европейським вже, навченим звичаєм, захопивши шмату назад, найспокійніше в світі звернувся до міліціонера з домаганням, щоб цей зложив точний звіт зо свого обходу по відтинку.

Романа облив гарячий піт. Серце забилось неспокійно.

- Товаришу, ви це можете погодити пізніше, а вперше погодьте мою справу!

Сержант з ростучим здивуванням приглянувся нетерпеливому мотоциклістю. Видно, належав до старого міліційних урядників, бо мав нескінчений запас терпеливості.

- Вам не дозволено повчати мене про мої обов'язки - пояснював поволі й монотонно, не першому, мабуть, клієнтові. - Я знаю точно, що мені робити. Минула десята година, зараз є рже десята година, зараз є рже десята година, а досі із зашої їзди і незнання дорожніх правил мені не подали звіту. А якщо на дорозі ви когось перекідали...?

- Напевно ніхто не лежить там, бо я знав би про це найкраще!

- перервав з криком вдоволеної перемоги Роман, здергуючи ще голос у приличних безпечних границях.

- Ви не є урядовим органом і я вам не можу вірити, доки слідство не ствердить праці ваших слів. Давай, Ванька, повернися найспокійніше в світі до міліціонера - звітуй, але точно, пункт за пунктом, по регуляміну!

Роман почув, що слабис. Десята година! А ще залишилось добрих сорок кільометрів! І віднайти вулицю, дім, чоловіка, передати наказ і до одинадцятої години виконати!

Хвилинами запам'ятались в його очах ясні, розпечені до живого блиски. Ці два міліціонери

не знали і знати не могли та не сміли, що гнало його в дорогу, але неменше повинні були своїм простим змислом відчути, що цієї ночі покінчились жарти і що більше, як колиебудь доторкнути їх міг зимний палець костухи...

То знов повертає Роман до себе і, як людина, що її опанує безсиле оскаження, якийсь час прислухувався теревеням Ваньки про його історичний обхід чотирьох кілометрів шоси, про те, що ніякого вбитого він не помітив, хоч, можливо, що при денному світлі...

- Оо ! - тріумфально викликнув сержант. - Бачите товариш ? Це є важливий пункт. При денному світлі щойно можна буде ствердити, чи ви когось не переїхали на державний дорозі, значить у моєму районі. Ви ось лягайте на лаву. Ванька принесе подушину і пождемо до ранку, переведемо слідство і я вас відпусту, після я належного покарання за неправильно скору їзду вночі, і то на стратегічному, державственному шляху. Бачите, як це при міліції водиться ? Все мусить бути в порядочку, в "найлучшому парадочку", щоб нікому не сталася кривда і ніхто не міг сказати, що його або заслабо, або загостро покарано. На основі нашої конституції кожному...

- Товариш - перебив Роман нетерплячим рухом руків. Та перед його носом виросла широка, як лопата, витягнена зза с'юрка долоня сержанта.

- Не перебивайте ! Ого-го, коли б я дозволив всім так мені перебивати, я ніколи не зміг би завести порядку в моєму районі, тому і вам не можу призвати надзвичайних прав, до цього приявому злочині та кої скорої їзди. Я припускаю, що при такій скорості ви в загалі не могли помітити, чи когонебудь не пошкодили, і тому слідчий перевід мусимо відмінити до ранку.

- Товариш, до чорта, чи ви ніколи не їхали мотоциклом... ?

- То не ваше діло - зимно стверджив сержант. - То мое діло, впрочім...

- То запишіть собі число моєго мотору і випускайте мене. Вам немає права задержувати ме-

не проти закону !

Сержант стукнув вказівним пальцем в поверхню стола.

- Я знаю найкраще, які у мене права, громадянине. Я знаю теж і мої обов'язки, а впрочім, ви не нервуйтеся, бо цим тільки погіршуєте своє становище...

Роман врешті не втерпів у своїй внутрішній пасії. Серце скакало в ньому і нерви дрижали зі злости.

- Чи ви вдуріли, чи що з вами ? Хто такого ідіота посадив тут на пості ? Я кажу вам пишіть собі мій номер і робіть собі навіть дідька лисого, мені це все до холери ясної піснібче, розумісте... !!! ?

Сержант ані вусом не моргнув. Показав тільки міліціонерові пальцем на стіл у куті і підріп.

- Ванька, сідай і пиши. Неправильне і противозаконне поведіння цього громадянина супроти органів радянської влади...

- Ідіот !! - ревнув Роман, взявся спершу під боки, а потім з розпаленим обличчям похилився над б'юрком.

- Чоловіче, чи ви це розумієте, що я не маю часу ? Чи ви вже так отуманіли, що вам таке поняття незнайоме ? Ви бачите, яка година ? Я вже двадцять хвилин втратив тут, у вас, розуміте... ? Через вашу бездонну глупоту ! Ви собі беріть гроші, ведіть слідство, але з такими дураками, як ви, а не зі мною... !!

В куті завзято шкрабало перо і Ванька фіолетним, совітським чорнилом писав протокол, увічнюючи в ньому ввесь словник чудакуватого подорожнього, як Бог зна яку етнографічну цінність. Але сержантові, як урядовцеві Радянського Союзу, "врешті" видався поспіх неопанованого гостя наскрізь підозрілий, і він поглянув вперше дуже уважно на нього, понад силу і ціль всіх особистих образ.

- Ви, громадянине, куди так спішите ?

- Це не ваше діло ! Це мое діло ! - відповів йому Роман його словами, тільки в непомірно вишій тонації.

- С, це ні ! - застерігся сержант і словом і ломатистом доловим. - Моє діло вас питати, а ваше - мені відповідати на урядово поставлені питання. Ви зрозуміли, громадянине...?

- А я вам не скажу ! - гукнув Роман, підсувавчи по львівськи шапку догори і закладаючи руки в кишені. - І що буде ?

Сержант важко підвівся.

- Ванька, залиши писання.

Шкода часу й паперу. Ви - звернувся до Романа - арештовані, бо ваша поведінка перейшла межі, дозволені законом, а поза тим, ви запідохрені у втечі і я спитаю... .

Роман кинув собою, якби стосувало його в болюче місце, ах сержант замовк. І коли б він умів читати в людських очах, міг би був свою найближчу майбутність розпізнати, але з огляду на брак таких здібностів і з огляду на загальну ту поумість ссовітських урядовців, вона сама рішила йому показатись.

- Арештований ! Я... ?

В дивній і несподіваній протилежності до своєї попередньої, крикливої і образливої поведінки, Роман миттю наче б стверд, стужів, остиг. Тільки легка блідість зарисувалась тінню на його обличчі.

- Я арештований ? - спитав він півголосом, якби недовірюче. Здавалось, що образи на стінах затанцювали. В одній десятій секунди, швидкістю власної думки, зрозумів сержант, що проти нього маленьке, чорне дуло револьверу...

- Гром...! запізно.

Бахнули стріли. Сержант і Ванька - протоколант у самі перелікані, здивовані очі прийняли перші постріли нової в'йни...

Дим ще не розвіявся, як Роман, зі зброя в руці влетів на третього міліціонера, що якраз влезив у двері.

- Кто здесь стрі... .

Коротка відповідь гуку й огню.

А в мізку Романа одне слово, божевільне силою, значенням і наслідками: Наказ ! Наказ !

Наказ, що мільйонам існувань

поверне радість життя, що сотням тисяч родин поверне їхнє щастя - через трупи старого, кривавого рожіму. Наказ !

На обличчі Романа, стягненому давним болем чорніли тіні. І мізок хвілював ним до дна.

Видержати. За всяку ціну видержати, не впасти ось тут, серед дороги, доїхати на місце і довезти великий і важливий наказ ! За всяку ціну. Навіть власного життя. Чи довго воно ще горітиме у розпалених, перепалених серцевих коморах... ?

Хвилину пізніше ніч знову, як стара, добре знана повія розкривала глибокі, запашні чари гарячого літа перед шаленим, диким, грізним, несамовитим тепер навіть ревом мотору, веденою залишою рукою вперед ! Вперед !

Під гумовою гавбою суворо стяглись риси чоловіка, що віз наказ. Останками своїх сил. Здоров, і проте умираючий ! Застигли, змертвили його риси для ослінення однієї ще тільки цілі в житті, цілі, що скривалась у темряві невідомого.

Стук у двері. Важкий, невиразний.

Відчинено. Дві пари молодих очей глянули на себе.

- Святий Юрій...
щогрення.

- Кордон...

- Сьогодні, в одинадцятій годині... починається...

- Що вам ? Ви хворі... ?

Як ви виглядасте... !

- Нічого - змученим голосом висказав Роман і обсунувся на долівку. - Нічого... Серце. Сьогодні в одинадцятій годині... Пам'ятайте... Пам'ятайте ! Здоровіть моїх... батьків, товаришів... не забудьте... одинадцяту годину...

Тихо склонив голову на груди великий вістун і кімната завмерла перед маєстатом далеких, незнаних світів.

ДІВЧИХ ЗРАДИ

Безчисленні, різноманітні світла неонів заливали місто потоками казкового промінювання. На переходах трамваєвих ліній блискали сині й зелені світла. пригорщами кидали світло ясні ліхтарі, зачеплені десь високо, над блискучим, вогким асфальтом. Стоюща жила повнотою руху, життя, хоч не своєго ще, не вільного."

Натовпом протискається високий мужина у військовому одязі. Йшов швидко, видко, спішився, бо навіть не перепрошував прохожих, що іх в поспіху потручував. Ніхто й не переймався тим дуже. В Собітах ченість мала інше обличчя, а військові червоній армії ніколи нею не грішили.

Та цей військовик поспішав таки серйозно. Могло б здаватись, що він спішить до поїзду - коли б йшов у напрямі залиничого двірця. Та ні. Він йшов у зовсім іншому напрямку. І йшов щераз скоріше, якби його щось поганяло.

Хто глянув би уважніше на нього, напевно був би щонайменше здивований виразом його насупленого, блідого обличчя, поритого глибокими тіннями - не тільки від змінних світел міського вечора. Та нікому з прохожих не приходило це на думку й неизнаний військовик гостро скрутів у якісь сіни, потручуєчи при тому припадкового, повільного стар...

На хвилину пристанув у темному нутрі, наслухував. Потім виглянув обережно на вулицю.

Вспокісний, завернув і бігом подався знайомими сходами вгороу.

Нервово натиснув дзвінок на якихсь дверях, без напису й пояснення. І тиснув так довго, доки вони не відчинились і не з'явилось в них поважне, хоч молоде ще, обличчя середнього росту студента.

- Пугач! - здивування й радість загомоніли разом у голосі господаря. - Заходьте!

Прибувши напохапці скористав з запрошення. Його поведінка зраджувала взагалі найвище поденервування. Він для певності, оглянувшись, чи двері за ним зачинились. Потім перейшов у дальшу кімнату і нерішуче засторожався на порозі, побачивши пристолі якогось незнаного мужчина.

- Заходьте сміло! Знайомтесь. Сотник Пугач - інженер Савич! - говорив свободно господар, що скидався на молодого студента - і був ним у дійсності.

Представлені стиснули собі руки. Після цього сотник Пугач питуюче глянув на господаря:

і цей вміти зрозумів його погляд.

- Ми свої, пане сотнику. Можете бути, як у себе вдома - заявив йому.

Сотник Пугач тоді щойно зайняв місце при столі і сягнув по папіроску. Його пальці при цьому трохи тряслись. Лампа кидала на кімнату ясне світло і у цьому світлі виразно відбивала блідість сотникового обличчя. Щось незвичайне було в його

ненадійшій появі, тільки ніхто про це не питав, знаючи, що він сам скаже це, що буде потрібне.

- Мої панове - почав він по хвилині, заки ще прикурив папіроску, при чому його погляд уважно зупинився на обох обличчях почерзі. - Мої панове... нас зраджено.

Ні один м'яз не дрогнув на цих спанованих обличчях. Тільки в очах помітна була зміна у напрямі - так потрібного в цій хвилині - жосередження. В кімнаті запанувала мертвецька тишина.

- Ми зраджені - по довшому часі повторив спокійно сотник, навіть з певною полекшою, так, якби був радий, що позбувся тайни, з якою біг сюди оживленими вулицями столиці.

Ворухнувся студент - господар. Впало тихе питання.

- Це ви знаєте зовсім певно, пане сотнику?

- Зовсім певно. Пів години тому назад подав мені мій чоловік з централі НКВД вістку, що опівночі почнуться арештування.

Інженер Савич важко поклав руки на столі, неначе б воїн знемоглився важкою працею. Знову зрада? І то якраз тепер, коли майже все приготоване, коли вкоротці має бути піданий знак, що вирішить долю України! Глибоке розчарування і знеохочення відбилося в очах інженера.

- Якого розміру зрада, пане сотнику?

- Списки подані. Майже всі штаби, так столичні, як і обласні. Зрада до основ.

Важкі слова похилили й голову студента додолу. Тягар давив зверху, нестерпний тягар, а сподом наче б ґрунт лікав спід ніг. Все колихалось під ним. А він сьогодні службовий старшина по великій, гігантичній організації, і під час цих сорок вісімох годин його служби на ньому спочиває вся відповідальність. Вся відпо-

далньість!

Під цією вагою знову наступила зміна на його високому, ясному чолі. Вона позначила себе доземою зморщкою над прямим, вузьким носом.

- Зрадник... невідомий - радше ствердження, як запит.

- Невідомий - потверджує сотник глухо.

- Це мусить бути хтось високо поставлений, хтось, може з самого головного штабу.

- Це тільки один чоловік, один тільки зрадник. Прізвище буде мені завтра подане.

- Для справи буде це вже пізно.

- Залізно - потвердив знову сотник, ще більше глухо. Студент енергійним рухом підвів голову й оба прочі завдали собі питання: що теж скільком під тим високим, квадратним чолом?

- Від трьох днів усі приготування закінчені, повстанська машина готова. Сьогодні я за неї відповідальний і цієї відповідальності я вповні свідомий, мої панове.

Після цих слів студент підійнявся, підійшов до стіни, відсунув родинний портрет, відомку в замасковану шафку та підняв служаку таємного телефону. На його руках повисли очі обох його гостей.

- Так, тут П-42 через 2. Дайте мені А сто вісімнадцять.

Хвилина мовчанки в апараті.

- Так, П-42 через 2. Це ви?

Інженер і сотник випадково звали, що під шифром А 118 сьогодні скривався шеф генерального виконавчого повстанського штабу. Вони були свідомі історичної ваги цієї розмови і ця свідомість спричинила легке зворушення в обличчі цього знаного, приготованого, а проте величного і надзвичайного, діла.

- Випадок артикул римське IV, абзац другий, пункт перший - спокійно звітував про випадок головної зради студент Осенко.

Знову хвилина мовчанки. І знову спокійний голос Осенка.

- Ні, не помилуюсь. Моя про-

позиція? Точка третя, була
"г" таємного протоколу від 18
червня цього року.

І ще одна мовчанка. І ще
раз голос Осенка, тим разом
трохи живіший, твердіший.

- Так, мені це ясне. Може
гора матиме інші пляни, але
заки вони увійдуть в життя,
буде запізно. Натомість моя
думка дається впровадити в жит-
тя одним натисненням гудзика...
Прощу? Історія? Ми мусимо цею
сьогодні покерувати, не навпаки.
Так, добре. Хай Бог помагає.

Передане розпізнання мусило
викликати немале порушення
на другому кінці лінії. Хоч
обличчя Осенка не зраджувало
ніяких емоцій, проте з кількох
кінцевих слів розмови можна бу-
ло додуматись, якими шляхами
йшла балачка.

Студент повісив слухавку і
портрет знову повис на своєму
місці. Осенко зустрівся з по-
глядом обох мужчин. Викликав на
обличчя спокій, так, як і вони,
хоч знат і він і вони, скільки
їх кештувало це зусилля.

- Наш штаб повідомлений. Але,
мої панове - сумнів зайняв місце
дотеперішньої байдужості. - Це
всегда буде запізно, якщо опів-
ночі має рідитись. Їхній апа-
рат вже приготований, а ми не
вспісмо в такому короткому ча-
сі подати всім нашим групам,
замість очікуваного короткого
сигналу до виступу, нових, дов-
гих і далекодумчих інструкцій.
Я не хочу собі уявити, які жах-
ливі жертви впали б цієї нечі,
якщо б ми допустили до арешту-
вань.

- Впали б...? Якщо б...?
Звідкіля ця умовність? - кинув
питанням інженер, використовую-
чи малу павзу. Студент Осенко
вложив руки в кишень, а його
голос забренів із відтінком
нетерпливості.

- Не можете хіба припустити,
що ми дозволимо себе арештува-
ти! Наші втрати сягнули б ти-
сячів людських існувань, і
після такого удару смію сумні-
ватись, чи вдалося б нам дру-
гий раз розбудувати таку сітку.

Це коптувало нас роки праці,
а до того такий оборот справи
відібрав би народові раз на раз
все довір'я до нас і наконець
будь надію на поправу долі.

- Я це розумію! - гаряче
відповів на прихованій закид
інженер. - Але що зробимо?

Студент відішов дещо кроки
вбік і знов звернувся лицем до
своїх гостей. Сотник Пугач за-
держуває вихідачу поставу, але
терпеливість його переходила
важку пробу.

- Пане сотнику... чи ще ко-
гось ви повідомляли про зраду?

- Ні - коротке заперечення.
- Тоді в областях про неї
ничого не знають. - Осенко за-
держався на хвилину для набран-
ня віддиху. - І знати не будуть
мої панове!

Витворену після цих слів мов-
чанку перебив інженер.

- Якто?
Осенко протягом останніх
хвилин сильно змінився.
На його вісках сильно набрякли
дві темні артерії, у них живо
пульсувала кров. Очі запалали
гарячими огніками і уста скла-
лись у лжийсь завзятій, впер-
тій вираз.

- Повторю, панове, області
ї далекі центри не дізнаються
про зраду. Ніколи, - доки я живу.

Напружене очідання проміню-
вало з двох приблідлих облич,
коли Осенко незадовільно близився до них
на крок, витягнений, як струна,
своїми нацятими м'язами й
нервами.

- Ми перешкодимо большевикам
перевести арештування - сказав
різко, рубано, без пояснення.

Сотник відхилився в кріслі.
Його ресорт!

- Як? - спитав, ловлячи від-
дих.

- Неможливо! - скрикнув
інженер, в добрій вірі в або-
лютну логіку своїх думок.

Осенко, як залізобетоновий
мур, видержав їхні погляди, не
довір'я, сумнів.

- Можливе! - кинув врешті
проти них з прихованим, але
виразним блиском тріумфу в с

Інші люди сяк оковутими від за тим окликом крилося щось неспокійне, нервувоче, щось, як дaleкий відгомін громовиці, при спокійному ще небозводі.

Інженер і сотник піднялись. Осенко стояв напроти них, і попередній, тихий тріумф вирізьбив його затиснені уста у загадочний усміх.

— Можливе, мої дорогі. І тільки я один знаю спосіб! Лиш я один

Мовчаливий, але нетерпеливий запит заєвітися в очах його слухачів. Недовір'я і сумнів змінили свої позиції на їх обличчях. В кімнаті було тихо, з вулиці доходив часом скріп трамваєвих воїв. І в цій тиштині, в цій непевній, зворушливій тиштині з особливою силою задзвеніли, як сталь тверді і як гори незрушні, слова.

— Ми мусимо почати ще цієї ночі.

Божевілля! Здивування і крайній остріх блиснув у двох парах очей. Вони щось догадувались уже передтим, але самі собі не вірили, що щось таке буде дійсно можливим, що нагло воно стане таким близьким! Так, подекуди, прикро близьким! Адже це не щонебудь! Це повстання, справа життя і смерти тисячів і тисячів людей!

Осенко глядів їм просто в обличчя і з задоволенням стверджував, як перший остріх перемірювався у зрозуміння ситуації, ба, навіть в її конечності, у своєрідну завзятість і рішучість чину. Вони були здавна до такого кроку психічно приготовані, і тепер поверталася їм рівновага, спершу навіть сильно порушені. Щоб ще підкреслити своє рішення, додав:

— Ми мусимо почати скоріше, як більшевики! Це не забавка, мої дорогі, це питання життя і смерті.

— Штаб ще не повідомлений про таке рішення...

— Мої дорогі, штаб теж нарешті інше рішитись не може. А коли б так йому щось прийшло на думку, це був би наш кінець. Повстання є приготоване до останніх подробиць, від трьох днів усе в стані поготів'я. Чому не

можна печати сьогодні, якщо можна завтра? Ми, столиця, мусимо пхнути машину в рух, у бій! Ми мусимо це зробити, бо за кілька годин буде вже запізно. Я не знаю іншого виходу!

— Мій Боже, які це може мати наслідки? — кинув нервово інженер.

— Ліпші, ніж протилежне рішення! — впевнив його Осенко.

— А зрештою побачимо. Виграємо покищо стільки, що заскачуємо ворога, не він нас. А це все дуже багато.

Осенко видавався тепер лекшим, боєвішим, коли приняв рішення, що від одного його слова кидало в акцію всю гігантичну апаратуру повстання у небачених досі в світовій історії формах і розмірах.

— Отже, мої панове, цієї ночі, ще перед північчю, здрігнеться столиця від перших стрілів. І здрігнеться весь кровавий союз проти людства. Ми його знищимо, ми гозволимо мільйонам грудей відірхнути та голову раз врешті піднести у свідомості своєї волі, волі народу і волі людини. Це не поезія, ні, хоч так бундючно звучить. Це велика правда і дійсність, що ми її самі ще якслід несвідомі.

Обернувся щераз до стіни і повторив цілу процедуру з темним телефоном.

— А потім шукатимемо зрадника. Потім.

Подав кілька коротких наказів окремим виконавчим центрам і голос йому при тім навіть не задріжав. Опісля подав через власну централю, що всі області повинні безпереривно слухати київської радіостанції на хвілі 99,5 метра. І надав відповідний сигнал до далеких північних, східних і південних центрів.

Хотів відложить слухавку, коли його задріжав голос дижурної.

— Штаб говорить.

Осенко шепотом повторив ці два слова своїм гостям. І знову напруження відбилося на їх обличчях. Та тепер вже рішаючі.

Що скаже штаб?

- Службовий старшина акції?

- Я - відповів Осенко з повним спокієм.

- Недати знак зриву. Ви у стійності годину.

Клямка запала, кості кинено. Відних полекші вилетів з грудей Осенка. Важка відповіальність не лежала виключно на його раменах.

- Година ключева - одинадцята вночі.

- Гаразд. З Богом.

- З Богом ...

Так, відних полекші зірвались з грудей усіх присутніх. Не було таки іншого виходу. Штаб прийшов до цього самого перенання. Осенко мав рацію. Про це вони всі знали. Знищити старанно побудовану сітку повстання, кинути зерно зневіри, значило б - на довгий час, якщо не на все - похоронити думку про самостійність. А так? Відомо їм всім, що гігантичний Союз можна розвалити зільки знутра, руками його ж таки жертв. Для українців зокрема не мав інших шляхів. Ще раз беруть вони за зброю, але безоглядно, безмилосерно, навіть жорстоко, так, щоб зразу поставити справу зовсім, але то зовсім ясно.

Хім потапав у темряві. За московським часом.

- Тепер майже восьма година. Без п'ятнадцяти мінут. Розійтися. Кожний мусить передтим ще дещо зробити.

Інженер ще задержався на мить.

- Осенке... Але ви... ще перед рішенням штабу розіслали наказ...

- Так. Я свідомий цього. І ви на мойому місці зробили б це саме, інженер.

Мовчики розпрашались. Опановано, спокійно, щоб показати перед самим соборю свою силну волю, свідомість хвилини і свою правдиву рішучість. Осенко залишився сам. Замкнув за ними двері старанно, тихо, усміхнувся ще на прашання і залишив-

ся сам. Стояв хвидину при столі, надумуючись, потім сігнув до шуФляди, добув звідтіля коверту, з її нутра витягнув знімку і повернув її до себе. Усмінувся знову, але іншим усміхом до чогось гарного, далекого.

Усміхнувся, бо зі знімки всеміхались до нього живі дівочі очі, очі, до він іх любив над своє життя. Вони далеко від нього тепер, жкраз тепер, коли він йде у такий бій. Вони й не знатимуть може про його долю чут, ці кохані, глибокі, такі вірні очі. І подо їм знати це? Щоб - може - терпіти?

Сів за столом і на листовому папері зачеркнув дату. А потім, задивлений у знімку просидів так у задумі довго - довго і коли скаменувся, була десята година. Тоді щайно оховав знімку, та на папір кинув кілька слів.

"Може це останній почерк мій до Тебе. Але так хоче дол. Не згадуй мене. Це зайве. Я дякую Тобіза короткі хвилини щастя. Та на цьому - мабуть - кінець. Про мене може не вчуєш. А може й так. Тоді буде інакше. Буде гарно. Бог знає. Тепер прадай."

Підписався, заклеїв. Одягнувшись капелюха, вийшов на вулицю та з пієтизмом вкинув листа до скринки Хай іде. Невідомо що, яка пошта його доручить, але хай іде.

Було пів до одинадцятої. Рух у місті не зменшувався проте ні трохи. І він триватиме майже до ранку. Ба, та ще й який рух!

Вдається велике діло? Боже, чи вдається воно? Кілька перших годин рішатиме. Ти один знаєш все, а ми? Ми нічого не знаємо. Ми віримо тільки, що почнемо в Божий час. Що скажуть нам наші предки? А що скажуть майбутні покоління? Як вони назвуть і як святкуватимуть сьогоднішню ніч? Як день національного смутку, чи як день великої перемоги?

Разом зо своїми думками блукав Осенко по вулицях, доки не помітив, що стоїть перед високою будівлею столичного, ворохого пристановища. В горішніх поверхах світилось, в долішніх було темно. Тут вікна були прислонені залязними заслонами. Що діялось поза ними?

Стояв і глядів. І уявляв собі, як першими стрілами у стіні якраз на цьому місці, спалахне вогонь. Самий центр ворохої сили буде спершу заatakований, а вогонь розпалиться тоді у нечувану, поширену пожежу, в якій згорить, спопеліє, загине відвічний ворог. А може? Може вона погасне, як жінка соломи...? Бог знає. Помо думати? Тепер уже на це запізно. Все обдумано до найменших подробиць, і тому він, Осенко, рішився краще почати здійснювати великий план навіть перед рішенням штабу - яка некарність! - Як відкликати й думати і будувати заново. Ждати? Знову ждати? Доки? Аж ворог хитро винищить і те, що зродила гігантична світова завірюха? Аж ворог знищить всі національні сили, що їх видвигнули події воєнних років? Це було б злочином.

А Оксана?

Поволі, незамітно зник образ чарівних прикритих серпантином кохання очей. В душі лишилося тільки солодке почуття краси, почуття вдоволення, почуття гордості. Вона колись згадає! Це приємно? А разом з тим - кінець.

Обернувся й пішов. А коли годинник на його руці таємно фосфоризуючими цифрами показав десять хвилин перед визначеною годиною, пішов туди, де вже на нього ждали. Кілька хвилин ділило його ще від очайдущого початку нової ери, нової доби воєн, повстань, революцій, від початку боротьби за самостійність, або за лицарську смерть зі збросю в руці.

Приспана воєнними перемо-

гами, імперія лініво котилася через історію. Мільйони іі горожан снувались вулицями іі бідних, брудних, заляплених плямами афішів, міст і сіл, байдужі до всіх проявів цього світу, з глибоко зраненою душою. Але тисячі в найвищому напружені духівих сил, волі, енергії чину, шляхотної віри і загартованіх на сталь нервів дождали з б'ючим серцем і затисненими на сталевій зброй руками, магічної, негмолимої історичної години...

Осенко йшов - а за ним виросла якась постать. Наблизилась, порівнялась, нахилилась до вуха. Він не дрогнув. Він радше відчув, як завважив, присутність цієї постаті. У кінені спокійні пальці міцно обняли холодну ручку револьвера.

- Осенко! Наказ провідника: за ніку ціну не починати! Не починати!! Провідник за годину буде тут! - гострий нервовий шептіт, що шпильками колов свідомість. - Наказ штабу! Рішуче не починати!

Осенко звернув в сіни. Постать за ним.

Тепер станули побіч, - чи може проти...? - себе. Близько, так близько, що в темряві світили зіниці.

- А коли...? - спитав Осенко стикає. - А якщо таки починмо...? Друже полковнику...?

Постать нахилилася до нього, шептіт загострився, заскрготовав.

- Осенко, ми старі друзі... Наказ гори, розумієш? Не починати!

Так, Осенко миттю зрозумів. Вичув правду. Зрозумів її і діявольський усміх заграв на його устах. Шкода, що цей полковник не міг його бачити в темряві, що наче поглибилася, почорніла.

- Полковнику... ми зраджені. Ми мусимо. Ми маємо ще тільки кілька хвилин часу. Кілька хвилин... заки поллеться кров...!

Нагло гострі слова. Відсічені ударами ножа по шкілі.

- Ні, Осенко, вона полетить
ся скоро!

- Як...? - не запит, але
короткий, пекольний сміх зле-
тів з Осенкових уст і в цій же
секунді він скочив в бік, а в
сіні гrimнув постріл. Вже в
слідуючій хвилині по землі пе-
ревертались два тіла в борть-
бі на смерть і життя; в мовчаз-
ній, завалтій бортьбі. Дивно,
до що ніхто не прибіг на гук
стрілу. Секунди тікали. Осен-
ко боровся, як тигр. З такою
загілістю, завзяттям, безогляд-
ністю, що вскорі вже пока-
зались цього наслідки. Він мав
би тепер згинути...? Т е п е р ?
З руки цієї каналії ?! Тепер,
коли від його присутності на
пості залежить все...? Ні!
Він уже був зверху і міцно
держав противника за горло.

- Зраднику...! - шипів у
безмежній лютій погорді.

- Я думав, пізніше знайдемо-
падали уривані слова - а воно
ось! Згинеш, псе, чуєш? Зги-
неш у хвилині, коли Україна
будиться із вікового сну до
життя...!

Його противник пручався з
усіх сил, та Осенко, як кара-
ча рука справедливости, дер-
жал його в обіймах повільної
смерти. Зрадникові бракувало
віддиху. Пручався, але вже о-
станками сил, у страшному хаху
перед смертю; перед загибллю.
У його ґрудах тріпались рештки
повітря, організм кричав за
життя, за киснем.

А в камениці почулися голо-
си.

Тоді Осенко холоднокровно
вітягнув револьвера і цівку
приложив до чола зрадника. Ще
пручання стрясало цим останнім.
Найвищий жах перед цією незна-
еною зміною, що її звено смертю.

- Не знаю милосердя для та-
ких собак. І не думаю, щоб і
цей раз справа була програна
тільки через м'ягкосердість
чесних людей. Ганьба твоїй
пам'яті, полковнику Струсь!

В кам'янниці рух більшав,
хтось зо світлом сходив по схо-
дах, та Осенко невідклично й

певно потягнув язичок. Протягом
двадцятьох секунд починається но-
ве пекло. Чи це не добрий знак,
коли зрадника, підлого Юду, вби-
то на самому початку певстания!
Коли його чорна кров завершить
сторінку неволі? Коли на погані
цієї крові виросте щось чисте,
ясне, чесне, українське?

Ще раз тільки дрогнув зрад-
ник. Раз тільки. Гук відгомо-
ном полетів по сходах і десь-
хтось скрикнув. Зраду зустрі-
ла кара. А тепер - у Божий час!

у просторій кімнаті, в не-
далекому будинку, зявився О-
сенко дослівно в останній секун-
ді наміченого часу. На його вид
віддих полекші перебіг рядами
зібраних. Їх тут не було багато.
В цій хвилині такі групи, малі
чисельно, але численні кількіс-
тю у цілій столиці стояли на
стійках і ждали. Ждали одинад-
цятої години, а тепер...

Останнє приготування.

- Ідемо. З Богом, хлощі!

Ще п'ятдесят кроків даліше
велика будівля ворожого центру.
У ній теж рух. За годину піче-
тися чайже свіжа історія ареш-
тувань, процесів, заслань і роз-
стрілів. За годину почнетися
даліше утривалювання ворожої
влади на тісні багатої, пре-
гарної України. Певність силь-
ного, панівного народу доміну-
вала у атмосфері цього будинку.

Але монгол у дверях зробив
три кроки назад перед несамови-
тю появою із страшим обличчям.
Хіба можна собі в першій хвили-
ні здати справу, що це змоди-
фікована газова маска, а не
шайтанська поява? Ніхто не
давав йому однаке часу до на-
думи. Сухим тріскотом просрвався
його життєвий шлях і прожогом
метнулись чорно-одягнені по-
статі у напрямі телефонічної
централі. Знали, де вона, о, спо-
знали добре ці, що тут самі си-
діли місяцями. Мали на кому
мститись і що нищити!

В централі багато людей.
Машинерія НКВД багата в цей ма-
теріал, чисельна. На вид чужої,
несамовитої постаті позривались
там з місць і сягнули по зброю.

В цій секунді щось впало посеред них, гучно змішався з димом і зеленавий, смертельний газ розійшовся по нутрі б'юра, ще залишивши вони вспіли із зброї зробити вхітак.

Людина в масці прискоцила до апаратури. Регіт тріумфу видерся з поза її маски, бо ділання газу переходило всяку уявлення. Дівкала корчились в передсмертних судорогах вороги. Такі були наслідки розлучливої боротьби гнобленого народу проти гнобителів...

По окремих кімнатах падали немилосерно цільні постріли, експлодували газові бомби, акція йгла блискавковим темпом. Не важко зробити революцію, важко буде її вдергати. Цього були вої свідомі і у цій свідомості вірювали. Вже на останньому поверсі мовкла стрілянина і з пивниць почали - обережно, з огляду на газ - виводити політичних б'язнів, коли Осенко вірів, що його присутність потрібна на іншому місці. Передав команду і зник.

У місті було спокійно, коли не брати під увагу вуличного руху. Ніхто ще нічого не здав. І як здивується мільйонове місто, коли цізнається ?!

Продирався серед товпи, дірвався до якогось возу міської залізниці, в якому ще ніхто не здав, що його струм пливе вже з української національної електрівні, що там далеко, на Дніпрогесі варту обняли нові люди...

Хіба так виглядає повстання? Так, в першій годині і коли все покладно і всебічно приготоване. Тільки тоді.

Дехто з пасажирів з нетерпимістю звернув увагу на молодого чоловіка, що йдучи на помості не зумів спанувати своєго поспіху. І куди він так спішив...? Ех, якби вони знали тут, у цьому возі, хто і куди з ними їде! Цікаве, якби ця мішана тога повелась...?

За одним закрутком з'явилася довга колъона піхоти. Цікаві виглянули з воза, дивуючись появі війська на вулиці в такій

невзвичайній порі. А Осенко скрив усміх на устах. Повстанська машина працювала без перепон. Коло головної пошти стало теж військо. Хтось виглянув уважніше, нещовірив, виглянув ще раз і завернув до вога. Оглянувся кругом, побачив обоятні обличчя і змовчав. Але був би присягнув, що на шапках вояків видніли нові знаки, дивні знаки з трьома раменами... Та таки ні віддержалши вискочив на слідуючому перестанку і побіг назад, побіг переконатись. А Осенко нетерпеливо щав на кінець міста, де містилось ательє київської радіовисильні. Він не міг вже діждатись цієї хвилини. Він же зізнав, що тепер по всій Україні, згідно з великим пляном йде бій, бій, що мусить покінчитись перемогою, бо в цій же хвилині у самій Москві почалось пекло, що зваже на деякий час руки можновладцям Кремлю.

Хтось скочив до вога.

- Скажіть - озвався з трипівого. - Що сталося...?

Хтось другий оболтно глянув на нього.

- Де...?

- Всюди військо... Повно війська... Але... - побоявся і замовк. Висів на найближчому перестанку, бочучись, що забагато сказав.

Осенко вискочив. Його перестанок. І тут військо. Пости в шоломах, з машиновими пістолетами в руках, всі доступи до радіостанції замкнені.

Тут зустрів сотника Пугача і мовчки подали собі руки.

- Як досі, все в порядку. Штаб їде на вас в будинку. Є єдно провід в тех. Ви повинні явитись перед ними.

У товаристві Пугача вступив Осенко у пороги київської радіовисильні.

У великий салі, в кромішній тишчині, зібрани були всі ці, що їх працею здвигнено сьогоднішню ніч. Не було тільки штабовців, що проводили акціями. Перед цим зібраним станув

Осенко, свідомий положення, але несвідомий іхніх бажань.

Старший, сивий мужчина, що свою думкою, своєю волею й волею народу очелював цей рух, витягнув до Осенка руку. Очі всіх присутніх, спрямовані на постать молодого студента, горіли.

— Ми ждемо на вас, — тихо говорив сивий президент — щоб вам передати перший маніфест вільної України, що його ви прочитаєте перед мікрофоном. Ви вповні заслужили собі на це... Прощу...

Осенко мусів прикладти собі на поміч усю свою свідомість. Загорілася маленька, синя лямпочка, на знак включення радіостанції. Етер чекав нетерпеливо, чекала Україна, чекав увесь світ, що в цій хвилині мав дізнатися про епохальні випадки у Києві.

Поволі розвинув аркуш паперу, як у живе сество, глянув у мікрофон. Там, десять у світі слухатиме Оксана. Вона пізнає його голос...

В б'юрі було затишно, сказати б, святочно затишно. Здавалось, що в цю поважну хвилину навіть державні портрети на стінах прибрали на повазі. Високий, суворий з виду мужчина стояв перед малим, скромно зодягненим чоловіком і приязно держав його за рам'я.

— Анатоліє Павловичу, я покликав вас сюди, щоб довести до вашого відома важну для вас і приемну новину.

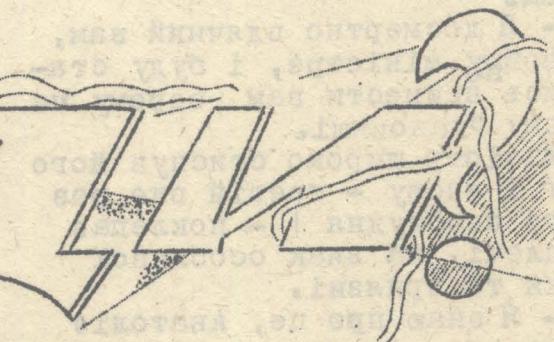
Малий чоловік стояв непорушно і ніщо не зраджувало його думок, які він мав у цій хвилині. Він, як і перед тим, заховав повний

Стягнув брови, приклікав до порядку свою розхитану увагу.

— Українці! Громадяни Української Самостійної Соборної Держави! В тій хвилині ввесь народ піднявся до боротьби за свої права. В цій хвилині на площі Святої Софії, в обличчі пам'ятника великого гетьмана Богдана, піднесено український національний прапор...

Студент Осенко забув про все. Перервав на хвилину. Щось здушило його горло, але очі сяяли сильним, внутрішнім огнем і щастям вільної людини...

Зрада безсильно відійшла у безодню забуття. Зрадника знищила сама історія, історія великого народу борців.

спокій. Вражали тільки його незвичайно інтелігентні очі, але з них важко було вичитати щонебудь про його внутрішні почування.

— Догадуєтесь, Анатоліє Павловичу?

— Ні, товаришу міністре. І звідкіля мені знати?

Комісар — міністр закордонних справ Союзу розсміявся широко, а його дужа долоня піднялась і приязно клацнула по худому плечі урядовця.

— Скромні ж бо ви! Як зайди! Та це не перешкодить від з'явитися днем зайняти міс-

це керівника департаменту за-
кордонної торгівлі, товаришу
Анатолія Павловича Сушак !

- Не може ути, товаришу мі-
ністр ! - і че з переляком ви-
гукнув урядовець, хоч його очі
залишились такими самими уваж-
ними і нерозгаданими.

- Хе-хе-хе ! Б і може !

Міністр, вдоволено сміючись,
пішов до б'юрука і взяв звідтіля
якийсь документ. Урядовець во-
див за ним зором, повним неспо-
діванки і неспокою, та коли мі-
ністр відвернувся до нього, зу-
стрів на сухому, урядничому об-
личчі тільки привітний вираз.

- Ось вам і номінація ! З
завтрашнім днем ! Хіба не старна
карієра ? Я, бачите, знаю своїх
працівників і все дбаю про них.
А ви, Анатоліє Павловичу, без
сумніву, в першу чергу заслу-
говуєте на аванс. Ось і масте.

Урядник завагався. Не ві-
рив такій дійсності. В його о-
чах палає тепер радісний огонь.
Й обличчя зложилося до вдоволе-
ного усміху. Він з правдивою
вдячністю склонився перед своїм
шefом.

- Я досмертно вдячний вам,
товаришу міністре, і буду ста-
ратись принести вам сорому на
новому становищі.

Міністр широко стиснув його
руку і знову - третій вже раз
цього пополудня ! - поклопав
по плечі, на знак особливої
ласки та приязні.

- Я знаю про це, Анатоліє
Павловичу, і тому саме призна-
чив вас на це незвичайно відпо-
відальне становище. Ви одер-
хуватимете інструкції прямо від
мене. Зрештою, ми будемо частень-
ко консультуватись у цих спра-
вах і тісно співпрацювати.
Я певний, що ви вжите всього
вашого вміння для праці в ко-
ристь нашої великої батьків-
щини, нашого Сovітського Союзу.
Так, а тепер маєте вільне; му-
сите ж відповідно приготовити-
сь до нової посади, в першу
чергу відповідно зодягнутись.
Все потрібне одержите в нашій
конторі. До побачення.

- До побачення товаришу мі-

ністре, і прийміть ще раз мою,
направду ширу, подяку за ваші
старання для мене - з найбіль-
ше відданою міною малий уряд-
ник зложив глибокий поклін і
зник за дверима б'юра.

Перед ним відчинилася па-
спектива довгого коридору з
навішаними обабіч портретами
героїв большевизму. І цією а-
леєю йшов завтрашній директор
департаменту закордонної тор-
гівлі, Анатоль Павлович Сушак,
з блідим, на диво стягненим
обличчям. На його вузьких, ви-
разно викроєних устах застиг
неокреслений вираз. В його о-
чах, побіч вдоволення, горів
дивний, просто нищівний, злив
огонь. Крізь малі шпарки між
пovіками кидає віл наліво й
направо зором та приглядається
портретам пождів пролетаріату
і найбільшої імперії світу.

Одним словом, урядовець Сушак,
по виході з б'юра міністра
з новою номінацією, перемінив-
ся на іншу людину.

Йшов скоро, не звертаючи на
нікого уваги. Механічно вступ-
тив до контори, забрав прина-
лежний одяг, накупив ще дечо-
го, між іншим велику пачку
цигарок і, не пращаючись ще
з ніким у своєму поперед-
ньому місці праці, чокинув ве-
личаву будівлю міністерства
закордонних справ та тролей-
бусом поїхав на свою квартиру.

Відідхнув, опинившись серед
знайомих, простінько уряджених
четирьох стін своєї мешкан-
ня. Шпурнув пакет з одягом,
як якийсь нестерпний тягар,
і так, як стояв, кинувся на
ліжко. Лежачи, закурив папі-
роску й почав умати.

Анатоль Павлович малий був
тілом, але розум мав неаби-
який. Кожну річ він докладно
передумав, і кожний задум щой-
но тоді виконував, коли мав
для нього готовий план. Все
його життя йшло таким шляхом,
і тому досі втішався він са-
мими життєвими успіхами. Він
досі сам керував своїм жит-
тям і своєю долею. Але від
сьогодні мало бути не так.

І тому Сушак мав такий поважний вираз обличча, і тому в його очах горів такий сильний, палючий огник.

— Нехай таку долю, всю докупи разом, чорти візьмуть!

— сказав вголос Сушак і відчув глибоке вдоволення, коли Хмельницький на стіні мовчики погодився з ним в цій матері! — Це зовсім паскудна історія, товариш Сушак, і, мені здається, ви мусите немалої оріх згристи, заки її розкуніте. Бо ж, гляньте, завтра, розумієте, саме завтра ви, саме ви, станете великим урядником, Анатоліє Павловичу Сушак. Уявіть собі, ви станете директорем департаменту закордонної торгівлі. Ніхто ще в родині Сушаків — до ясної холери! — не займав такого становища! — крикнув врешті Анатоль Павлович і викинув недокурок.

Після цього малого, але героїчного, вчинку, з огляду на єщадність Анатолія Павловича, він розтягнувся вигідніше, поправився у своїй невимушенній позі і знову почав говорити.

— Ніколи я не сподівався, товариш Сушак, що ви займете в нашому соціалістичному суспільстві таке високе і таке почесне становище, але муши вам з прикоєстю сказати, що вас тим разом доля здорово під有价值! Уявіть собі, що на вас спочиває й інший обов'язок, і тому я вам кажу, хай це таки чорти візьмуть! Та ви не лютуйте, а думайте тверезо, так, як ви досі робили. Можливо, ще щось якраз видумаете, хоч я не роблю вам на це великих надій. Уважайте, ви так, якби між молотом і ковалем, при чому ви лежите на ковалі, а над вами висить молот і то ненайменший, ще й з сірпом — на всякий випадок! Що ви на те, товариш Сушак?

Анатоль Павлович обернувся і ліг на боці. Може в такій позиції прийде якась мудріша думка до голови?

— Отже, товариш Сушак, ми починаємо думати логічно. Досі ви були жебраком, вражовуючи намі райські умовини, бо хоч пенсія була можливо висока, та ваш прожиток пожирав усе, без решти, помимо вашої єщадності.

Тепер ви дістанете платню безпорівняння крацу! І ви зможете навіть заощадити. Ви зможете, врешті, оженитись! Очевидно, якщо якась гуска знайдеться! Ви будете високим урядником і ви від завтра належатимете, повному цього слова розумінні, до керманичів великородного апарату. Це ж вигляди! Це карієра! Це направду блискучая майбутність! Признаєте самі, правда? А тепер замкнемо цей розділ і перейдемо до іншого, неменше оригінального. Ви ж знаєте, пане Сушак, з ким і з чим ви зв'язані. Ви ж знаєте, хто, і з якою метою, дав вам працю в комісаріяті закордонних справ, тепер міністерстві! Ви знаєте, що ви не можете й не повинні вповні розпоряджатись своєю волею, і ви з цієї причини нераз лютувались, воно так є, воно правдиве. Дальше, ви знаєте, що в найближчих днях почнеться повстання. Почнуть його, як звичайно, українці. І ви його почнете теж, пане Сушак, і ви не будете директором департаменту. Ваша славна карієра має паперові підстави і ви з неї не скористаєте. Я не хочу цим сказати, що ви від народження маєте, пеха. Ні! Я хочу тільки сказати, що ви можете насвистати на свою світлу карієру. Бо ніде не сказане, що вас не візвиме трястя при цій нагоді, що вкороті м'ячиме місце, і ніде не сказане, що коли навіть вдастся, що є сумнівне, ви станете директором департаменту закордонної торгівлі в інших умовинах. Отже, бачите самі, ви маєте над чим застановитись, товариш Сушак, бо, хоч вас назвуть паком Сушаком, то це може бути аж в похоронній мові, і ви карієри не зробите.

Анатоль Павлович змінив свою позицію. Його зір спочив на

парі подертих чаревиків, що їх уже тиждень тому він хотів дати до ремонту, та не мав часу ані грошей.

Жебраком ти був і жебраком останешся, товариш Сушак. Мам, правда, змогу статись багатирем, дійсним багатирем, але ти цього не зробиш. В найближчих днях ти сам, власними руками, перечеркнеш свою карієру, а своє життя поставиш на терези долі. Повстання починається, ти це знаєш, і як не дивно, ти роздумуєш тепер про свою долю. Тепер? Коли саме твоє життя у найвищій небезпеці? Може це його останні хвилини? Ти втратиш і його, і свою майбутність, і все взагалі і нічого за це не дістанеш. Чи не так? Скажи сам, товариш Сушак, чи не так? Чи це не чисте божевілля пориватись тобі на таку імперію? І то тут, у самому її серці? Скажи, товариш Сушак, що тебе взагалі примушує до цього? Чи ти чайом не зійшов з глузду? Ти так спекійно думаєш про речі, що я, направду, поборусь за твій духовий стан! Я не хочу цим оказати, що ти до решти вдурув, товариш Сушак, але вено зовсім так виглядає! Боколи хтось серйозно думає про якесь повстання...! Ну, вибач, але я мушу розрегоататись на вид такої діточої наївності!

І Анатоль Павлович Сушак розрегоатав вголос сам з себе. Але при цьому припадково поглянув на одинокого свідка, що мовчики насуплено прислухувався цьому діялогові з рам своєго портрету і піт виступив на його чоло. Оміх завмер, скінчився. Сушак прстер чоло холодною рукою. Була вогка. Гарячка? Регіт його так дивно затих, загубився й розійшовся в глибинах чотирех стін, які замикали Сушакові вид на широкий світ, що він налякався своєго стану.

І знову обізвався цей самий голос.

- Ні, це напрадду божевілля, що ти задумав робити, товариш Сушак. Повстання? В найліп-

шому разі втратиш при цьому своє життя і нічого в заміну не дістанеш. А навіть, якщо й дістанеш, то повстало питання, чи ця нагорода матиме свою вартість на другому світі...? ! Бо ти живим з цього всього не вийдеши! Назагал, твоя дотеперішня життєва поведінка лишає мало надії на те, що знайдеш місце в небі, тимбільше на посаду директора небесного департаменту і так далі. Ти ще молодий, справді молодий, і життя, карієра, стоять відкриті перед тобою! Знайди якийсь вихід із цієї ситуації, в яку ти так по-дурному попав, дав себе втигнути. Може я тобі щось... пораджу? Гм...?

Холодний піт збільшився. Анатоль Павлович Сушак прочував пораду свого доброго друга й солені крапельки обильніше вийшли назовні його організму. А друг цей перестав говорити вголос, шептав до самого нутра, в саму середину Сушакового вуха, аж боліли і пекли оболонки.

- Сссслухай, Соссушашак!... Слухай мене! Візьми трубку телефону... візьми! НКВД тебе помилує...! Я ще зроблю! Візьми! Телефонуй... видай... зрадь...!

Як в трансі, за порадою Гітлера, стискається рука Сушака... більше і більше чорного апарату... Піт заливає очі... Апарат вже ось...

Дррррінь...!!!

Крик страху вирвався з Сушакового горла. Він підскочив, / Сушак, не крик/, як вжалений. Був увесь скунаний у власному поті. Рука йому дрижала, як в пропасниці, коли піднімав жахливу трубку. Добре, що марево зникло. Перед кількома секундами він заглянув у якийсь незнаний йому досі, блідий, страшний, безчесний світ, і страх його зібрал із гід того, що він там побачив і що він відчув якими речками своєго розсудку.

Між тим прийшов вечір і загорілося світло.

- Сушак - представився трубці дзенъкаючи ще зубами.

Стараєся опанувати свій голос, надати йому нормальну закраску.

А усіть на другому кінці дроту, падали слова, що силою обука вдаряли Сушакову голову.

— Ви будете сьогодні запрошенні на товариську вечірку, що її влаштовуве комісаріят за кордонних справ. Ваше запрошення в дорозі. Ви приймете його. Де побачення. Проче ви зрозуміли?

Сушак не мав часу щось скати, відповісти. В трубці обізвався звук — знак закінченої розмови. Він поволі відклав на бік свою і, спустивши голову на груди, попав у важку задуму. Руки звисли йому безвладно...

Так минуло багато хвилин.

Зо стіни суворо глядів у простір кімнати Хмельницький, а вдоволено всміхався портрет голови РНМ. Сушак замкнув свій череп у вогких, зимніх долонях, і сидів довгий час мовчики, прочуваючи, що неизадурно його зловив цей телефон. Цієї ночі щось станеться. Наказ від них, в таку пору і такий ненадійний, виштовхнув його до ренти з рівноваги. Він почував себе хворим, зовсім розбитим. Боявся. Чомусь тепер почав боятись цього, до чого мав час здавна приготуватись. Чи це був голос остероги? Чи це просто і тільки розхитані нерви?

На серці стало йому важко, а рішення, що за кілька годин могло посерувати його долею, не давало йому спокою.

Потім застукав хтось до дверей, а коли він відчинив, завбуд вручив йому знайому коверту з гербом Союзу. Коверту з запроміненим, в цьому Сушак не сумнівався. Він відчинив її, прочитав машинопис, щізнявся про годину, і долянув внизу маленьку, незамітну дописку про те, що пів до десятої він повинен опинитися на розі Манілської й Ховтневої, там буде йому щось передане.

Краплистий піт знову виступив йому на чоло. Він не сподівався, що вони і аж так працюють. Відчув їх силу й боявся їх. Не було для нього сумнівів, що вони зроблять повстання. Вони зроблять, бо вони

рішені на все і мають все приготоване, не гірше, як і на його особистому відтинку. Нікому з них не прийде на думку задержати машину в такий час.

А йому, Сушакові, прийшло це на думку! І, як лихий черв'як, точила ця думка його думки і, мішаючись з ними, не дозволяла йому на холодно розібратись в ситуації, в якій він знайшовся; положення не до позаздрощення! Протягом цих годин Сушак постарівся на кілька літ.

Автоматично здягнувся і, як машина, вийшов на вулицю.

Йдучи в напрямі центру міста, старався помітити бодай якийсь знак грядучих — після його переконання — подій, та нічого подібного. Місто було таке природне, якби й зовсім нічого не мало бути, і Сушак сам собі дивувався, чи це часом не сон оте все...?

Ні, сон це не був. В цьому він щораз сильніше переконувався. Та проте важко було йому щось на душі сьогодні, і він не міг собі пояснити, чому.

Жаль йому було всталеного вже життя, жаль йому було авансу, безперечно це не давало йому спокою, що якраз сьогодні, коли він дістав таке новинки, його кидала чиось воля й чиось

рука в карколомну авантюру.

Чи це доля? Чи припадок? Сушак не міг собі на це відповісти. Він сьогодні заломився, хоч не хотів перед собою нічого призвати. Щлукаючи вулицями, вступив до ресторану, казав собі подати каву і ще щось. Пив і думав. І боявся. Боявся щораз сильніше. Боявся цього, що він має зробити, боявся загальних подій, що могли починитись, замість очіданою перемогою, масовими розстрілами...

В підлім настрої залишив Сушак ресторан. Треба було йти туди, куди було наказано. Йому наказано! Йому, що завтра мав сам наказувати і то на широкий стиль. Так, йому було тепер наказано, а він мусів виконати. Пішов. Пожнуплений, пригноблений, розстроєний.

У Москві ніхто не сподівався

подій, що нависли над долею цієї держави. Байдужість громадян, навіть бекурність, кидались тут в очі далеко більше, як у Києві, і над людьми постійно висі а якась непевність. Тут все було все, що потрібне до зроблення доброго настрою. І Сушак, зідививши у собі, як у криомудре халі ці помітки, волікся на названий вгорі ріг вулиць.

Солтнувши його, глянув на годинника. Як на злість, точно! був найвищий час іти далі, до заповідженого льокалю, на вечірку, якщо його співненний не мало викликати ніяких підозрінь.

Приступив якийсь хлопчина, з пакетом газет під рукою. Звичайно, як на вулиці.

- Правда, *Ізвестія*, Комуnist, Страна?

- Правда - махінально сказав Сушак і йому подано часопис разом з якимсь невеликим пакетиком.

- Двадцять копійок - ручна бомба - сейчас розміняю, - уважно з нею двадцять копійок, патдесять вистарчить тикинути на землю - рубль, дякую!

Хлопчина зник у матові, Сушак, приголомшений, пішов далі. Він не думав логічно. Він відчував тільки страх, якому досі і в житті переможно опирається! Сьогодні він почував себе зовсім розбитим, так, якби ґрунт йому тікає спід розхитаних, галеретуватих ніг. Втратити все? Він не міг з тим погодитись, йому не хотілось вірити, що це все дійсність. А проте це була странна для нього і грізна дійсність!

Він зайшов у призначений льокаль, що в цьому звичайно бавився тільки персонал міністерства закордонних справ. Після цього, як він виказався запрошенням, міліція перепустила його вільно. Віддав у роздягальні пальто, капелюх і, поправивши краватку, зайшов у велику, ясно освітлену залю. Мадій пакетик, у фірмовій обгортці однієї з конфетних фірм, невинно залишився в пальті.

Зараз з порога привітали його товариші по праці з новим, світлим авансом, з комірцією. Мусів випити з ними, потім ще раз, а потім пригадав собі, що сьогодні у нього повинна бути твереза думка, і відмовився, оправдуючись шлунковою недиспозицією. Потім привітався зі своїм бувшим шефом, потім з новим, потім ще з кимсь, времті заграла музика, почався танок. Сушак довший час не брав у ньому участі, аж коли помальована як образ пріма-балеріна московської опери захотіла пізнати новономінованого, він був примушений з нею загуляти. Вона, замість того, щоб він бавив її, бавила його пливкою балаканіною, і коли помітила, що він рідко й неясно відповідає, спітала його просто, що лежить на серці новому директорові? Сушак налякався деконспірації і, виправдавшись вище поданою недиспозицією, подався в бічну залю та закурив гірку як полин, вонючу папіроску.

Народ бавився. Розуміється, чому йому не бавитись? Чи він, Анатоль Павлович Сушак, не міг би сьогодні теж бавитись, як оці безжурні, трохи підхмелені люди? Міг би! Навіть стійкові, що стояли при дверях здорово потягали з пукатих пляшок на славу широкій, безкраїй батьківщині. Міг би! Але до цього йому треба б певності завтрашнього дня. А так...? На нішо не здалось таке життя. На нішо!

- Анатоліс Павловичу!

І тут не даєть спокою. Проте зробив дуже привітну міну, бо до цього підходив його новий шеф.

- Ви чого втекли від нас?

Говорила мені Анастазія Івановна, що ви погано почувастесь...?

Правда...?

- Правда товаому міністр, я сьогодні демо дозволив собі перегризти з утіхи про завтрашній день і от, почалося з шлунком...

- Ну, і якже прикро! Та це перейде. Я радив би вам чистої, сильної так во дрі добре чарки!

- Піду за вашою радою, товариш міністр!

Міністр поклел в його, старим звичаєм, по чечах, здається, четвертий раз цього дня, і пішов гуляти з прімабалеріною, сміючись в душі з хахла, що ще не урягав, а вже обжерся, як безрограма! А Сушакові видовжилась міна, як збитому псові. Йому вже нічого не хотілось, йому світила в мізку тільки думка, що за три квандранси все це покінчиться і забава. Й аванс і життя і все взагалі.

Так якось дивно пусто зробилось у Сушаковій душі, як в міжпланетарному просторі. Пусто і холодно. І з тим враженням пустоти йшов він у майбутність. Боявся — оце було одиноче почування, що в цій духовій порожнечі добре почувало себе — боявся цього чину, що до нього примушувала його чиясь, близче неочеркнена, воля, боявся теж і не виконати його. Боявся карі, і в одному і в другому випадку. І страшно і душно йому з тим було в цій великий залі, де протягом кількох секунд все могло перемінитись у руїну і в кладовище. Чи це таки не сон...?

Нервово глінув на годинника. Двадцять п'ять хвилин ділило його від його Рубікону. Що йому ребити? Свідомість тих кільканадцятьох хвилин спричинила наплив крові до висків, і йому стало невимовно гаряче і слабо, так, що мусів попукати крісла, щоб сісти. Неприємне враження страху виразилось: Прямо нестерпним почуттям браку повітря у грудях, і Сушакові зробилось недобре. З трудом спанував себе. Та почуття звіринного страху не високо. Навпаки, воно посилювалося і виражувалось якимсь нечуваним враженням у крижах, ні десь взагалі понижче осередка тяготіння. Якесь неокреслене бажання кудись випирало його душу, боком тіла, наверх, і від цього Сушак почував себе дуже нещасливим.

З'явились товариші і, не звертаючи уваги на слабі Сушакові

протести, поволікли його з собою, до буфету.

А запах горілки, блеск шкільва, музика, стріли шампана, розохочені голоси — все це подіяло, як очіканий з тугою бальзам, нагло і сильно. Сушак зідхнув з полекшою. Майже з розпукрою — від якої тікав! — замішався в юрбу гуляючих. Рух, рух, і ще раз рух! Може у крутіх танку, вина, сміхів, звуків, забудеться дійсність, забудеться все...?

З тихою надією хотів Сушак забути. Та де там! Тут, серед безжурних, веселих людей, з іще більшою силою й яскравістю виринули образи, що їх, як на злість, піддавала гарячкова уява. Трупи, покорчені, викривлені в останніх смертних судорогах, трупи, з вибалушними, каламутними очима і стражним реготом смерті на устах, посинілих від чачни хахлиного газу...

Сушак не відеряв таких різниць. Продерся крізь натовп, побіг до одягальні, входив плащ і пристанув. Втекти...? Куди? Але втекти...? Гм, втекти не було б зле... Навіть добре. Втекти якнайдалі від цього пекла вражень і страху, втекти хочби на кінець світу.

Відібрав свій капелюх, одягнувся похапцем і пішов, якби хтось за ним гнався. Міліціонери дрімали на стійках. Свіже повітря ночі не дібралося до Сушакової свідомості, до його розтрісених нервів. Вдихав його до розпалених легенів, до розгуляної крові, що каскадами водопаду шуміла й гула у висках, але не відчував ніякої полекші, ніякої різниці між ним і душною атмосферою свого нутра.

В поясі неба, між дахами будівель, блимали зорі. Було тихо, не вражовуючи шуму безперестанного потоку авт. Багато тихше, як під черепом Сушака. Ніхто не вживав сигналів, бо вночі це було заборонено. Державний наказ. Державний...? Гм, чи це не смішне? Що це таке держава?

Нервові, вогкі пальці натра-
пили на пакетик, що спочивав
у кишенні плаща. Бомба ! Миттю
загорілась думка, жах. А хво-
рий розум, захоплений її силово-
ю нагальністю, не думав ло-
гічно. Тріпався тільки у сур-
дорогах страху. Побігти на
НКВД і згадити все, розказати,
рятуватись, рятувати своє
життя, рятувати своє станови-
ще, словом...

Хтось уже радив так йому.
Хтось так радив...Хто ?

Не нагадував. Кинувся бігти.
Швидко, гарячково, важко са-
паючи. Куди ? Сам ще цього
не хотів знати. Вперед тіль-
ки, вперед, перед себе, не
оглядаючись!... Здається, це
ж дорога...? Так, це дорога
до установи державної безпе-
ки. Туди !

Дрижав, як у лихоманці,
обливався гарячим потом. О-
після зробилось холодно.

І мізок заворушився знову.
Жахом, криком, нечуваною си-
лою виросло у нього, десь в
кутку зроджене, в секунді
гігантичне формою, своїм зміс-
том стинаюче в жилах розпале-
ну кров, слово: зрада!!!

Нагло видалось йому, що
тисячі кидаються на нього,
щоб розірвати на кусні, по-
шматувати. Трохи не крикнув
в переляку. Завернув і біgom
подався назад. Куди...?

Чи це божевілля ? Що це
таке взагалі ...?

Пристанув, протер чоло.
Було холодне, як камінь, а по-
за ним, гірським, прибраним
потоком, бушувала кров. Па-
лючий сором облив лицьо. В
очах миготіли юскри і черво-
ні пафи. Зрадник ...

Піт краплями спадав з обличчя.
Холодними краплями спливав по
карку, сіллю вкирався в очі,
в уста, а Сушак важко- важко
дихав.

Боже, як це добре, що ніхто
циого не знатиме...! Боже, Боже
мій...!

Йшов знову. Йшов, і старав
виключити думки. Не хотів їх
бачити в себе, бо в мізку йому
видніли вогнем вишлені слова
наказу :

"Ваше завдання дуже важне.
Ви мусите його виконати !"

Завдання. Може, сьогодні жде
цілий світ на це завдання ?
Чи він, Анатолій Павлович Сушак,
покажеться негідним його ? Не-
гідним довір'я ? Адже тепер, на-
певно, в цілій Україні з запер-
тим віддихом ждуть тисячі на-
цю важливу хвилину, на цю, та-
ку страшну й таку велику, хвили-
ну... .

І Анатоль Павлович, з глибо-
ким соромом, з почуттям деякого
вспокоєння сумління, ступив на-
зад, у велику залю.

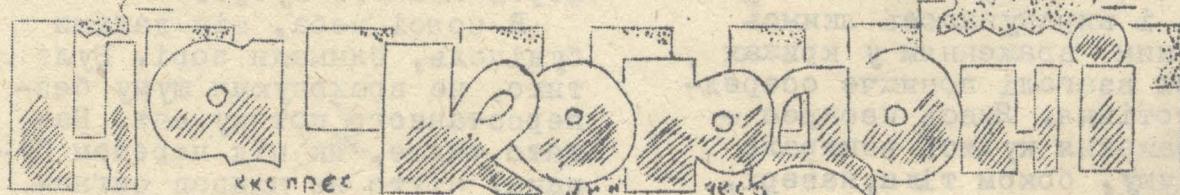
Крізь його затиснені зуби,
крізь уста, білі й холодні, не
пройшло ніяке слово. Він змо-
лов це все у собі. В цій хви-
лині він був певний себе.
Переміг себе !

Мав право перемагати других !
Шпарками очей кинув усю
погорду ворогам.

Кинув їм під ноги номінацію
... з ворожих рук. І не тіль-
ки це.
Коротким рухом вирвав з кишенні
бомбу... секунда... .

І зірвав з минувшиною.
Кинув... .

.....

Станція Прикордонна. У світ-
лі лукових ламп сріблом
мерехтіли довгі ленти шин,
що гинули у темряві так на

північ, у глибоку Росію, як і на
південь, у соняшну Україну.

У службовій кімнаті начальника
станції така більш-менш розмова:

— Вчора ви пропустили московський експрес з однохвильним опізненням, бо пошта не була ще приготована до висилки. Передчора трапилось це саме з київським експресом. Що ви се бі думаете? Я вас попереджу, що коли ще один раз трапиться подібне, я звільню вас з вашої посади. Не терпітиму у моєму районі таких випадків. Не звертатиму уваги на ваші прохання, мовляв, ваша дочка учається в інституті, і ви повинні задержати місце праці. Хто працює, мусить працю виконувати точно як акуратно. Зрозуміло?

— Товаришу начальнику, це не моя вина з учорашию поштою.

— Мовчіть. Я знаю, що говорю. А ви краще пильнуйтесь бо буде зло.

— Товаришу начальнику...

— Ви не маєте нічого до говорення. Стережіться, щоб сьогоднішній експрес відійшов як слід. Один і другий. Все!

Начальник станції Прикордонна Чеканець, не міг себе оборонити перед ще вищим начальником за лізничої округи. Йому не дали прийти до слова. Він мусів затікти і відчинити своєму начальникові двері, мусів провести його аж додрізни, мусів ввічливо постоїти кілька хвилин, доки цей не зайняв вигідного місця, потім ще кілька разів уклонитись, бо боявся, що зразить собі нового начальника і втратить працю. А з тим разом втратити все, навіть життя. Бо такі були умовини в тих проклятих часах повоєнної, посиленої стахановщини.

Поволі, з опущеною на груди головою, повернув Венямин Чеканець до службової кімнати. Важко опустився на крісло і пав у задуму. Не помітив навіть, що в кімнаті піра старих очей спочутливо глядить на нього.

— Чого журишся, брате?

Знайомий голос не вирав начальника з задуми. Не мав охоти до розмови. Почував себе старим і змученим, а разом з тим відчував, що він ще не виконав своєго життєвого завдання, він ще своїй дитині не забезпечив життя! По сьогоднішній

розмові з начальником, що приїхав сутті з ясним наміром цілковитого відукраїнчення цієї округи, начальник Чеканець набрав твердого переконання, що його дні почислені. Це ствердження відібрало йому цвєсть гумор і наслало на нього чорні думки.

— Не журись, брате. Що це варте? Не одному так стеліться життя, як тобі. Голова догори. Не вільно тратити надії. Що казав старий?

Чеканець підвів голову, але зовсім не в міру заклику "голова догори".

— А що ж! Дурниці, але одне мені ясне: скинуть.

— Скинути? Не першим і не останнім ти будеш. А що?

— Пошта...

— Дурак. Сам же він знає добре, що експрес прийшов заскоро...

— Знає, але він не хоче цього знати. Причину все знайде, щоб мене скинути. А мені самому байдуже оце, тільки Вірка...давно зник би звідсі, брате...

Зідхнув начальник Чеканець і махнув рукою. Підвівся.

— Куди йде?

— От пройтись. Ще багато часу.

— Підемо разом.

Старий Бойчук підвівся теж і, опираючись на своїх милицях, вийшов з начальником у тиху й погідну ніч. Головні світла станції пригашено, палали тільки сигналові знаки й одна лампа перед пероном.

Оба старі приятелі йшли побіч себе, мовчи, без слова, кожний зо своїми думками. І ні в одного ні в другого не були вони радісні й легкі. В обох були клопоти й журби, обох життя провчило нелегко.

Йшли вздовж шин, стежиною, минули забудовання станції й вийшли на шлях. Дві пари ройок гинули в темряві. Тільки світло зір відбивалось неясно блакиттю на блискучій, чистій сталі..

— Вірка вчиться?

— Вчиться. Ще один рік і стане інженером. До цього часу мушу запевнити їй науку і хліб. Не дають їй ніжкої допомоги, мусить удержуватися з моїх грошей.

— Тяжко це буде.

— Я знаю це. Тепер, може, знаєш і ти.

— Вірка розумна дівчина.

- Тому й не дають їй допомоги. Вони таких не хотуть. Їм аби кричати міцно на мітингах, а про науку!!!

- А часом треба і кричати, і вчитись - філософічно згадав старий Бойчук.

- Вірка не з тих. Вона душою не скривить. Мамина кров. Полятка. Горда дитина.

Попереду, трохи збоку, щось затемніло. Деревина якась, нужденна, похилена, стара. Оба приятелі, мимоволі звільнили ходу і здержались. Оба гляділи на деревину, в обох були, мабуть, ці самі думки. Над їх головами мерехтіли зорі, ніч чаравала спокоєм сітого, вдоволеного літа. Гарячий серпень.

- Тут згинув полковник Березинський... півголосом обізвався начальник Чеканець. - Вже вісімнадцять років... Літа минають.

- Тут... на самім кордоні.

- А казав: не дам себе вивезти з України. І додержав слова. Тут вискочив з поїзду. Добили з нагана. На самому кордоні. Бачиш, старий, до варте життя...? Лежить бідолаха під цією деревиною і спить. Хто його коли згадав, як нас не стане...?

Старий Бойчук відкрив голошу. Чеканець пішов за його прикладом.

- Хай з Богом спочиває... бізває старий, кульгавий інвалід.

- Хай даліше стереже кордону свої любої України.

Ніч манила, тептала, тягнула. Хочби тільки очі, але й ці мусіли мандрувати за нею. На північ. Там, де була Росія. Вейника, страшна, незграбна. Росія, що висисала з людей останні соки, і навіть його, начальника Чеканця, пріперла до муру. Що давало таку силу цьому царству? Якийсь страх здергав начальника від цього, щоб покласти стопу на чужій, ворожій землі. Просто не міг зрозуміти себе. І це не перший раз сьогодні. Багато разів заходив туди, і завсіди добирався тільки до могили полковника. Даліше боявся йти. Боявся. Якась вичувальна погроза віяла з півночі, з тих престорих, розлогих земель.

Теплий південь здригався перед нею...

Коли Бойчук направився даліше, начальник сковив його за руку.

- Стій.

Бойчук ставув, але хотів пояснення. Питав, чому...?

- Не вільно на цю землю вступати безборонно! Там Росія... знаєш?

- Чорт іх бери! Плюні, брате, ось як...! - і старий інвалід з сатисфакцією й погірдою сплюнув перед себе, на чужу, ворожу землю. - Не во гріх мені в'язми, Господи, що душу покійника полковника гнівлю.

- Ми колись підемо ще в цю країну... але озброєні по зуби, брате. Стадо вовків там, не люди. Не люди...!

Старий Бойчук скривився сумісивно.

- Ну, ти і я, мабуть, в цьому поході не будемо.

Начальник Чеканець своєю пальчию присовував камінці так, що вони уклались в лінію, в лінію на самому кордоні... Деревина наче б випрямилась...

- Хто знає, брате...?

Вертались. За ними остались поскладані камінці. Державний кордон України. Одинокий видний кордон...

- От такий собі приїде москалице, дурний, тупий, сохрани Господи, аж гідь бере. Наплює тобі за те ввесь час про свого, чорт з ним, Сталіна, нарече тебе, дурак один, погрожує і гороїжиться; він тут пан! А ти, брате, ти лиш раб. Простий раб. І голошу не маєш. Отакий світ настав, і часом мені аж дивно, що я це все відержую...!

- Не ти перший, не ти останній, - сентенційно закінчив ці нарікання Бойчук. - Послухай моєго сну. Дурний, бо дурний, але спиться - сниться. Тоді, в сорок першому, знаєш, теж мені таке приснилось...

- Сон сном... розкажи.

Старий Бойчук засміявся тихцем.

- Сну не розкажу, але ось що тобі скажу. Буде щось нове. Щось станеться цими днями. Не знаю, як це тобі пояснити, але так

мені виходить, що щось станеться, і то велике... Господь знає, куди і як, але щось буде.

— Поживемо, побачимо.

— Га, певно.

Вернулися на станцію. Начальник Чеканець провірив, чи Волянін, лінивий, рудий москалище, приготовив врешті пошту, і, заслонившись газетою, у своїй службовій кімнаті почав чекати прибуття поїздів. Старий Бойчук, розпрашавшись, пошканчивав додому. Станція дрімала серед нічної тишіни.

Минали години, вказівка годинника неструдано пересувалася вперед.

На пероні затупали знайомі кроки, і в дверях службової кімнати позявівся Симко, сліпий на одне око носій газетної культури. Як звичайно, він притаскав з собою цілій оберемок часописів, надіючись розпродати їх пасажирам обох експресів. Звичайно, що вдавалось йому дуже легко, бо перед відходом поїзду вечірніх часописів у Київ не можна було одержати, а полудневих уже не було. На томість літаками приходили вони до Полтави, а звідтам вже автами, так, що на Прикордонній можна їх уже було одержати. І то якраз у сліпого Симка. З традиційним "здраствуйте" увійшов він у кімнату і мовчки зайняв у кутику вільне місце, не сміючи перешкодити начальникові.

Чеканець підняв голову.

— Ну, що там — Симко.

— Та... нічого. Якось так тихо всюди.

— Ніч, то й руху немає.

— Ба, коби то тільки так. А то неначе, ну, як вам сказати, тихо, аж дивно, гейби в повітрі щось висіло.

Чеканець усміхнувся.

— Старість не радість, Симку, привиджується.

— Та, певно — підтверджив газетар без переконання.

Ї знову серед тишіни минали хвилини. Часом зідхав сліпий Симко, часом начальник перевертав широкими оторінками газети. Читав і не вірив тому, що читав. А читав, бо треба було читати.

Вже давно минула десята година. П'ять хвилин перед одинадцятю прийде експрес Ялта-

Київ — Москва, п'ять хвилин після одинадцяті — експрес Москва — Київ — Одеса. Точно шість хвилин після одинадцяті відійде перший, дві хвилини пізніше — другий. Начальник Чеканець постановив припильнувати точного відправлення поїздів.

Обізвався давінек телефону. Перший експрес виїхав з вузлової станції. Наближувався з гуркотом, могутніми оборотами залізних коліс, до кордону, сиплючи китицями іскор у темну, літню, гарячу ніч. Другий дзвінек, з півночі, сповіщав про другий поїзд, що з неменшим розгоном сталової маси котився по близкучих рейках у південному напрямі. І там бувають снопи іскор, і там гуркіт розходився по лісах і полях, і там стогнали рейки під розігнаним тягарем...

Начальник підняв слухавку.

— Запалити головні світла — наказав.

Потім піднявся, надів службуву, червону шапку, з наміром вийти на перон, коли знову відчинилися двері, і в них знову з'явився якийсь молодий чоловік.

— Добрий вечір, чи можу балакати з товаришем начальником?

Чеканець приглянувся йому.

— А що таке?

— Ах, це ви...? Дуже приємно. Я просив би вас про хвилину розмови в чотири очі.

— Що знову...?

— Це, бачите, особисті справи...

Чеканець здигнув раменами, але не сказав ні слова, і показав йому рукою напрям до своєї малої спальні. Молодий чоловік перешов скорим кроком глянувши при цьому на годинника. Начальник замкнув за собою двері, залишаючи сліпого Симка самого.

— Прощу.

Молодий чоловік обернувся до начальника. Чеканець помітив змучення, що малювалось на молодому обличчі. Але помітив теж, що очі молодої людини гляділи свіжо й гостро, а такого погляду в союзських умовинах начальник з ґрунту не любив. Тому його наставлення до незнайомого стало змісця байдуже, якщо не вороже.

Гість старався говорити півголосом.

— Товаришу начальнику, при інших обставинах я старався б

з вами побалакати довше і вичерпно на деякі теми, але на жаль мені на це тепер замало часу. Я ледви вонів приїхати. Коли надходять оба поїзді?

— За двадцять мінунт.

— Бачите, часу мало. А я до вас у дуже важній справі.

— Тоді говоріть, у мене теж небагато часу, і взагалі, я не звик нікого приймати у неслужбових годинах.

Начальник був шорсткий, його голос ставав з кожною хвилиною гостріший.

— Знаю про це, і перепрошую вас. Трудно, не з моєї вини попав я до вас. Це наказ, і я мулю його виконати.

— Не розумію нічого з вашої мови.

— Я знаю, що важко буде вам зрозуміти, але як мені це вам пояснити? Не маю часу на це. Товаришу начальнику, справа просто така, що йде про задержку обсяк експресів на вашій станції, так давно, доки сюди не приїде відділ війська. У цих поїздах знаходяться речі, що мусять бути взяті зразу під охорону.

Начальник підняв брови.

— Маєте наказ на письмі?

Молодий чоловік завагався на хвилину.

— Ні товаришу начальнику, такого наказу я не маю. Ви поміляєтесь, думаючи, що я є юди приїхав з наказу радянської влади. Це не так.

— Тоді я вас тимбільше не розумію. Що ви хочете?

Молодий чоловік стягнув своє обличчя у поважні риси. На його чолі з'явилось кілька зморшок, уста затиснулись.

— Товаришу начальнику, ви мусите зрозуміти, що я не всілі вам цього сказати, що ви хотіли б почути, але я відкликуємся до вашого національного почуття, і прошу вас, зробіть це, що я вас прошу.

Начальник Чеканець витрішив очі так, що вони мало не повілазили йому з лоба.

— Товаришу, ви хочете...?

— Задержати на вашій станції оба поїзді.

— Ви маєте на це наказ?

— Я ж говорив вам, що не маю

ніякого наказу і вашої влади.

— Так хто ви...?

Начальник Чеканець прийняв урядовий вигляд. Це ж нечувана річ, щоб він мав виконувати якесь бажання, що перечило не тільки його службовим наказам, і то якраз тепер, коли ця справа, вже й без того неясна, так сильно погіршилась, але просто здоровому розсудкові!

— Товаришу начальнику, я на це не повинен вам давати відповіді, бо мені цього не вільно робити. Я тільки апелюю до вашого почуття українства, зробіть це, прощо я вас прошу. Може пізніше виявиться все, може навіть дуже скоро, але я ожидаю, що ви догадаетесь дещо й самі.

— Ви мені скажіть, хто ви, бо коли ні, то я покличу міліцію й подзвоню до Полтави — погрозив начальник.

По чолі молодого чоловіка пропігла хмарка.

— Товаришу начальнику, я з тих, що карають, коли їх не слухати — відповів спокійно.

Але Венямин Чеканець не налякався. У службі він мав повне право поводитись так, як він саме поводився, і міг не признавати ніякого авторитету, поза своїм службовим.

— Так тоді я маю до діла з бандитом...?

— Товаришу начальнику, ви маєте до діла з повстанцем...!

Чеканець зблід. Наче постарівся, згорбився.

— Пов...станцем...?

— І я з прикрістю мушу вас передити, що маю наказ за всяку ціну перевести задержання сім'ю поїздів.

Начальник був розгублений, несвій.

— Але чому вам треба їх задержати...? Хто ви?

Як же я можу знати, що ви не провокатор...? Бійтесь Бога, що це діється довкруги мене...?

— Ви мусите мені вірити. Хіба ви не відчуваєте серцем, що не з провокатором діло...? Товаришу начальнику!

Начальник Чеканець не міг зібрати думок. Його почування відхилили навалою від кількох слів у зустрічі з українським повстанцем, але він знов, знов дуже добре.

скільки кладе на вагу, даючи послух своїм почуванням... у таких обставинах...! Чи він може бути такий нерозумний? Чи він може дозволити собі поставити долю своєї одинокої дитини на терези якоїсь незрозумілої для нього авантюри? Чи він, батько, може своїй дитині нищити життя нерозумним і нерозумним кроком? Ні!

— Хочби й як вам вірив, я не можу вас послухати. Хочби ви і вбили мене. Я ще маю когось...!

І начальник Чеканець єзброївся в свою службу впертість так міцно, що ніщо не могло його вже переконати. Повстанець відчув це. Але він і розумів, що має перед собою чесну людину, українця.

— Через пів години виясниться все, товаришу начальнику, і якщо ви не будете вдоволені, я дам вам мою особисту пістолю. Зможете мене вбити. Та тепер мушу я, і мусите ви, повинуватись більшій від нас обох силі. Поїзд мусить бути тут задержані. Вони везуть небезпечний для нас матеріал, зокрема цей з півночі.

— Бійтесь Бога, чому ви вибрали якраз мою станцію?

— Товаришу начальнику — відповів ізволі повстанець. — Тут, на вашій станції, проходить кордон Української Держави. Так, чи ні?

Начальник Чеканець, помимо всього, хитав головою.

— Вбийте мене, мені все одно, я не можу прикладати рук до цього, я маю дитину на удержанні, я за неї та її життя, майбутність відповідаю, чи ви це розумієте молодий чоловіче...?

Повстанець неначе всміхнувся десь внутрі своїх очей. Але обличчя його не змінилось.

— Небагато вже часу осталось, товаришу начальнику. Якщо ви не хочете мені повірити, може тоді...?

Відчинив наростиж двері до сідньої кімнати, і начальник Чеканець поблід ще міцніше.

— Вірочка...? Шо ти тут робиш, дитино...? Дитино моя дорога...!

— Батечку...!

Повстанець відвернувся від цієї зворушливої сцени і глянув

на ручний годинник. Найвищий час.

— Вірочко моя, що ти тут робиш, скарбе? Як ти сюди приїхала...?

— Повстанським автомобілем з Полтави, батечку, а до Полтави літаком...

— Але чого- дитино моя-чого.

— Батечку — я не можу сказати, але повір цьому чоловікові, я прошу тебе, батечку, зроби це для мене...! Зроби це! Хіба ти не можеш мені певірити? Зроби, батечку, все, що він каже, бо так треба, такий сьогодні день, батечку, ще для цілого народу.

— Вірочко моя, дитино, чи ти знаєш, що ти говориш? Чи ти знаєш, що нам пророчить? Чи я з глузду зійшов, чи що це діється довкруги мене...? Вірочко, для тебе я живу і працюю, для тебе я стараюсь...

— Батечку, немає часу тепер для багатьох слів. Якщо любиш мене, зроби для мене це, що тобі кажуть, якщо тільки любиш мене, бо інакше я не знайшла б собі місця на землі... Я ж присягнула працювати і згинути за Українську Державу, я, твоя Вірочка, батечку!

Чеканець глядів в очі своєї дитини і відчував просто фізично, як його чумки укладаються на нові шляхи. Кудись, досі незнаними і давно забутими дорогами, плили його здегади. Його любов до своєї дочки станула на вогневій пробі. В очах дитини бачив він давній блеск своїх молодих літ, подих палкого життя, подих щастя й надій, ніколи не сповнених, образ далекого, далекого майбутнього. Це ж була його дочка, його одинока дитина!

Якщо вона цього вимагає, чи може він їй відмовити? Чи може він своє вирахування протиставити вірі цієї дитини? Так, він бачить в її очах всю правду і силу своїх власників, колишніх змагаць! Та ж він був два рази ранений за віру в цю державу, юї його дитина складає присягу. Але коли вона це зробила, як...? Шо за люди рішають тепер її долю, хто має на неї вплив, які люди? Шо хочуть вони, що вони можуть...?

уди вони заведуть його дитину і його самого...? Вона склали їм присягу... Чеканець бачив в її очах, що ця присяга не була пустою. Присяга! Чи він сам не зів значення присяги на вірність Україні...? За що згинув пілковник Березинський на святому кордоні, як не за цю саму присягу...?

Чи йому, скромному Чеканцеві, теж судилось на цьому самому кордоні зложити голову в авантюрі...? Чи, може, таки в рішальному яко-
му б'є...?

- Батечку...

Начальник був блідий, як стіна, але голову підняв високо й поглянув просто на чоловіка, що

назвав себе повстанцем.

- Якщо моя дитина зв'язана з вами... то моя доля ще тісніше зв'язана з нею. Хай дістися воля Божа. Я зроблю це, що ви хочете. Не залишу своєї дитини. Навіть а останній родині...

Зідхнув і підвісся важко.

- Батечку мій... який ти великий...

Станція затряслася гуком надлітаючого експресу. Начальник Чеканець ожив, випрямився і залив дитину та чужого чоловіка. Вийшов на перон, рішений на все. Для своєї дитини та її присяги. І для своїх давніх, давніх мрій.

Журнал

Робітник Микола Петрович Кость не міг відіти на місці. З сусідньої кімнати що-хвилини лунали важкі стегони і Костеві серце краялося від болю, жалю від мук... Його молодої дружини. Не довіряв ні лікарів, ні санітарці, никому взагалі, і здавалось, що тільки він один міг би їй помогти. Проте лікар не дозволив йому заглянути до неї. Санітарка, що дівчий час сиділа біла нього, стараючись його потішити, була тепер зайнята поміччю лікареві. Надходила рішаюча хвилина. Її невідомо було, чи ця ніч принесе життя матері й дитині, чи смерть і кінець Костевій втікні. Не диво, що Кость не міг знайти ні хвилинки спокою, а лавка, здавалася, пекла його вогнем.

З нетерплячкою ждав на появу лікаря. Хотів його ще раз просити дозволу бодай поглянути на свою дружину, бодай кілька слів її сказати, що не відергить довше, а слухаючи її окликів

страшного болю, боявся, що зробить якусь невибачальну дурницю.

Піднявся й почав ходити по малій кімнатці, як звіря по клітці. Наслухав тільки відgłosів з другої кімнати...

Хтось застукав. Кость не вспів відповісти, як відчинилися двері й на порозі став блідий мужчина. Кость усвідомив собі, що це, його товариш, Хотченко. Однаке не засміявся до нього в цій хвилині, не здобувся на це. І Хотченко був незвичайно поважний. Як ніколи майже.

Оба робітники гляділи на себе і гість не зачиняв дверей, ані не знімав шапки. В цій хвилині сильніший крик лунав з сусідньої кімнати і Кость обтер рукою піт з чола.

- Бачиш...? - шепнув, показуючи головою у цей бік. Змучений був цим відхиленням і не-певністю. - Не знати, чи батьком буду...

Аркадій Хотченко не обізвався. Зрозумів, в яку хвилину по-пав єюди і волосся йому з'їхло лось під шапку. Чому це якраз так складось, що він мав бути тим післанцем до свого друга...? Чи не міг хто інший взяти на себе таке неприємне завдання? Хотченко не зінав, від чого почати, аж його дивний вигляд звернув увагу сквільованого Костя.

Він підіймов бджиче, якби прочув щось нагло.

- Що з тобою...? Чого мовчиш? Що сталося!?

Робітник Хотченко проковтнув слину і відчинив уста. Крізь двері знову залунав розпучливий крик, Кость зблід, як труп.

- Кажи, кажи, Боже, я хіба відурів...!

Заклав руки за голову і пробіг кілька разів, як непритомний, по кімнаті. Хотченко не міг видобути слова з себе.

Кость став знову перед ним, блідий, спочений, змучений, звонкий до краю.

- Чому не говориш, чому мовчиш...?

Прибувши опанувався. Мусів своєму другові сказати це. І, може, краде, що це він скаже, як хтось інший мав би попасті в нього у таку хвилину.

- Микола, сьогодні починається, ти знаєш, що.

Після цих слів Кость застиг на мить, як мур. Потім відступив два кроки взад і опустив безсило руки. Очі його прибрали гарячковий блеск. Серце забилося, як молотом. Він шукав підтвердження, шукав заперечення.

- Сьогодні...?

Вістун мовчки притакнув головою і Кость поволі опустив голову додолу.

В кімнаті настала тишина. Ані з сусідньої кімнати не добігали ніжки крики, ані тут ніхто не обізвався більше словом. Оба вони розуміли, що це значило, єще повідомлення, що сьогодні починається. Оба розуміли в цій хвилині, що ви-ставляв на ризик Кость і чим могла бути для нього ця ніч. Він не знатиме навіть, чи є він щасливим батьком, чи ні, не зна-

тиме, чи його Марусенька переживе її; він зможе навіть часу подумати про неї. Що вона подумає про нього? Що йому робити? Йти і залишити це все тут, на чужих людей, залишити свою дружину без слова потіхи, не бачити навіть своєї дитини і, може, згинути в цю ніч...?

Коли підвів голову, очі його палали божевіллям. Адже в такий момент...

- Миколо, ми приолягали...!

Так, він знає про це! Цього не треба. Йому нагадувати, він впovні свідомий, що і чому присягав! Але ж тепер, в таку хвилину, Господи, хіба...?

- Миколо! Воля, що родить більша від усього.

Кость ухопився за голову. Була гаряча, як горнець з кипятком. Думки ганяли - по ній, як навіжені, з кута в кут, і Кость не міг зловити їх, не міг думати. Пішов по кімнаті скорими кроками, крутився на місці, кидав собою, та виходу знайти не міг.

Крізь відчинені двері віяло по кімнатах тепла, літня ніч, чорна, як саджа. Кость відчував, як вона його кличе, манить, зове до себе, відчував, що не може її повинуватись, не може в таку хвилину залишити своєї молоденької дружини, своїх всіх надій, своєї життєвої радості. Задержався перед Хотченком.

- Ти бачиш...?

Робітник твердо стояв на місці, непорушно, як камінь.

- Микола, тям про велику справу! - сказав виразно.

Кость відхилився назад, як від удару. Чи він колинебудь забував про неї? Ніколи! Сьогодні він теж її не зрадить, але сьогодні такий страшний для нього день! Чи цього ніхто не розуміє? Чи ніхто й ніколи не був у такому важкому положенні?

Робітник Хотченко підняв руку і глянув на годинника.

- Час нам іти.

Таки йти? І все залишити? Кость спритомнів. Адже не є карти. Він іде в бій і знає, що це значить. Він не знає

тільки, чи поверне ще з нього, чи ні, а коли так, то чи застане свою дружину при житті, чи буде в Н щасливим, чи, може, залишить свою дитину сиротою, що начальство не знатиме батька...?

Для великої справи... Коли родицькоя воля... всі дрібні речі мусять іти набік... Як це легко говориться, а як важко це виконати...

Змершив чоло, стягнув брови. Знав, що не може не піти, знав, що коли батьківщина кличе - все інше йде набік. Як воно легко і зрозуміле дзвеніло передше, і якої великої сили й поваги набрало воно сьогодні! Кость не думав про бій, про повстання, Кость цього не боявся. Кость думав тільки про свою дружину і про велику ніч у своєму житті.

Коли виходили з хати, залиував знову крик, неначе на прадання. Кость шокапцем замкнув за собою двері. Боявся, що переможе його цей крик, боявся, що не доброте до великої справи. Просто втік від цього крику.

Хотченко поводився з ним обережно, прямо ніжно. Він же розумів добре, про що міг думати Микола Кость. Він розумів трагедію цього чоловіка, і співчував йому з цілого серця. Але час не такий, щоб виносити це все на перший плян. Йде великий час і великими мусять бути для нього люди. А Кость, без сумніву, був великим сьогодні.

При вході до однієї з хат передмістя Дніпропетровська задержали їх вартові.

- Кличка?

- За волю. Відклика?

- За народ.

Прейшли до нутра. Перейшли дві кімнати, вийшли на внутрішнє подвір'я і станули в чергу. Роздавано зброю. Стояло якесь тіло, і підтаршини червоної армії подавали з нього автомати й ручні гранати. Збоку стояла мала групка кількох цивільних і військових, блища-ли золоті нашивки двох старшин.

Кость автоматично прийняв подану йому зброю і пристанув на босі. Не думав про це, що зробив. Думками остався в хаті.

Хотченко тимчасом розказував кільком товаришам, що він бачив

і що пережив у Коєта,

- Хлопці, пам'ятайте, що Кость не сміє власті! Це б не сталося, нашим обов'язком є охоронити його сьогодні. Пам'ятайте, що Бог покарав би нас, якби ми цього не зробили...

Від малої групки відлучився один зі старшин. Довкола нього зібралися команданти секцій і чот. На цьому малому подвір'ї зібраних було до двоєті чоловік. Шептом свистіли сліва старшини.

- Нашим завданням є опанувати касарню змоторизованого гвардійського батальйону. Там немає наших людей. Я поведу наскок. Слухати точно всіх наказів командирів чот. Приготомлються.

Касарні змоторизованого гвардійського батальйону містилися зовсім недалеко. Невелика валка людей рушила тихцем, під командою старшин, що точно орієнтувалися в розкладі касарні й усіх входів до неї.

Кость ішов теж. Товариші були біля нього, але він не знав про їх наміри й не спостерігав, що вони саме хочуть для нього зробити. Він думав знову про своє рішення і про те, що він тут, хоч так потрібний там, при дружині. Та разом з тим Кость відчував щось, неначе нову силу в собі, силу для поборення оцих малих річей, що так в'яжуть людям руки, хоч напевно не в такі слова одягав він свої почуття.

Для великої справи, для великих діл ішов він тут, серед своїх товаришів, ледви здаючи собі спору, з величі цієї історичної хвилини. Поводився, як вони, і хотів воювати, як вони, помимо цього, що у нього такий тягар був біля ніг.

Відділ повстанців принішк під муром касарні. Командуючий старшина сам підійшов до брами. Пост виструнився і в тишині напруженого очідання почулися голоси.

- Товаришу капітане, я не можу залишити стійки!

Московська мова, як звичайно.

- Я вам наказую піти до ад'ютанта і привести його суди. Я остануся, замість вас, тут!

- Товаришу капітане, це неможливе!

- Я вам наказую! Як ваше прізвище?

- Ходоков, товаришу капітане.

- Так тоді, боець Ходоков, я наказую вам...!

- Товаришу капітане, я маю строгий наказ!

Тоді тишину ночі розрізав сухий револьверовий постріл. Не складось так легко, як думав собі капітан. Упертий пост спричинив несподіваний зворот. Після стрілу не залишалось нічого іншого, як тільки кинути наказ до атаки. Наказ цей прийшов.

Понад тілом стійкового перекочило кілька десятів постатей і, під проводом секційних та чотових, розскочилося по великому дворі та зникло у дверях касарень. Капітан стояв та наказував. Задержав при собі секцію, що в ній був і Кость.

- Ждати!

Касарні зміть ожили світлами і стрілами, скоріше, як думалось. Несподіваний наскок заскочив касарню. Її оборона не була організована, тим більше, що ніхто не зізнав, що властиво сталося. Та в одному моменті якась група вояків, вирвавши зза рогу касарні і сіючи скорострілом довкруги себе смерть, пробилась до брами, прямо на маленьку групу капітана, що командував наскоком.

- Готовсь...!

- Руки вверх! - залунало з противного боку.

- Здавайсь!

Коротке замітання й коротка серія з кулемета вибралась у вояцьку громаду. Капітан упав прямо на руки Костеві. Робітник ахнув, підхопив його і піддержал. Вінть, страшим наворотом думки, вернув з дому суди, в самий розгар цього малого бою. Ворожі вояки пробиралися до брами. Не було часу на довгу надуму. Мала група робітників розгубилася, втративши команданта, й не знаючи, що робити. А Кость неначе пробудився з якогось ону, що важким тягарем лежав йому на грудях протягом цілого часу. Залишив старшину на землі й гукнув на все горло:

- Товариши...! Не залишайте брами!

Сам кинувся туди, не тямлючи цього всього, що його съо-

годні мучило, пам'ятаючи тільки, що він тут, на цьому місці, повинен зробити все для цієї самої справи, що для неї він зложив присягу й залишив свій дім у такому важкому стані.

Заступив дорогу ворогові.

Сам один. Не чув навіть, як десь залунав оклик Хотченка, що на кликав усіх до помочі Костеві, не чув, що надбігають товариші, розсипані зпершу ворожим четайним наскоком.

Заступивши дорогу, Кость побачив проти себе лаву ворожих постатей, близкучих дул і найжених багнетів. В десятій частині секунди зрозумів Кость, що він стоїть перед рішенням своєго життя, що він, хто зна, чи вернеться додому, що він навіть не знатиме, чи він став батьком, чи ні, що навіть не бачитиме своєї дружини після цього....

Не здригнувся однак. На це не було часу. Потянув спуск автомата і ввесь магазин випалив прямо в обличчя надбігаючим. Вогонь блиснув з противного боку. Наскочили людські постаті. Нові і ще нові. Військові цивільні. Розпочався очайдущий рукопашний бій. Українські робітники доказували чудес, щоб тільки вдергати ворота у своїх руках. Ще надбігала якась чота, ще прийшла поміч, і бій скоро перерішився.

Але Кость цього всього вже не чув і не бачив. Лежав на землі, заціпивши автомат у руці, і сильно кривавив з кількох ран.

Мовчаливі постаті похмулено гляділи на заходи військового лікаря. На долівці лежав ще цілий ряд ранених, але робітники просили його вперше оглянути, Миколу Костя.

Над робітничим мітом стояла тишина. На всіх рогах стояли робітничі стійки, провірвали документи, військо від'їзджало транспортами у напрямах Криворізького Басейну, де ще ситуація була неясна.

Крізь натовп робітників прописнувся Хотченко. Він кудись ходив, тепер вернувся.

Разом з іншими, нахилився над блідим обличчям Костя. Лікар возвинув досить довго, заки рішився перевізати рані.

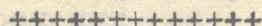
Всі жили з запертим віддихом, бо всі знали, скільки рискували сьогодні Кость, йдучи з ним, і скільки він зробив для загальної справи.

Кость прочуявся. Лікар зарадив перевезти його до шпитар-

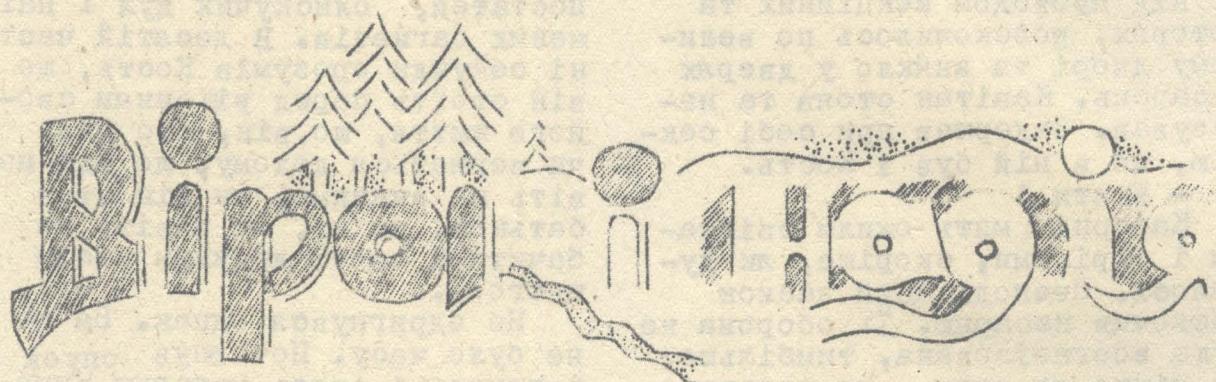
ні, але запевнив усіх, що Костеві смерть не грозить. Над блідим і скривленим робітником похилились товариші. Хотченко нахилився до самого

- Миколо... радій. Народився тобі син... усі здорові.

Блідий усміх окрасив уста раненого. Не було для нього кращої нагороди.

oooooooo

Цього дня мороз був незвичайно ласкавий, бо примусив скірту в термометрах на командному будинку впасті, тільки до позему мінус десять степенів Цельзія. Це ж був серпень і вдалекій Україні дозвівали в цей час кавуни та кукурудза.

Сніг під ногами скрипів. Вартові, одягнені в грубі ватовані блюзи, червоні і здорові з обличчя, поганили вигуками партію заєланців, що верталися з роботи.

Було під вечір і мороз більшав.

На заході ще червоніло небо, і, хто мав відвагу глянути туди, тому робилось дуже важко на серці. Тому більшість воліла не глядіти нікуди, лише перед себе, в землю. Не бачиш і не тужиш. Не думаєш.

Серед кольони йшло побіч себе двох мужчин, піждержуючи себе взаємно. Крок за кроком, повільно, як і вся кольона, посувались вони по змерзлому, втоптаному снігу.

- Слухайте, професоре, - обізвався тихцем інженер Затурський.

- Я вам сьогодні дам свої лікові лапи!.. Мені вдалося зро-

бити нові в лісі... А то, бачу, ваші пальці вже на волю видираються.

Сивий, як голуб, професор Короленко ледви підняв змучені зір на сусіда.

- Нащо мені...? Пощо?

Інженер стиснув його руку.

- Простудитеся і тоді помінай, як звали!

Змученому до краю професоріві було зовсім байдуже, чи його пальці видираються на волю, чи ні. Він мріяв тільки про сне: покластись і не рухатись більше. Не розумів заманливості інженера і вона навіть нервувала його своею дрібничістю.

- Ну, чи не все одно, коли скажуть: поминай?

- Професоре!

- А, ядіть. Все одно коли людина витягне ноги, а чим скріпме, тим менше муки.

Інженер притиснув його майно до себе.

- Професоре, це хіба чудо якесь сталося, коли ви починаєте так балакати. Ви втратили надію? Не можу повірити! Я переконаний, що це тільки під впливом змучення. Не можу собі уявити вас в такму стані!

Тій Богу, якийсь дивний день. Спершу цей доктор, там, у лісі, тепер ви...! А кожний щось інше. Дивна днина!

- Кому потрібна надія тут...?
- півголосом висказав професор у своїй задумі. Проте вартовий зачув розмову і наблизився.

- Ви що, сукіни сини, шомполов почути хатіте? Морду прекратіть і слушать, как всетер свіщет...!

У таборі чекала гаряча зуна. Видавали її раз в день, і що хвилину засланці вважали святом. Колись, вдома, такої юшки і свиням не давалось, коли гедувати їх, було, на товщ, але тут, в Біломорському Краю, вона була своєрідною і з тugoю синданою поясовою, і її з немалим смаком хлентали тисачі, голодних, як вовки, людей.

Юбу в'язнів поведено до бараку і зараз же наказано виходити по юшку. Осталося кількох, що не мали сил іти. Ці не істимуть, це ж ясне. Хто їм приносе аж сюди?

Однак інженер Затурський, переходячи побіч одного, що лежав і постогнував на своїй хмінці соломи, нажилився й підняв його глечик, стару пушку з рибної консерви.

- Принесу вам. Успокійтесь, тіднечинце.

Не глядів, пішов, а за ним пебіг голодний, безконечно вдячний погляд знесиленого селянина.

Професор штовхнув інженера.

- Ви що, з двома?

- Старий Ташук знеможений.

Принесу йому.

- Якщо дадуть. Не дадуть.

- Чому не дали б? Попробую.

Команда "становісь в ряд" і далі "біgom до кітла". Хто впав, посковзнувесь, діставав прикладом кріса по плечах, по голові, і знімався, як попарений, до дальнього бігу; тут ніхто не знав милосердя, о, тут, напевно, ні!

Кухарі не церемонились. Хто невлучно підставив, тому кокля з кип'ятком мандрували по тілі. Не було що навіть ждати на другу порцю. Амінь, і давай назад, до бараків, біgom. А черга біжить, натискає, бо ззаду б'ють. І так день - в день.

Інженер Затурський недовго побував тут. Прибув два тижні тому, пересидівши спершу десять жахливих місяців у вінницькій тюрмі. Тепер, як наєміхались вартові, приїхав на курорт. Першого дня трапилася йому в команді напрява радісного апарату і тоді дістав за це кусок хліба. З цього часу, коли тільки треба було щось направити в апарати, чи машинах, кликали його. І так він став знаний усім вартовим, хоч це ні в чому не покращало його долі.

Підбіг і він тепер з однією пушкою. Потрапив добре, кохля випорожнилася до пушки, підставив другу і в цок мить сильний удар по голові повалив його на землю. Підбіг слідучий, пошпортився, упав, гаряча юшка з кохлі полила йому на хребет. Зверещав, скопився і втік, як тровлений звір. Та інженер не так легко міг піднятися після одержаного удару. В голові шуміло, а виснажений організм не міг в короткому часі подолати наслідків фатального удару.

Його підтягнули і відкинули набік. Над ним ставув стійковий з автоматом. Переходячи мимо, професор сумно похитав головою, мимоволі, з жалем, згадав про дапті, що вже йому не дістнуться. Літа заслання міняють більше в матеріальному напрямі, як у духовому. Навіть такий сильний характер, як професор Короленко, що колись не давав себе зломити найбільше навіть вишуканим мукам, сьогодні відчував різницю між собою і загально-людськими поняттями. Був свідомий цього, і це було добре; його розум ще володів самоконтролем. Сором обізвався в його душі, коли він приловив себе на такій пустій думці.

Вся група перебігла. Потім бігла інша, потім ще яксь, а інженер, прийшовши до себе, ме на морозі і снігу. Не міг рухнутись. Стійковий пильно стежив за ним. Крім того, інженер не був певний, чи не впаде з перерезнення й голову.

Аж коли вже подвір'я бараків порожніло з людей, коли вже тільки через шпарки між дошкам часом гляділи співчуваючі,

а часом тільки цікаві, байдужі на недобію других, очі, прийшов начальник варти, старший сержант Поборов, і злегка копнув інженера.

- Живий? Вставай! Марш!

Інженер спробував піднятись. Доконав цього з найвищим трудом. Не панував уже добре над своїми ставами, але поволі поволікся за сержантем.

- Сюди! - гукнув наказ.

Повели до канцелярії, до контори, як тут казали. Начальник сектора К-З сидів за столом і, на вид інженера, що вкотився радше, ніж увійшов до нутра, вибухнув речетом. Інженер міг сподіватися катування, биття, знущання, але рештками змороної голodom свідомості відчував, що дійсно йому в рішуче байдуже, що саме з ним зроблять. Дивним правом іронії йому тільки вбілось у голову, що забув професорові київської Академії Літератури подарувати оці прокляті, ликові лапті. І він, бідака, буде дальнє мерзнути на морозі, а нікому змілосердитись над ним.

Стрепенувся. До нього балакали. Навіть досить лагідно, наче нічо не сталося.

- Затурський, ви преступілі устав лагера! Што ви на ето?

Богом, а правдою, інженерові було важко відчинити уста, щоб сказати відповісти. А крім того, йому було зовсім все одно, що він на це, бо йому ані трохи не залежало на таборовому правильнику. Тіло тяжіло йому в невиносими спосіб, навіть душа, здавалось, важила бедай тону.

Начальник Сідоров піднявся й підійшов до в'язня. Інженер підійшов на нього спокійні, зовсім байдужі очі. В них не горів ніякий огнік. Вони погасли від фізичного знеможення.

- Затурський, пачему не отважте...? Бальной...?

Інженер опустив очі. Говорити не міг. Зуби заціпеніли. Йому було все одно, що з ним зроблять. Коли б тільки скоріше зробили це. Вб'ють? Чи заб'ють на смерть? Розстріляють? Ах, все одно, все одно...

В очах начальника зате бліснули тепер вогники. Ну, так легко він своєї жертви з рук не випустить. Він уже втін якусь

штуку з нею, втін щось таке, що ще довго робитиме йому приємність при спогадах. Чому не побавитись, коли можна? І скли ще нічого не коштує? От, він переведе собі експеримент. Цікаво, як довго віддержить серед таких... хочби такий інженер Затурський! Просто цікаво.

- Поробов! Дай горілки!

Начальник Сідоров приткнув почу пляшку до уст в'язня. Сmak горілки, хоч який він, та на заціпенілі з зимна м'язи гі зуби поділав. Інженер, мимоволі, жадіно зловив кілька краплин.

- Обережно, бо в'ється і помрете...Ще, трохи. Так. Поборов, дай масло і хліб. Чай!

Накази виповнялись митто. Поборов мусів допомогти в'язненості. Начальник Сідоров з ціківістю приглядався цьому.

- Не істи скоро, поволі, бо пошкодить.

Інженер тепер не чумав нічого. Вся його увага була зосереджена на процесі їдження. Це було понад сили нормальної людини тепер думати про наслідки. Це було понад його сили тепер опанувати себе. Поволі, незручно, перервлими руками брав і ломив кусок давно небаченого, білого хліба й поволі, з трудом ніс його до уст. З кожним куском, здавалось, життя вступало в нього, і начальник Сідоров з великою цікавістю стежив рухи людини на грани її свідомості. Інженер і дуже поволі, але й глядач мав час.

Поборов дивувався захотінням свого начальника, але не говорив на цю тему нічого, бо він не одне вже бачив і не одне пережив, коли сидів у цих таборах, сам будучи в'язнем, доки зрадою плянованої втечі не вибився на краще становище.

- Ситий? Не можете більше?

Інженер попробував обізватися. Мова вернулася.

- Ні - сказав тихо, непевний, які тони видобудуться з горла.

- Але... я б...

- Сміло говоріть!

- Я хотів би... кусок хліба взяти...

- До бараку? Неможливо!

- Для... для професора Короленка... Старий...

- Для другого...? - що, як ні,

але начальник Сідоров у своїй десятирічній практиці не зустрів ще такого випадку, щоб людина, що ще сама перед хвилиною примирала голоцом, кілька хвилин пізніше була здібна подумати про когось іншого. Таки в людській натури криється все нові і все цікаві речі.

Начальник Сідоров присунув крісло і сів напроти в'язня. В його очах дикого кота виднів запит і недовір'я.

- Затурецький, ви справді думаете взяти для другого цей хліб? Не для себе?

Інженер поглянув на нього довго, шильками погорди про-колов його свідомість. У змучених очах засланця запалали давно небачені там огні, так, неначе б заговорив у ньому приспаний степовий дух України. Навіть Сідоров відчув цей подих що зродився в руїні людського тіла з невнаних сил непоборного духа. Сідоров відчув це, як удар по собі, і злість зайніяла місце попередньої, вишуканої вічності.

Інженер піднес рукою хліб набік і піднявся. Без слова прашання піннямував до перей, зовсім не турбуючись тим, що зробить начальник. Свідома честь керувала його кроками. Може струлять ззаду, в спину? А, нежай! Це є так все одно.

Сідоров зірвався за стола.

- Затурецький!

Вхопив хліб і поніс його ваневі.

- Візьміть, це для професора. Але під цією умовою, що ви будете вночі розстріляні. Розумієте? Негоджуєтесь?

Він старався помітити на обличчі в'язня якусь зміну, страх, вагання, застанову. Нічого підібного. Інженер витягнув руку, зяв хліб і без слова пішов до перей. Пішов потім аж до бара-
ку через великий двір, зовсім не думаччи про свій вчинок, що мав бути, може, останнім в його житті.

Остеврілій Сідоров остався на місці.

В бараку привітали інженера, як з того світу. Не без недовір'я, бо ж ясно, хто вертається з бараку начальства жи-

вим, то тільки за деяку ціну. Яка ж ця ціна. - всім таборовикам відомо. Від такої людини треба не тільки сторонити, але й осторігатися її. Та інженерові є це було байдуже. Він ніс професореві, як дорогоцінний скарб, кусок білого хліба. Під світою, щоб ніхто не бачив. Ледви приплектався - ліг на спосіловище, як підтятій сніп, від смущення.

Професор накилився до нього.

- Що з вами робили? - спитав шепотом. - Обіду ви не їли?

Думки інженера дещо оживилися. Всетаки він почував у тілі певний запас енергії.

- Я єв, єв, професоре. І більше та краще, як ви. Я й вам приніс кусок хліба... А Ташук... не дістав обіду...?

- Хто вам дав цей хліб...?

- з нагlim переляком кинув стерий засланець.

- Начальник.

- За що?

- Сам не знаю. Дав і казав юсти. Потім сказав, що вночі мене розстрілять. Потім дав мені цей хліб і я пішов. Вільє нічого... Чого ж ви так мовчите, професоре?

Професор не відповів нічого, взяв тільки руку інженера і довго-довго держав її у своїх худій і костистій долоні.

Довкола наслуховували люди і жаліли, а може й не жаліли інженера. Вони ж уже до всього привикли. До всього! Ніщо не могло єздити здивувати.

Професор уявив хліб, розділений на три частини і дав одну Ташкуві, другу зацеркав собі, а третю передав назад інженерові. Та цей підсунув хліб назад.

- Шкода хліба, професоре... Мене й так за годину - дві розстрілять... Шкода хліба. Затримайте його при собі. Вам пригодиться...

По хвилині мовчанки знову заговорив півголосом.

- Скажіть, професоре... ви знаєте Київ добре? Я вас прошу, будь ласка, зайдіть на Першомайську, під 10-тий номер. Там живе Лариса. Шутківна. Переїжджайте її, що зі мною, як я...

- Тсс ! Інженере, що вам ?Що за думки ? Я вам відповіду, що вас не розстрілють ! Не розстрілють. Нікого більш не розстрілють. Ви знаєте, я від години неначе в гарячці. Сам не знаю, чи мені при-виджується, чи що воно таке ! Прямо не можу спокійно лежати. Щось ді-ється у світі, інженер, щось діється сьогодні. Бог його знає, що іде, але щось діється...!

Інженер не відповідав на це. Професор дитинів щораз більше. Це ж було ясне. Його привидій не викликали ані трохи переконання. Він відчував тільки, що його не-доля і змучення такі великі, що йому дійсно зовсім байдуже, чи в цей мішок костей, що він його собою уявляв, пустять кулю, чи ні. Якщо пустять - не треба буде йти завтра на тортури, до лісу, а це направду було б найбільшою земською розкішшю, яку тільки можна собі в тих обставинах вимріти. Так пролежати собі спокійно один день, другий, третій, вічність цілу, і не думати, не сподіватись, не вірити і не надіятись на пусті уяви...

А професор неструджено продовжував.

- Я щодня, ранком, просив Бога, щоб мені дав змогу наперед відчути рішаючу хвилину моєго життя. І, ви знаєте, коли мене мали арештувати, я дві години скоріше мав прочуття; не мав тільки певності... Залишати дружину, дітей, працю, бібліотеку, втікати - і куди ...? Та відтоді слухав свого внутрішнього голосу, і кажу вам, сьогодні щось буде з нами... Щось добре. Сам не знаю, що... Якась дивна думка, якесь прочуття, кажу вам, не можу знайти спокою ! Не тратьте надії, інженер, кажу вам, щось буде !

Інженер лежав і нагадував се-бі, як він, йдучи з роботи, потішав професора, що так нагло сьогодні заломився, і усміхнувся в душі, до своїх нереальних тепер думок. Дивне життя !

- Людина не має права попа-дати із скрайності в скрайність - продовжував шепотом професор. - Най-кращою прикметою людини є ії ві-ча-на надія. Вона веде людину вгору по щаблях розвитку і культури, во-на, коли вже здається, що все

пропало, наказує видержати й перебороти найгірші навіть труд-нощі. Так нема. Людина мусить знайти у собі стільки сили, щоб видержати до часу, коли приходить крізь ситуації, а далі - з гіршо-го може прийти зміна тільки на краще. Я вірю в це й моя віра досі вдержалася мене при житті ! Ви теж, інженере, мусите навчитись переборювати хвилеві заломання, мусите видержати і вийти на волю !

Інженер слухав і було йому зо-сім байдуже. Його розстрілють цієї ночі, і тому не оплатиться навіть доказувати професорові, що його віра сперта на гарячці і змученні.

- Якщо я вернуся до життя, а вірю, що вернуся, буду могти тільки цій вірі завдячувати, що існуватиму ще, як людина, а не як цъкований звір.

Інженер слідкував за тими дум-ками без найменшого переконання. Нагадував собі, які це почування ним самим володіли ще рік тому як він іх високо у собі цінив. А тепер...? Тепер вибили з нього вже все. Навіть ненависть, Одино-ке, що залишилось йому в тюрмі, і ця вже зблідла, втратила на силі. Зникла разом з рештками фізичних сил, а з нього залишився тільки знищений лахман, вищаний кістками. Часом ще, як відблиск давнього, забутого, нереального існування, обзвивались у його ду-ші голоси, що накликали: кудись, у безвісти людської душі. Та це все було сладе, гніжитися, без значення. Дійсність послідовно збивала рештки цього життя. Лахман оставався одиноким його проявом.

- Як пізно може бути...?

Це питав професор. Чи не дурне питання ? Навіщо йому знати, як пізно ? Чи тут хтось рахує го-дини, коли тікають безслідно літа ?

- Година...? Нащо вам ?

- Ах, коли б так знати...

- Нащо, професоре ?

- Сам не знаю...

Знову втихло. Сотки в'язнів спали важким сном по нелегких ці-лодейних трудах. Тільки професор вертівся, як в укропі, аж інжене-ра вже злість брала. Та не реагу-вав, бо звик уже й до цього.

Рипнули двері, до бараку уві-

йшло двох вартових.

- Каторжник Затурскій!

Інженер підвівся. Якби нічого страшного не ждало.

- Професоре,.. тамте; Першомайська, десять ...

Професор хотів щось відповісти, задергати його, потішити, та інженер вже поволікся назустріч вартовим. Вийшов з ними з бараку і пішов до будинку начальства. Думав, що розстріляють зараз таки, під бараком, тимчасом знову станув перед обличчям Сідорова.

- Як почуваетесь? - це був запит, що зустрів його в порозі.

Інженер пристанув. З хвилиною вступу до цієї канцелярії пробудився в ньому вогник якоїсь енергії. Слабкий, невеликий, але в його голові настав деякий порядок. Може це так водиться перед смертю? На запит начальника не відповідав. Помукав очима крісла і сів. Оба вартові вийшли.

Сідоров закурив, подав навіть засланцеві папіроску, та цей відмовився. Після першого клубка диму начальник заговорив.

- Мені приємно подати вам до відома, що ви будете звільнені на волю. Поїдете додому, до своїх, будете жити в здоров'ї.

Інженер глядів на нього пронизливим зором і начальникові,

ти кімнату. Заломився і сів на близькому кріслі. А радіо говорило її подавало ляльку нових, несамовитих відомостей...

Інженер сидів просто, непорушно, як статуя.

під тим зором стало ясно, що цю людину важко ввести в блуд, а що більше, явно спровокувати.

- Чому ви мене ошукуєте, товариш начальнику...?

Сідоров пробував ще переперти свій експеримент.

- Серйозно. Ви не можете по-вірити, що вас відпускають долоу?

В'язень не відповів. Сидів мовчки, не маючи нічого більше до сказання.

- Може радія послухаєте...?

Сідоров включив апарат. Хотів щось ще сказати на тему звільнення, та нагло зрезигнував з цього.

- Поборов! - гукнув на все горло.

Двері відчинились і вбіг: прізваний. Станув у вижидаючій позиції. - Поборов, вивести і розстрі... .

Ралтом заговорив нагрітий апарат. Начальник увірвав в первінний звук, що надсливав з великої віддалі. Лице його збліло і він вхопився рукою за край стола. В'язень витрішив очі... Здавалось, що це сон, що це макабричний сон. - Маршал Сталін, генераліссімус СССР, збитий з боя повставшого народу. Генерал Скоблін...

Білимми устами, третячим руном наказав Сідоров вартовому зали

В товаристві панував веселий, оживлений настрій. В куті, за вazonами, тихо грав патефон. Дехто танцював під звуки його музики, дехто приглядався. В сусідній кімнаті запрошені гости, старші віком, забавлялись преферансом та бріджем. Вправна оболушильнувала, щоб нікому з гостей ішо не забракувало. Всі були доволені, а вже найбільше старий каченко, високий дідуган, з бірюзою, як молоко, бородою. Його

син, інженер — архітект, сьогодні женився. А тому, що всі нюанси цього факту були так по думці старого, як і молодого, Семена, між ними панувала найкраща гармонія.

Ясно, у Київі не кожний міг у ці часи дозволити собі на таке коштовне приняття весільних гостей, але інженер Ткаченко був так матеріально забезпечений, що міг, розуміється, не без поважної допомоги партійних

партійних організацій.

Ганна була дочкою професора Савольського, за нею було й непогане віно, що в господарство Ткачевів внесло теж неабиякий відсоток - на втіху старого. А молодому вистало вповні почуття любові між ним і його - тепер уже дружиною - Ганною. Почування сильне й обопільне.

- Ганюсю! - зустрів він її в проході. - Як почуваєшся? Змучена ...?

Вона всміхнулась і мовчи заперечила рухом голови. Ні, вона не змучена, де ж би! Але інженер умів читати в її очах.

- Я бачу кохана, що ти таки змучена. Вже пізно, це правда, але - знаєш сама - раз мусимо посвятитись нашим гостям. Потім залишимось собі - запалив вогник у своїх зіницях.

- Ах, ти...! - засміялась вона і відійшла до гостей. Інженер глядів за нею з нескриваною тugoю в очах і врешті протер їх, щоб собі сказати, що не спить, і що Ганна дійсно його дружина. О, її краса не одному сприкрила життя й не один відходив зломаний на душі її відмовою, бо Ганна держала себе на висоті становила її батька і, з натури холодна, нелегко обдаровувала когось симпатіями.

Своєго теперішнього мужа пізнала припадково. Так, як у романі, коли під час першотравневої демонстрації екзальтована масовою роздачею грілки юрба вхопила її поміж себе і слабим жіночим силам було б важко оборонитись перед роздавленням. Появився він, Семен Ткаченко. Вона ніколи передтим не бачила його, проте він їй не представлявся і не знайомився, а прямо, побачивши її даремні зусилля в боротьбі з масою, взяв її під свою опіку і, трохи словом, трохи персвазією, а дедалі при помочі боксу, випровадив її з небезпек, за що вона хотіла йому скласти подяку. Та він відмовився, зовсім холодно попрощався, не сподіваючись, що другого дня зустріне її в театрі. І так почалося. Почалося в травні, а тепер був серпень, і тепер Ганна була дружиною Семена. Її батьки були теж з цього вдово-лені, бо ім'я архітектора - інже-

нера Ткаченка стало славним на весь Союз. Київський залізничний двірець, його проекту і будови, мав уже свою славу в Європі, а будівля портової командантури в Одесі, збудована у спартанському стилі, з декоративними прикметами Ткаченкові і його українізмові додатками, стала місцем прогулок шкільної молоді з цілого Союзу, викликуючи далекий застереження на таємних засіданнях центрального комітету партії. Але ім'я інженера було заголосне, щоб можна було його спрятати втерти звичаєм. За тиждень мав він почнати будову головної пошти в Києві, за його ж планами, затвердженими радою міністрів.

Життя інженера заповідалось якнайкраще і ніхто не думав, що могло б щось у цій гармонії змінитись; навпаки, потайки всі зідхали за іншими умовами життя і праці, може тими, що їх так, наче б червоною ниткою, проводив у своїх монументальних будовах інженер-архітект Ткаченко. Спогади якогось минулого, що на саму думку про нього, невидна, електрична струя потикала людей...?

- Ганюсь! - знов зустрінувся з нею. Скажи, серце, коли ми останемося самі?

Вона кинула йому такий гарний погляд карих очей.

- І я так уже хотіла б... - і зарум'янілась по самі кінчики вух, опускаючи додолу паленічне обличчя.

Ткаченкоскористав, що нікого не було побіч і, обнявши, поцілував запашні, молоді уста. Вона вирвалась, наче пташка, і погроможуючи йому пальцем, пішла, а він гляхів і глядів.

Підійшов хтось з обслуги.

- Вас просять - заяви.

- Куди? - скривився інженер про ^{на} _{п'ятку} будні карти, або шахи, яких уже теж мав сьогодні досить.

- Прошу за мною.

Пішов нерадо. Пішов, бо обслуга не повинна знати, що він думає. Це тільки для нього. Але здивувався коли його завели до його власного б'юра.

- Тут? - спітав для певності.

- Прошу, зайдіть - склонився слуга коротко й війшов.

Ткаченко з сумнівною міною відчинив двері і став на порозі. В його б'юрі горіла лампа і серед кімнати в очікувальній позі стояв високий, сучасний мужчина, усміхнувшись.

Мовчки зачинив за собою двері і відмежувався тим рухом від допливу тихої, весільної музики.

- Добрий вечір. Ви до мене?

- Інженер Ткаченко?

- Я.

Незнайомий глибоко вклонився.

- Дозвольте побажати вам у сьогоднішній день всього найкращого, як теж зложити, за вашою честністю, поклін вашій дружині.

- Дуже дякую - нетерпеливо відповів Ткаченко. Чи ви із за цього бажали говорити зі мною?

Незнайомий випростувався і Ткаченко помітив, що він не такий молодий, як здавалось на перший погляд.

- Ні - сказав коротко.

Тоді інженер показав рукою на крісло.

- Так, промоу, займіть місце.

- Дякую, стільки часу в мене немає. Я вас хочу ще раз перепросити, що якраз сьогодні вам докучав свою особою, але це не з моєї вини. Ніч святого Варфоломея.

Інженер дрогнув. Неіоміто, але дрогнув. На його обличчі появився важливий, серйозний вираз. Інший світ, зовсім інший світ закрутися біля нього.

- Хвилинку - сказав глухо і виглянув крізь двері в сусідню кімнату. Не було нікого. Успокоєний, зачинив двері і звернувся до гостя, що непорушно стояв на своєму місці з правою рукою у кишені.

- Кривда і месть - відповів на гасло незнайомого.

- Дякую - склонився цей знову. - Прикро мені, що в такий для вас день мені якраз припала роль привести вам цю вістку, але ви знаєте, що ми і що нами керує.

Інженер був повний уваги.

- Знаю - потвердив, хот не розумів, чому його гість так багато сабакає.

- Пане інженере - гість не склав слова "товариш".

- Сьогодні в одинадцятій годині очі починається повстання в Україні. Дикий світла стрепенулись у ізку свідомістю цієї вістки і заболіли просто яскравістю висло-

ву.

Ткаченко стягнув чоло. Примілід злегка.

- Сьогодні? - спітав тихо і непевно.

Незнайомий склонив голову.

Говорив сухо, без почувань.

- Так. Ви виконасте ваше завдання. Ви опануєте головний залізничний двірець. Призначенні для вас пробосцики ждатимуть на вас на стійці.

Вам треба бути біля двірця при правому вході - ви ж найкраще знаєте його розташування - в годині десятій із п'ядцят вісім. Інше вам відомо. Змін ніяких нема; звітувати прошу негайно, найпізніше до години одинадцятої п'яtnадцять на число - запишіть будь ласка міська сітка, В-65 952. Все.

Інженер слухав, автоматично записав подане число, що не було нічим іншим, як тільки числом телефону одного із столичних готелів, і глянув на свого гостя в очіданні пояснень.

- В дванаадцятій годині ча зміну вашим людям приде військовий відділ під командою лейтенанта Бориса. Тоді ви перенесете людей до командантурі міста, Хрестатик 49, а самі прибудете на засідання Національної Ради, рівно ж Хрестатик, 17. Це все. Чи маєте якийсь запит?

- Ні, дякую, все ясне... - півголосом висказав інженер і переніс зір в глибину кімнати. Старався опанувати себе, коли глядів на знімку своєї Гані, що стояла на б'юрку.

Запанувала глибока мічанка. Незнайомий підійшов до нього. Хвилинку постоїв ще мовчки, потім дозволив собі покласти руку на його плече.

- Пане інженере... опануйтесь! Я вас розумію дуже добре, я вам дуже співчуваю. Я зінав, що в вас сьогодні такий великий день. Але прийшов наказ. Ми мусимо! Вибила наша година і -або -або! Я вже таки наказав, щоб сусідні відділи держали тісний зв'язок з вами у боєвій акції. Поза тим залишається вам тільки вважати на себе. Перед вами відчинилося життя, і може так доля хоче,

щоб ваше весілля стало весіллям цілого народу, так, як ваші будівлі стали його гордощами. Хто може розгадати Божі шляхи? Будьте доброї думки, Ткаченко, мое прізвище Байдак.

Інженер підняв голову і в його очах появилось здивування й подив. Байдак! Цей, що цік тому в монстрпроцесі у Москві був засуджений на кару смерти, й за яким, за його геройську поставу, інтервеніювала Америка. Йому тоді дали 15 років Сибіру, а Америці запевнення, що присуд смерти виконаний не буде. Однак Байдак і цієї карі не досидхував.

- Бажаю успіху - сказав, укладши худі риси у вираз глибокого зрозуміння, потиснув інженерові руку і тихо вийшов, залишаючи Ткаченка самого, з його думками.

Інженер підсунув собі крісло, затиснув зуби, та важко заглибився у м'якому сидженні. При цьому його зір упав на годинника. Він усвідомив собі, що до заповіджененої години залишається всього дев'ятнадцять хвилин. Тикання годинника допомагало йому думати. І він думав, похиливши голову на груди.

Думав про те, яку долю він приготував своїй дружині, думав про те, чи її повідомляти, чи ні, думав про свою карієру і славу архітектора, думав про все, що було так або інакше звязане з поганями сьогоднішньої ночі.

Інженер Ткаченко був досить поінформований про розміри приготувань і знав, що на цілій території Союзу, у всіх його невральгіч-них точках, усіх життєвих центрах, всіх джерелах зловіщої енергії, у самій столиці, навіть у далеко-східніх таборах, вибухне вогонь повстання. Це коптувало немало заходів, а навіть жертв, щоб до сьогодні вдеркати в тайні таку акцію. От, хочби Байдак, що нічого не видав, до нічого не прізвався, а говорив так, що його відкритий процес перемінено в закритий, викликаючи навіть протест американського амбасадора проти недопущення до судової прави делегації американських журналістів.

Далеко забрив думками інженер-архітект Ткаченко.

І до ніякого конкретного висновку не дійшов, поза ствердженням,

що кількість вільного часу поважно змаліла, а це потягало за собою деякі обов'язки до полагодження. Гостей теж не можна було так довго залишити самих, а вже під ніяким оглядом не вільно було дати їм пізнати, що сталося щось незвичайне, бо ж, остаточно, коли цей молодий в пошлюбну ніч залишає свою дружину і все весілля, то хіба для цього мусить існувати якась глибока причини. Інженер призадумався, як це влаштувати, щоб без збудження неприємних і непотрібних підохрінів, могти залишити дім.

Вернувшись до гостей ікраз у час. Вже за ним питали. Поясни безжурним сміхом свою відсутність і тим успокоїв їх на найближчі хвилини.

Тепер відшукав Ганну. Скористав з нагоди, що вона звільнилась від гостей, попросив її паспорт і не міг при цьому перешкодити, щоб в його серйозній міні вона не вичитала щось поважне.

- Що сталося - синтала з острахом, коли зачинились від нічні двері кімнати. З її голосу пробився виразний неспокій. Вона, мабуть, інтуїтивно відчувала якусь небезпеку, відчitувала її з очей Семена.

- Нічого, Ганю, сідай, прому. Вона з неспокоєм, не спускаючи з нього очей, зайняла місце в кріслі, тоді, коли він з заложеними руками проходжався по кімнаті. Зананувала напруженна мочванка.

Інженер гарячково бився з думками. Сказати Ганусі всю правду, чи ні? Розказати їй якусь менше-більше драмонідібну історію, в яку - він це відчував сильніше - вона не повірить, чи зрадити перед нею всю справу в цілому об'ємі того, що мало б статися вже в нездовгому часі?

Він мусів скоро рішитись, бо вона ждала на його виснення, і Бог зна які думки могли бути у неї з цієї причини. Інженер остаточно рішився не говорити їй правди. Це могло б мати необчислени наслідки. З таким рішенням звернувся він до неї, виставивши досі її терпеливіст на важку пробу.

Та коли глянув в ії щирі очі, чорні як вуглики очі, що в них горіла любов до нього, майже підсвідомо змінив свій намір і його слова попили у зовсім іншому порядку.

- Ганю... я не повинен тобі цього говорити... Але я не хочу, щоб ти хоч хвилину мала якенебудь підозріння відносно мене. Я свідомий і цього, що не повинен перед тобою нічого скривати... зокрема сьогодні.

- Семку, ради Бога, скажи, що з тобою? Чому ти такий не-свій?! - вирвалось їй приглушене з глибини душі.

Боязнь тримтіла в ії голосі, боязнь за нього і за їхнє щастя. Він змусився видобути вспокоючий усміх на уста.

- Ганю! Сталося щось, про що я тобі зараз розкажу. Але вперше будь спокійна. Це не страшне. Цієї ночі... - глянув на годинника... за сорок хвилин ми починаємо повстання.

По цих словах інженера в кімнаті наче б потемніло. Неначе б на хвилину світло померкло, щоб потім з іще більшою яскравістю освітити бліді обличчя молодої пари, увечір іх весілля. На підтвердження своїх слів він відповідь на недовірливий, переликаний погляд дружини, інженер мовчки притакнув рухом голови. І стояв так, дивуючись тепер собі, що це признання злетіло з його уст, і що Ганна так налякана тим усім. Він бо не відчував ніякого страху. Чи це все аж таке несамовите? Чи ії очі, що протягом хвилини своїм поглядом додумувались зовсім іншого, гіршого для ії особистого щастя, тепер - в страху за нього - ще більше налякані...?

- Ганусю...

Вона піднялася поволі з місця, а він зробив два швидкі кроки вперед, щоб ії піддержати. Ганна вастигла з напіввитягненими раменами.

- Семку... мій Боже - видихнула з себе зворушило. Інженер обняв ії й пригорнув до себе, як дорогий і загрожений втратою, скарб. Чув, як вона дрижала в його раменах і пригорнув ії ще міцніше.

- Ганю, мусиш опануватись. Я знаю, що ти достатньо сильна, щоб себе опанувати, зокрема тепер... Чуєш... Ганю...? - він нахилився над нею і говорив півголосом, так, як цього вимагали речі, про які він ії повідомляв. Вона мовчки слухала, не виконуючи найменшого руху, і тільки в моменті, коли він сказав їй, що йому призначено вдарити на один з більших об'єктів, на головний двірець, вона незамітно дрогнула...

- Твої гордоці, Семку... - вішептала.

- Ганю, мусиш мене оправдати перед гістьми, тдо часу, коли ви самі вже про все дізнаєтесь. Я мушу вже йти. Мушу, моя Ганю...

Він висказав це, наче б з оправданням, а рівночасно і з натиском, і вона не відновіла ні словом. Кивнула тільки головкою, на знак, що добре зрозуміла, в чому річ, і відступила. з його обіймів і важким кроком, без слова, залишила кімнату. Ткаченко, зовсім спанеличений, глядів їй услід. Чи це зробило на ній таке сильне враження? Чи це ії аж так прибило?

І під впливом цієї думки, в нього витворилось переконання, що було скрайнім ідіотизмом сказати їй про все, і що взагалі, такого дурня, як він, треба б пошукати. Закурив напіроску і, з пасію захавши руки в кишені, став гостро проходжуватись по кімнаті. Будьщобудь Ганя мусить його виправдати перед гістьми, а йому не залишилось уже багато часу, зовсім таки ні!

І тоді з поспіхом скинув святочний одяг, надягнув свій інженерський комбінезон, накинув легкий, гумовий плащ, з укриття добув пістолю, провірив набійниці і станув посеред кімнати, нагадуючи, чи не забув ще дечого зробити.

І знову думки його повернули до Ганни. Щоб вона йому ні одного доброго слова не сказала на працяння? Відійшла так тихо, незамітно...? Ображена? Заведена? Розчарована, чи прибита..? Хіба вона могла так скоро й так легко погодитися з думкою, що він відійде, щоб взяти участь у смертельнім бою, і могла з цим

з цим погодиться, не попрацавши навіть з ним?

Подумав піти за нею, та відкинув її думку. Пощо?

Зробить серед них сенсацію, появившись у такому одязі, а це зовсім не було його наміром. Тим більше, що Ганна, як припускає, мусіла оправдати його хвилевою недиспозицією.

Чи йти вже геть? Знову кинув оком на годинника.

Двадцять п'ять хвилин залишалося ще вільного часу, мінус дві хвилини для прибуття на точно визначене місце. Часу небагато, і інженер, з трудом покинувши думку прещання з Ганною, задніми дверима залишив свій дім. Залишив за собою весілля, безтурботні напитки, іду, й пішов скорім кроком назустріч своїй долі, при надково, назустріч певному возові електричної залізниці.

Заняв своє місце скромно, в куті, боючись, що тепер міг би стрінути якогось знайомого, а це позбавило б його не тільки решток часу, але й наразило б на непотрібні пояснення, бо майже цілому Києву відомо було, що інженер Ткаченко сьогодні жечеться. У возі було спокійно, на цій лінії не було великого руху. Інженер мав змогу наскільки до цього допускали нерви — спокійно відлатись своїм думкам, та вже тепер іншим, зв'язаним "найближчою майбутністю, завіянням.

Тепер вже не відчував ніякого остраху. З моменту, як запало рішення починати бій, з моменту, як це рішення і його захопило з собою, він став сприймати дійність такою, якою вона була. Був довгий час волком, привик гордити небезпеками і смертю, й одне, що його тепер цікавило, що не непокоїло — це закінчення цього, що мало тут початись. Він не зінав, якими саме сили розпоряджають повстанці, він зінав тільки, що вони зроблять все, щоб ділс увінчалось успіхом, і до цього потрібна і його участь. Він виконував в цій хвилині насліпо наказ, присланий йому, згідно з пляном і не застановлявся

вже в цій хвилині над тим, що він зі своєю карієру, ввесь свій життєвий набуток ставив на рисковну карту. Чи це покінчиться успіхом?... Якщо такий запит і збуджувався в його думках, то тільки на те, щоб підсилитись вірою і твердим переконанням, що це мусить покінчиться успіхом. Інакше... він не побачить уже своєї Ганнусі на очі ніколи.

Союз був сильно захищаний у свій внутрішній, ще більше у закордський, політиці, і інженер зінав, що купотам у зв'язку з новоприлученими польськими землями ще довго не було кінця, і на ці території. Це річ проводу, щоб повстання вдалося. Воно так широко закросне, що повинно покінчитись успіхом, якщо дійсно всі колісцята великої повстанської апаратури відограють свою роль якслід і виконають сто-відсотково свої завдання.

На якомусь перестанку піресівся до іншого возу. Тут було вже гамірніше, вертальсь якась розважена група глядачів з Оперного Театру втікаючись тим, що без вступних квитків вдалось ім бодай п'яти акти проглядти, з п'ятого можна остаточно зре-зигнувати....! Слухаючи їхніх утіх і клопотів, інженер запитував себе, чи дійсно він іде туди, куди іде, і чи часом все це разом йому не приснилось.

Якийсь добродій звернувся до нього за вогнем, він ввічливо послужив йому і знову був сам зо своїми думками.

Віз торохкотів по шинах, кондуктор монотонно викликував назви зупинок, всідали висідали пасажири, тільки інженер іхав без перестанку, до кінцевої станції.

Кінцева станція. Символ, чи приналеж...? Ех, дурниці!

Вийшов, кинув кондукторові в переході "добранич", подумав при цьому, як здивується ця

людина, слідуючого ранку, а може ще й вночі, і пішов у слабо освітлений в цій порі майдан перед головним двірцем.

Йшов поволі, знаючи, що тут десь, у сутінках нічі, заховані змовники, що тут десь таїться вогник, що за дві хвилини загориться в цілому кол'осальному Союзі. Приємно подумати, що береш участь в цій великій речі, прямо гордо виниаш груди з такою свідомістю, хоч якесь непомітне дрижання перебігає проводами організму. Якась тінь виринула збоку, з півсумерку майдану.

- Ніч святого Варфоломея - залунало півголосом, помішане з кашлем.

Ага. Держучи руку на пістолі, інженер звернувся, як на пружинах, у цей бік.

- Дозвольте, є у вас огонь...? Кривда і месть - дав тихіше прикурючи. Все готове? Скільки людей?

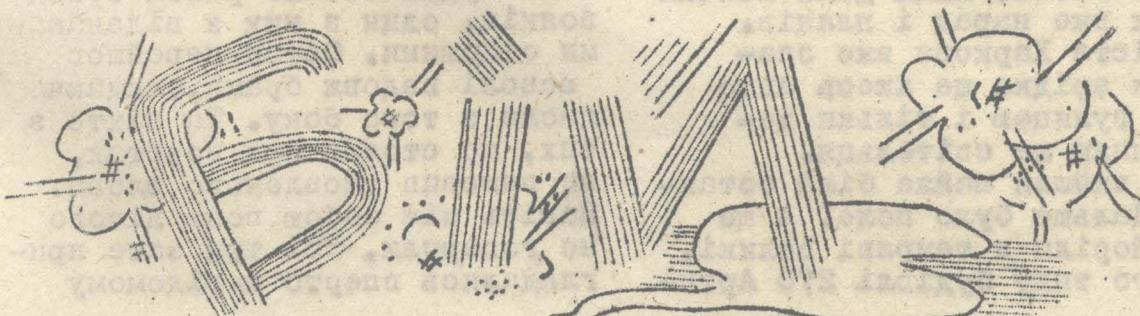
- Сорок п'ять - тінь потягнула дим з папіроски і малий вогник кинув співо на її обличчя.

- З цього чотирьох на міліційній станиці. На площі сорок один. Все місцеві. Ще хвилина.

Оба стоять та побіч себе і мовчки покурюють. Далеко десь сигнал поїзду, більше скригіт нового трамвайного воза.

- Так, ще хвилина - повторив поволі інженер, затягнувшись запашним димом. Чипускаючи його вбік, нагло приглянувся темряві. Завмер. Застиг у безруси. Якась знайома постать спішила у напрямі двірця. Світло одної з ліхтарень упало на неї...

Папіроска полетіла вбік.

На площі Хмельницького
остал задержався.

Не зважаючи на ніщо, інженер, без слова пояснення, біgom дігнав цю постать і без надуми вхопивши її в рамена, поставив перед собою.

Очі палали, мова застягла у сухому горлі, кров гаряче ударила у виски. Минуло три секунди предовгої мовчанки, заки він зміг прийти до себе. Потряс постаттю, як слабим деревцем, і нагло притис з усіх сил до грудей.

Здавалося, світ забув про них, а вони забули про світ.

- Ганно, моя героїне! - шептав уривано, з враженням, що його серце не знайде місця у грудях.

Вона тихо - тихенько хлипала в його міцних обіймах.

- Ганно, Господи, я не знаю... Як ти могла...! - говорив він з докором у голосі, з болем прямо. Не знав, що з ним дістяється. Звідкілясь у ньому появилася така маса енергії, що він чув, як у душі горить нею не вогонь, а пожежа! Полум'я видиралось разом із мовою з його горла, з його серця, з його цілого ества. Його Ганна була при ньому, прийшла за ним, боялась за нього, хотіла бути при ньому! Боже!

- Ганно, який я щасливий! - аж тепер розумів, чого саме так бркувало у думках під час цієї дороги. Чиясь рука обережно діткнула його плеча і спокійний, тихий голос озвався за ним - Вже час. Стрепенувся інженер і звільнив Ганну з обіймів. Тільки шукав у сумерку її очей, великих і глибоких.

- Ганно - ми починаємо бій. Бог з нами, Семку. Я з тобою. Короткий свист подав сигнал і тіні ожили в темряві.

Бахнув перший постріл.

- Юрку, слухай, ти вертайся назад!

Майже рівний йому ростом, стрункий хлопець обурився вголос.

- Чому ?!

Остап поклав йому руку на плече. Говорив м'яко, тепло, як добрий, старий приятель і виховник.

- Юрку, слухай, я хочу бути ширим супроти тебе. Я не знаю, чим це все закінчиться, але це може покінчитись погано. Ти ще дуже молодий, у тебе кохаюча, одинока мати і маленький братчик. Ти мусиш для них жити. Це, що ми сьогодні робитимемо, пахне смертю, я не перебільшу нічого, але говорю правду. Мені шкода тебе.

Юнак потряс заперечуюче головою. Помимо темряви, заіскрилися його очі внутрішнім вогнем. Викувалась молода воля.

- Остапе, я мав час обдумати все це докладніше, як ти думаєш. Дозволь мені мати свою думку про це. А зрештою, вдастся, чи не вдастся, після повстання до того степеня розростуться репресії, що мене теж не залишать в спокої. Думаєш, пощасть нашу молодь ?

Юрко говорив поважно, як старий політик, і в інших обставинах Остап розоміявся б йому в саме обличчя, та тепер зідхнув тільки, безпорадно воружнув широкими раменами і звернувся без слова до дальнього ходу.

- Важай тільки, живими не сміємо попасті в руки ворога. Остання куля собі.

Це в Остапа виходило так просто, що хоч Юрко був рішений тут на все, може не так із найглибшої погорди смерти, як з огляду на молоду честь, часом називану теж задирливістю, проте його пройняв холодний подув і він приспішив кроку, щоб витягнути теплом піддержати стан своїх нервів.

- Куди так спішиш...? - стримував його Остап. Йшли далі мовчки без зайвих вже нарад і плянів.

Передмістя Харкова вже спало. Тільки зрідка ще якесь авто проїздilo вулицею і тільки де-не-де блимали ще світельця.

Врешті вийшли майже біля останніх хат. Дальше було поле. А ще дальше майоріли в темряві велики, касарнного типу будівлі 276 Арти-

лерівського полку, де існувало на група повстанців, і цій групі Остап мав передати останній сигнал, якщо дійсно зачнеться повстання. Точно в означенні годині на нього ждатиме при воротах касарень зв'язковий, якому він мусітиме сказати лише два слова остаточного запевнення. В інших обставинах таке гасло було б подане по телефоні, але якраз цієї ночі дижур в касарнях мав чоловік, що не стояв у ніякому зв'язку з заговірниками, і треба було посыпати окремого вістуна. Справа сама в собі виглядала найлекшою в світі, але Остап мав якесь неясне прочуття, що протягом цілої дороги не міг визволитись від думки, що тут щось не так стається. До того ще Юрко був біля нього і відповідальність придавлювала Остапа важким каменем. Потайки від Юрка переклав магазинки з кабоями з кишені штанів до блузи, звідки можна було їх, у випадку небезпеки, швидше досягнути.

Та коли підходив до черніжних у темряві будівель, був уже зовсім спокійний. Був, бо мусів.

Тільки при великих, залізних воротах, де стояв стійкий горіла невелика, електрична лампочка, вириваючи з темряви мале світляне коло. Глянув на годинник. За дві хвилини одинадцята.

Чи тільки в цій годині стоятиме зв'язковий біля брами ? Знову неспокій облетів його вогким, холодним дотиком по плечах. Дуже неприємним дотиком.

Рукою придіржав Юрка.

- Останься покищо тут-шепнув і, відкашельнувшись, по-простував до брами. Стійко він приглянувся йому уважно. Біля будки стояло разом трохи вояків, один з них з відзнаками старшини. Остап перейшов

поволі вздовж брами, ожидаючи гасла з того боку. Та ніхто з них, що стояли при воротах, не вимовив умовленого слова. Навіть між собою вони нічого не говорили. Всі три зате приглядались вперто невідомому

цивільному, що в такому незвичайному місці з'явився перед брамою касарні.

Остапові було же не зрозуміле. Він спід ока обсерував трійку за воротами і в цьому збудилось підозріння. Поволі йшов далі і, минувши браму, пристанув. Чи вернутись ще раз, чи це вже недоцільне...? Якщо там стояло трох людей, тоді таки щось було незвичайне у них. Але чому ніхто не давав гасла? Який з них - свій?

Ні, таки рішив вернутись. Він же мусів вияснити що справу. Без висліду, доброго, чи злого, не міг вернутись до команди міста. В одинадцятій почнеться у місті боротьба на життя і смерть!

Завернув і йдучи поволі, знову з'явився напроти решітки касарніних воріт. Уважніше поглянув туди і тоді звідтам впав за-зив.

- Гражданін! Пастойте, пажа-
пуста....

Остап миттю перемінився в заряд потенціальної енергії. Він задержався і звернувся обличчям до інтерпелянта, що виявився старшина у степені капітана, до цього з нашивками дивізійного комісара на рукавах.

Стійковий цікаво приглянувся а третій вояк підступав за капітаном.

- Ви хто такий? - залунав звичайний - і незвичайний на цьому місці й у цій порі - запит.

Запитаний прибрав найбільше невинну цивільну міну.

- Дозвольте, по якій причині ви мене питаете?

- Ви должны однозначно на мой вопрос! - обізвалась ледви чутна погроза у голосі капітана. При цьому він вийшов з воріт і став на хіднику, напроти Остапа. Цей знову мав свої причини, щоб не показуватись у ясному світлі.

- Вибачте, товаришу, я вважаю, що я не зобов'язаний відповісти на ваші питання і дивуюся, що вам треба моєї відповіді.

Та капітан не подався і не збентежився певністю та спокоєм Остапового голосу. Навпаки.

- Мені це видається дуже підозрілим, що в одинадцятій годині припадково сходиться біля воріт касарні бієць і цивільний. Ви кіба не заперечите, що ви доціль-

но сюди прийшли. Що вас підводить до цього, я це питання і вимагаю відповіді!

Капітан наступав щораз гостріше, і Остапові стало ясно, що справа може покінчитись ще гірше, як вона вже почалася. Що надчесло цього капітана? В кожному разі Остапові було ясно, що він опинився тут припадково, бо навіть його питання не були обдумані, і біг сюжету думок та підозрінь він ясно висказав, чого не зробив би ніякий слідчий.

- Ваші підозріння смішать мене. Хіба не вільно перейти побіч касарні?

- Вільно, та не так, як ви це зробили, і не в такій порі. Тут немає ніяких цивільних критир. Куди ви йшли?

- Це мое приватне діло, товаришу - Остап зрезигнував з вимогування, бо історія почала йти вглиб.

Комісар наступав ще гостріше. Він уже майже кричав.

- Тоді ви помиляєтесь, я кажу вам! Ви підете зі мною на "караул", ми розбалакаємо з вами якслід!

Остап стягнув брови. На "Караул" не мав найменшої охоти йти. Чи цей комісар, тут, перед ним, не прочував, з чим він грається? Махінально затиснулись пальці на холодній сталі, у кишенні набрали ваги магазинки з набоями. Думка, скора як близька : йти чи ні?

- Тов... Раптом загомоніли нові, швидкі кроки, і з темряви у круг світла вступила струнка хлоп'яча постать. Всі оглянулися на менті в цій секунді осліпив очі блиск. Разом з ним злився гук стрілу.

Ніч задрижала і зареготала відгомоном серед касарніх мурів.

- Юрку, що ти робиш! - зверещав Остап і, не ожидуючи відповіді, випалив прямо в голову стійковому, що пробував зірвати кріса з плечей.

- Одинадцята година! - відклинувся тепер юнак і тоді щойно залунав третій голос, що досі не вспів ще прочуяни з остріху й несподіванки.

Остап уже атакував його.

- Це ви ! Значить починаємо !
Наші готові....

- Ми, ми ! Чому не даєш гасла, чоловіче, був би вбив тебе... ! - гукав Остап і з пістолями в руках вдерся до будинку варти. Вже на коридорі зустрів вояків, що бігли йому напроти, в шоломах, озброєні, заалірмовані вистрілами.

- Стой !!! - рикнув до нього підстаршина, побачивши цивільного.

- Що, стой ?! - коридор наповнився димом. Гук стрілу в вузькому його просторі вривався нестерпно в вуха, вапняний пісок, помішаний з порохом, давив і гриз у горлі. Револьвер Остапа випорожнився, коли збоку залунало його ім'я, розпусливо викликуване молодими грудьми.

- Що є, Юрку, де ти ?! Я йду !!

І як буря влетів Остап на яко-ось дужого солдата, який, держучи юнака в медвежих обімах, обертав багнет вістрям до нього, шукаючи клоп'ячого серця...

- Революція !!! - заревів нагло та у вході коридору. - Бий підскубу.

- Юра !

Остап одним скаженим помахом держака пістолі розбив голову солдата і пхнув Юрка в глибину коридору. - Тікай туди ! Там наші кричать, чуеш ?

Сам вискочив перед будинок і розглянувся. На воротах лежали два трупи, по подвір'ї казарми бігали якісь вояки, плунили крики, хтось кляв, хтось наказував, хтось вигучував... Словом, хаос. Поблизу підбігав вояк з легким скорострілом на плечах. Свій ? Ворог ?
Хто його знає ?

- Слава Україні ! - ревнув Остап, підсакаючи за ним.

- Й... тваю матер !

Ворог ! Удар по лобі і з кулечтом назад в будинок ! З порога не одна проба. До тих, що на подвір'ї.

- Хай живе Україна !!!

У відповідь крики, заміщення, сгріли. Вороги. Де свої ? У вікнах асарні запалились чисельні світла. Тепер, доки ще ніхто не зорів тований у силі й числі напаєників, коли ніхто не командував ще обороню, - найкращий час звіяти в місто

але Остап розумів, що так не можна. Повстанська група сильна, але черіщуча. Це Остап відчув зразу. Він мусів тут залишитись і довести Артилерійський Полк до стану, в якому він не міг би виступити проти повстання. Він почував себе за це відповідальним. Бодай від хвилини, коли справи прибрали такий дурний оборот.

Іншої ради Остап не бачив, як тільки почати тут боротьбу аж до виснення положення. Або кінець, або перемога.

В вартовому будинку тишина. Валились трупи, якийсь вояк давав першу поміч раненому, ще вчора товаришеві, сьогодні ворогові, лежали розкинені шоломи, збіг і вирад. Остап вініс туди свій скоростріл.

- Юрку, де ти ?! - з подвір'ї добігали відgłosи зростаючого гамору.

Юнак, в товаристві дебелого вояка, розкладав унутрі вартової кімнати запас муніції та ручних гранат.

- Хто ви ? - запитав Остап, задергуючись на мить.

- А хто ж би ! Що думасте, ви один ? Як бити, то бити ! Я теж повстанець !!!

Вояк замахав руками, як віт, крикнув ще щось про диявольську комуну і іні скорий кінець, поблагословив декого з керманичів партії й уряду і знову лагодив гранати.

- Юрку, ситуація така, що ти мусиш уже віяти в місто ! Чув ? Зброю залиши тут і вже тебе нема.

- Що, я ? Тепер ? Ти хіба не думаєш, що я тебе послухаю !

- Хлопче, тут не так пішло, як я думав !

- Ну, то ти зле лумав ! А я не маю часу ! Іване, давай гранати сюди, під вікно !

В коридорі затупотіли кроки, Остап кинувся туди. Роздались крики, спочатку незрозумілі, хтось подав гасло, врешті вияснилось, що це прийшла підмога, і до вартової кімнати вбігло кількох вояків з муніцією і ще одним скорострілом. Рук і настрай помітно зрос.

- Ми - залога тут. Наші бити-муть збоку ! - викрикував до Остапа молодий підстаршина, устав-

ляючи цілий ряд кастр з кулеметними дисками.

Наших тут багато, — звітував ще хтось — але й червоних немало!

Нагло у вікні загомонили довгі черги з максима. Тишина зачанувала на вартівні. Перший Іван підскочив і виглянувши через вікно, важко закляв.

— Б'ють по наших! Там наш лейтенант...! — і, як навіжений, закрутися по кімнаті. — Давай сюди кулемет! Сссокіни сини...

Ця остання згадка належала червоним, що під командою якогось старшини вже переходили до організованої оборони.

Заворушилась вартівня. Кілька крісових цівок з'явилось миттю у вінні і бахнули перші постріли з малої твердині. Остап укріплював оборону будинку сінниками.

— Ложись! — ревнув підстаршина і всі голови зникли. Серія з максима висипала тинк із стін на голови оборонців. Юркові серце товклося в горлі. Так отже виглядав бій...

— Кулемет у вікно!

Іван вже вставив цівку легкого скоростріла в отвір. І знову схилив голову. З жалісним бренькотом рікошетували кулі по кімнаті. Хтось зойкнув. Поцілений.

— Переїзжу!

Молодий підстаршина прискохив і відіпхнув Івана в кут.

— Чого ждем! — кричав і, не зважаючи на небезпеку, прицілився.

З подвір'я, з вікон касарні, падало ясне світло. Обличчя підстаршини зіцілилося на мент у прицілі... Юрко виразно бачив його риси...

Оборонці вартівні затиснули зуби. Повстання повисало на волоску...

На подвір'ї касарні йшов бій. Рішучість якогось червоного командира впровадила замішання в ряди повстанців, що під проводом одинокого свого старшини намагались розбройти решту залоги. Кілька цільно виданих наказів з-після створило два фронти, і вже дунала пальба. Та коли туди вміналися стріли червоного максима, ситуація стала критичною. Повстанці залягли, майже без охорони, на землі, на бруку подвір'я, і серед них з'явилися перші жертви.

Тільки крісами відстрілювались, і то рідко. Бракувало муніції під руками.

Раптом Юрко стрепенувся від довгого, протяжного гуку. В уях дзвонило, а очі повисли на сцилених рисах повстанського підстаршини. Вся атмосфера вартівні зацокотила разом з вогненною цівкою скоростріла....

Та-та-та---та-та-та...

Остап прискохив до вікна.

— Добре б'єш! Дальше!

І знову зловіще татакання...

І знову побіг ряд куль у сторону ворга.

Остап побіг в коридор.

Юрко нагло стрепенувся, відкриваючи широко очі. Підстаршина випустив скоростріл і захитався.... Хтось його підхопив....

Кулі задзенькотіли по кімнаті.... Як зачарований, гляді Юрко на скоростріл, що самітньо колисався на вікні... Без надуми, як підкинений якоюсь силою, прискохив, притиснув приклад і спустив язичок...

Боже...! Як воно б'є...!

Що...що це?

Прямо під вікном, громадка ворогів з гранатами, певна перемоги, ладилася вкинути смерть до середини, як в самі голови посипав їм нервово скоростріл. Змідо їх з лиця землі.

І знову максим заграв на додвір'ї... Юрко почув удар в рам'я, захитався і закотився під стіну. Тинк сипався на голови і вдирався гризуче до легенів. А Юркові зробилось гаряче, на очі насунувся дивний світ білих і червоних цяточок... Повіки важко примкнулись...

Іван стояв сам при вікні. Довго, уважно мірив. І коли вперся плечмма об приклад та потиснув язичок. Тріпнуло вогнем. Максим замовк. Іван вистріяв цілий диск у цей вік. Вже не обзвивався більш максим з побитою обслугою та постріляним замком. Новий диск...

— Давай диск...!

Хрипкий голос Івана електризував. І знову, як у сні, грав скоростріл. Повстанці зорієнтувались миттє, що їм наспіла

сподівана підмога. Їхній крісний вогонь посилився, якісъ руки підкидали кастири з муниципію.

А скоро стріл грав...!

Заміщення в рядах противника стало помітне. Про сили сторін ніхто не мав поняття, але коли їхній максим замовк, ситуація, щід цільним вогнем повстанського кулемета, стала подібна до цієї ж у повстанців перед кількома хвилинами. Невідомо було, хто б'є і якими силами.

Нагло з руничкої ініціативи залиував серед стрілянини сильний голос повстанського старшини:

- На шти-ки ! Вперед ! За во-ло, за Україну !!

З новими силами заграв скоро стріл, луком огортаючи ворожі лінії.

- Диск ! - ревнув Іван, чорний щід пороху. І новий диск знову... Інші оборонці скопили кріси і проскочили понад барикадою в двір. Остан з ними.

А Іван без впину стріляв у ворожий масив, що відступав повільно в напрямі касарного будинку. Червоні, вірні своїму командирові, хотіли, мабуть, боронитись довший час щід охороною мурів.

Останові стіло це ясне, як ільки артилерія нтувався в положенні ін захід цьому перешкодити, бо овгий бій не був у нього зовсім проекті. Тоді, коли його товариші кинулись в саму середину стущині, Остан загострив ручну гранату і, вибравши момент, пекинув її понад ворожі голови під входові двері будинку...

Сильний зрыв освітли площу і роздав сили большевиків. Друга граната внеможливила доступ до будинку і червоні збились на вузькій площі в густу групу. Ще одна граната сколихнула ніччу.

- Здавайся ! - ревів лікийсь голос понад загальну метушню, мабуть, голос лейтенанта Куриленка. Здавайсь, сукін син, бо загинеш без милості !

- Здавайся !! - піддержували ого оклик повстанці, свідомо ідчуваючи моральний ефект цього клику під теперішню хвилину.

- Здавайсь, брат, все пропало! радили розумніші, по-товарищах.

- За родину, за Сталіна ! - гув-хтось по другій стороні лави,

без перестанку. Вій переходить на ідеологічні моменти, що провадило Івана до живої пасії. Він кинув кулемет, вилетів з гранатами з будинку варти і врізався в натовп воюючих.

- Смерть Сталіну ! Хай живе Україна !! Слава Україні ! Хай живе Київ !!!

Вигукуючи з усіх сил, добрався Іван близько місця, де обзывається патріотичні оклики, вибрав влучний момент і кинув цілу в'язку гранат...

Зрив, гук, крик...!

- Товаріщи, командр убіт...! заревла маса разом з вибухом і в цьому моменті сила червоних була зломана.

- Я здаюсь, товаріщи, я здаюсь я здаюсь...!

- Вот, сволоч, тепер здаєшся, що? Ну, хай тобі!...

- Ми здаємося...! Здаємося! змунуло довкруги і на землю полетіли відкинені кріси. Не видно, кого брати в полон. Теміо.

Куриленко виринув знову.

- Здерхти бій ! Стань !...

Та стримати розігнене вояцтво не було так легко. Довго це тривало, зоки втихла боротьба.

В поблизьких домах притаїлись боязкі постаті мешканців, засланих у відолоси боя і стрілянини, і вони старались відчути, що там може дістатись...

Нові накази лунали тимчасом в касарнях. Ранених зносили до будинку, збитих складали у гарматному бараку, ранених застрілено в один з магазинів, звідкіля спершу викочено гармати на подвір'я, і менш-більш почав наставати порядок. Гармати почеслисіть сх на дорогу, і там станули, дулами до міста... Що в ньому діється...?

Остан стирчав біля телефону. В руці держав ще гранату і, здигнувши раменами від здивування самому собі, вісунув її за пояс.

Врешті додзвонився.

- Централа? Тут стійка А-2 ! Сект взятий рукопашним боєм ! ми панами положення ! Полк спрямовує на місто гармати. Ми готові до дальнього бою. Що чутти ?

- Нічого. Все по плані. Слава !

Коротко, ясно і зовсім неясно. Куриленко стояв збоку. Коли Остап повісив трубку, заговорив.

- Ми ще не знаємо себе. Я Куриленко.

- Я Криша. Остап Криша. Ну?

- Якби не ваш кулемет...! - Куриленко покрутів головою, висловлюючи тим великий сумнів у вислід акції, коли б не скоростріл, що з бікна опанував положення на касарняній площі.

- Якби не ваша штикова атака. Остап теж похитав головою.

- Ну, дякувати Богу, пішло.

Надбіг підстаршина.

- Товариш лейтенант, Перша 1 Третя Батерія на становищах, Друга виходить під трактори. Другий і Третій Дивізіони формуються. Немає старшин.

- Нічого. Хай друга Батерія ще зажде. І нехай Чорнов негайно приготує муніційну валку!

- Єсть!

Остап глядів на Куриленка. Тип здоровий, ясний, з відкритим чолом. Варязька, стара кров.

- Військо тарна річ - сказав йому.

- І міцна! - широко засміявся Куриленко.

Телефон.

- Стійка А-2?

- Так.

- Маєте готову батерію?

І так говорила велика ніч. Виростали нові люди, творились нові події, писалась історія Великого Риву. А малі, перелякані людці з страхом вслушувались у дивні звуки, з страхом гляділи у майбутнє, забуваючи про свою особисту силу, про свою вартість, залишаючи цю оцінку й подіям.

В товаристві Куриленка подався Остап до радіопримача, щоб вислухати київської радіовисильні, і з нетерпливістю ждав тих кілька секунд, потрібних до нагріття ламп.

Київ ще мовчав. А Остап вдивлявся з внутрішньою неспокоєм у маленьку, матову шибку апарату.

Хтось увійшов у цю кімнату. Непевним кроком, придергуючись стін. І Куриленко і Остап оглянулись. Цей останній метнувся туди.

- Хлопче, що з тобою?

Прямо в відкриті рамена підів йому блідий як труп Юрко.

Лікаря! Негайно лікаря!!

Старшина вихилився через вікно і гукнув щось.

Здолу відповіли вигуки, і коли Остап похилявся над безкровним личком юнака, по сидцях біг лікар.

- Груди пробиті - усвідомив собі Остап. - Що скаже його ма-ти...?

За лікарем прийшли вояки, цікаві. Кімната наповнювалась і в глибокій тишині приглядалась до раненому хлопчині та праці лікаря, що знімав злиті молодою кров'ю частини одягу.

Нагло в гробову тишку і повагу кімнати влився шум пріймача. Всі голови повернулись туди. Тільки Остапова ні. А проте і він чув.

...передаємо маніфест...

Нервова дрож перейшла кімнатою. Лунав свіжий і сильний голос.

- Українці! Громадяни Української...

Остап стояв над полевим ліжком, за плечима лікаря, і всю свою увагу зосереджував на непорушному тілі малого героя великої ночі. В цій хвилині юнак, що лежав перед ним, був його життям і смертю. Пляма крові раненого боліла в Остапа більше, як боліла б власна рана. Він волів би замінитися з хлопцем місцями. Його зір спочивав на блідому обличчі, з острівком, що, може, нічого не поможуть лікарські практики і треба буде самітній матері понести жахливу для неї вістку...?

Київ говорив. Київ говорив до України, як давно вже не робив цього. Говорив старинним голосом століть, що перейшли над його сивою головою, говорив мовою чубатих, завзятих слов'ян, говорив зрывом Вісімнадцятих Років, говорив мовою модерного, українського держаництва, а сліхачі мали враження, що це князі королі й гетьмани піднялися з могил, щоб привітати день великого воскресіння, щоб у цю бурхливу Тарасову Ніч блиснути булавою старої, незабутньої величі і слави, і перед очі нових поколінь поставити нову, неменше велику і неменше далеку Мету. Бокінця боротьбі немає!

Остап раптом нахилився.

Ранений ворухнувся. Коли ж відкрив очі й обкинув уважним поглядом численні обличчя, зібрані в цій залі, усміх окрасив його уста. Рука Остапа затиснулась із силою на руці молодого воїна, наче б доклидала всіх старань, щоб задержати життя, таک небезпечно загрожене в своєму існуванні.

- Як це гарно... Остапе. Наші перемогли!

Вікнами вдирався гамір гусениць. Артилерія виїздила у місто.

Куриленкова батерія! Гук моторів змагався, зливаючись в одну симфонію перемоги із звуки національного гімну, співаного Києвом, співаного всією Україною у велику хвилину її воскресення.

Молодий організм України починає жити.

- І буде жити - кинув кількома словами лікар, залишаючи раненого.

Далеко у темряві, як остров серед ночі, ясніло сяйво воєнної пристані. На спокійному, приспаниму плесі моря мерехтів молочний шлях, геть, з віддалі, аж під самі стіни сталевих панцирників. Над головами непорушно висіли зорі, не подував ніякий вітрець. Було гаряче і душно.

Далеко на скельному березі, серед світлі і гамору, жив Севастопіль, бухав повнотою портового життя, блесками й тінями великого міста, нервовістю, газардом і кров'ю молодих, спрагнених тіл.

Ніч була парна, чорна, як нутро приспаного вулькану.

Небозвід здергав віддих.

Море дрімало.

Важкі панцирні тіловища літніх кораблів без руху повисли у чорнильній воді. Непорушно застигли чорні сильвети вартових, десь на вершках щоглів бездушно звисли криваві пропори. Все тяжіло до сну, спочинку.

Над гладкою поверхнею моря появилася ясніша точка. Зрушенна вода засяла слабо у темряві. Пара маленьких очей виглянула на високий сталевий мур і, набравши віддиху, риба пірнула в глибину.

Сполошили її тверді вояцькі кроки.

Серед пітьми йшов чоловік.

Минув капітанський поміст, без слова минув вартового і направився до маленького синього світельця, що тримтіло над входом до люку. На мить задержався наче б хотів захопити ще дещо морського повітря, та розчарувався. Атмосфера була тупа, важка, гаряча й нервуюча.

Високий старшина перейшов під світлом лімпочки і золоті нашивки бились на мить. Погасли. В півсумерку коридору старшина розпізнав одні з дверей. Заступав і натисув клямку. Двері подались, увійшов і зачинив їх за собою.

Кільканадцять пар очей спрямувалось на нього. Зняв шапку і кинув її в сторону. Підступив ближче і пошукав зором одного з присутніх. Не впало ні одне слово. Обличчя були скучені, насуплені, суворі й поважні.

- Йду від адмірала.

Піднявся старий, сивий капітан Чубар.

- І що ж?

- Балтійська флота за пів години буде вже тут.

Всі погляди спрямувались на годинники.

- Тепер шойно... п'ять по десятій. За нашим часом.

- Це малепа. Велика жалепа...

Капітан Чубар підняв руку і пальці встромив у сиве волосся. Старшини попіднімались. Мовчали всі, очищаючи рішені. Огневий старшина адміральського панцирника "Крим", другий капітан Савченко, докинув ще кілька слів.

- Всі кораблі вже в наших руках. Точно три на десяту ми перейняли владу над ними. Тільки... тут ще ні.

Капітан Чубар зробив собі місце і став ходити по малій каюті. Довгими кроками, в повній задумі, з похиленою головою, згорблений під важким тягарем відповідальностій дійсности, що починала переверкувати так довго очідану надію.

В повній тишині не смів ніхто навіть ворухнутись. Ситуація була дуже поважна і вийти з неї було ділом дійсно незвичайно важким. Зовсім несподівано, в критичному часі, надійшла телеграма, що Балтійська Флота, ця сама, що завтра візьме участь у великих маневрах, надулив через пів години вже і зякорить поблизу. Що це означало - всі розуміли. Адже Балтійська Флота сильніша від Чорноморської, по-друге, там, мабуть, ніщо не підготовлене, немає своїх людей. Як же тепер повести? Тут опановані всі кораблі, ворожі повстанню командачти і малі частини заглоги під арештом, все зроблено втайні, так, що навіть адмірал Плуотов нічого не знає, найспокійніше попиваючи вино при картах, і на те все йде ціла Флота, чисто ворожа.

- Ми діти! - старий капітан завжди так говорив. - Знайте ви, що нас жде, коли провалимось...?

Капітан задержався й повів зором довкруги, по всіх обличях. Пізнав рішучість і свідомість. Всі знали добре, що жде, і не тільки їх, але все повстання, долю цілого народу, може.

Або нам вдастся... або ні. Але до втрати ми не маємо нічого. Завернути колеса подій вже не можемо. Вочо мусить покотитись. А ми мусимо перемогти.

Капітан Чубар випрямився на весь ріст. Стягнув чоло.

- Діти, ми щось придумаємо. Адмірал Плуотов не буде тепер арештований.

Майже ахнули. Як...?

- Залишіть це мені вже.

Кожний на своєму становищі хай приготує все до бою. Т слухати моїх наказів. Які б вони не були, і де б вони не були видані. Але тільки моїх...

Надів шапку і, залишивши всіх, вийшов. Старшини поглянули по собі, капітан Савченко витягнув пістолю і провірив боєзаряд.

- Що тобі...?

- Отак хлопці... Мабуть, буде одного набоя потрібно... ми...

- Не роби дурниць!

- Ха! Дурниць...? Живцем себе не віддам. Ніколи!

Твердо кинувши останнє слово, вийшов до своїх гармат, до стоячої чотирисот шість міліметрових чорних дул.

Розійшлися усі.

Капітан Чубар увійшов до каюти адмірала Плуотова і привітав його короткими словами.

- Товаришу адмірале, вам уже відомо...? Балтійська Флота через пів години буде у нас. Вам треба необхідно привітати адмірала Севрюнського.

Плуотов простягнувся ліни.

- Теперь...?

- Безумовно. Це ж головно-командуючий маневрами.

- Сукін син. Чубар, приготовте все потрібне, я поп'ю ще трохи вина. Поїдемо разом туди, як звичайно; сукін син, минулого року звернув мені увагу, що морських карт читати не вмію! Сукін син, той Севрюнський!

Сивий капітан вийшов. Вийшов на поміст і, сівши об нього, втягнув до грудей повітря. Бо це, на що він рішився сьогодні, мало що переходило межі його найсміливішої уяви, не згадуючи й здінощів. Оподалік чорніли сталі стіни ще трьох панцирників, торпедників, круїзярів, ще далі - підводні човни стелились над водою зеленими світлами, ще далі - танкери, постачання флоту.

Все те опановане так легко, так скоро, як довго і добре був готований плян. І нагло все це стало під великий знак запиту, тільки тому, що Севрюнський подіїхав через Босфор шість годин скоріше, як було передбачено. Ах, у день його зустрілі б тут вже не тільки гармати флоту, але й гармати фортець. Але тепер...?

Плувотов нічого не знає, він має бути теж арештований. Але хто тоді зломить візиту Севрянськуму...? Ні, Плувотов мусить бути ще на волі, до часу, до слухного часу. Коли б то знати, який саме момент буде слухний...?

Щоб поставити Балтійську Фльоту перед доказаний факт, треба взяти її тактично в півкело, треба її просто замкнути, щоб вона навіть не могла розвинутись, коли її одиниці займуть свої, визначені вже згори, місця, побіч себе, у лінії. Коли вони стануть густо, не зможуть стріляти, не зможуть, бо мусіли б бити по собі. Але як це перевести, щоб ніхто не помітив цього...?

Підняв трубку телефону з капітанського містка і наказав одному з босманів приготувати моторівку до спуску на воду. Повідомив одного з ад'ютантів, ширас цього, що був ще на волі, що він поїде в товаристві адмірала. І знов задивився капітан Чубар на рідне Чорне Море, знову став думати про події цієї дивної ночі. Маневрувати фльотом нелегка справа і його молоді старшини, що він з ними все здавна переводив таємні навчання, мусітимуть доказати чудес, щоб подолати важкому завданню. Глянувши на фофоризуючий годинник, отвершив, що постей можна надіятись уже кожної хвилини. Телефонічно покликав до себе другого капітана, заступника, латвійця Сернена. Цей був втасманий в заговір, був одним з фанатиків бунту, революції проти Москви.

— Слухай, мій брате! — заговорив Чубар, коли високий і тонкий латвієць вступив на поміст. — Кілька хвилин після цього, як я від'їду з нашим старим, подаєш фльоті наказ виходу в море, та так незамітно, щоб не було видно вогню...! Станеш на корі півколом, порядок кораблів охоплюй, тільки щоб усі рури були спрямовані на Балтійську Фльоту. Це буде десь біля одинадцятій години... за нашим часом. Точися в одинадцятій почнєш стріляти всіми гарматами, без розбору, байдуже, чи я вернуся, чи ні. Не сміш випустити ні одного корабля. Всі торпеди можна вистріляти, якщо буде треба. Коли ворог під-

даватиметься... накажеш залогам всісти в човни і під рефлектограми виведеш їх в море. Щойно тоді віддаєш частину людей на обсаду тамтих кораблів... Зрозумів? Поза тим... нічого нового.

— А ви будете там...?

— Я буду там — твердо кинув Чубар.

— Тоді я не стрілятиму! Я буду домагатись спершу, щоб вас пустили назад!

Чубар склонив його за рам'я, аж латвійця заболіло.

— Я казав... виконувати мої накази безоглядно...! Зрозумів? Пустий його і пішов в містка. Тепер мусів тут залишитись Сернен з розбурханими почуваннями й плаючою кров'ю...

Адмірал Плувотов обережно сходив по східцях до моторівки. Чубар ждав уже на нього. На чердаку гуторили старшини, щоб заглушити тихий шум підйом у гарматних вежах. Під'їздila муніція.

— Савченко міг би ще трохи пождати, а то старий вчує..!

— Не вчує, не бійсь, навіть не помітив, що брекує половини старшин при його від'їзді!

— Має респект перед Севрянським.

— Ат...!

Три кільометри збоку відніли білі світла Балтійської Фльоти. Вона якраз закінчила в'їзд на призначений квадрат, а Севрянський по радіо вже зв'язався з Плувотовим, запромонтувши його до себе на традиційну шклянку і гутірку про зовтійні макари.

Плувотов скочив у моторівку точно три на одинадцять.

З наказу Чубаря моторовий рушив повним газом, а таражотіння мотору зовсім заглушило рух машин великого панцирника. Капітан окремим шифром подав наказ усім командантам кораблів і тепер, з душою на рамені, очідав його виконання. "Крим" має статично, на малій швидкості, рушив з місця і виплив з довгого ряду кораблів, ще заки Плувотов перебув половину дороги до Севрянського. Капітан Чубар часом прикладав шкло до очей, та не побачив уже нічого, бо на "Кримі" погасли всі зовнішні світла. Щастя, що не було їх богато, бо звечора ще запанував стан загрози летунського налету, згідно з пляном великих літніх мандрів морських с

Сорозу.

"Крим" вийшов у море. За ним висунувся "Сталінград", новісінський корабель, а майже в спину йому входив десятилітній "Марат". "Донбас" вийшов дещо боком, і на більшій швидкості, щоб зайняти вигідне місце для всіх своїх чотирьох веж з могутніми гарматами...

Підводні човни пірнули і зникли під чорною поверхнею.

Плавотов привітався з Севрянським зовсім тихо, бо святочне привітання мало відбутись щойно ранком, тепер тільки так, по старому знайомству. Високий, грубий головнокомандуючий не звернув навіть уваги на сивого капітана Чубара, що товаришів Плавотову з іще одним ад'ютантом. Тому Чубар мав час поглянути на годинника і ствердити, що від моменту, коли "Крим" повинен був рушити в дорогу, пройшло п'ять дорогих хвилин.

Щоб тільки вспів... Щоб тільки на час... Щоб сигнал, що на хвилях етеру полетить з Києва, застав уже все на місці, щоб Севрянський не міг протиставитись, не міг ці знищити. Молода Україна дуже потребує великих кораблів, нововіжних кораблів... Шкода, що треба стріляти, велика шкода...

Чи Сернен вспів уставиться в боєвий лад...? Чи Балтійська Флота не розпізнає дивних маневрів своєї південної суперниці на морі...? Вона ж занята чищенням машин і всіми тисячними дрібницями, з'яваними із постосем після далекого морського переходу. Вона ж складала візиту в Лондоні, в столиці першої в світі морської держави, вона примусила гордих англійців прикусити губи на вид могутніх, монерних кораблів....

Чи вона помітить щось...? Чи ні...?

Присутніми були ще два адмірали, Стоянов і Колпакін, та кількох старшин. Однак старий Чубар не бачив нічого поза зірками годинника, що німилосерно скоро наблизувались до визначеній години. Так скоро, що де кілька хвилин і буде мінuta перед одинадцятю... В цій мінунті він хоче ще щось зробити...

Щось, що може врятує для України і Балтійську Флоту, або загубить усе. Вибору й так немає. У білій день боротьба з вісімома панцирниками Балтійської Флоти не буде мати найменших відходів - все одно, до втрати немає вже нічого. А до здобуття - все! Може, Чубар ціле своє довге життя морського вояка жде на цю велику хвилину, що ці доля покликала сьогодні вночі до існування...

Севрянський розказував якісь дотеп, коли відчинились двері каюти і в порозі ставув схильфаний ад'ютант адмірала.

- Товаришу адмірале...

Чубар піднявся. Севрянський перервав розказувати свою історію, Плавотов спокійно пив вино з Колпакіном.

- Товаришу адмірале, чи був наказ флоті вийти в море...?

- Який флоті? Де...?

Чубар кинув оком на щитик годинника. Одинадцята за дві хвилини. Таки не відлось Серненові скрити всього маневру.

- Вся Чорноморська вийшла в море...!

Плавотов зірвався на ноги.

- Ви що, вдуріли? Чубар! Що цей чоловік говорить!?

Капітан здигнув плечима.

- Не розумію, товаришу адмірале.

Ад'ютант ставув у дурні пошпитий.

- Але ж вся флота вийшла в море...!

- Ви п'яні! - ревнув Плавотов.

- Чубар...!

Капітан Чубар зірвав, що від цієї хвилини буде залякати багато.

- Я гляну, товаришу адмірале...!

- Гляньте і доложіть!

Ад'ютант хотів протестувати. Адже він бачив виразно, що Чорноморська Флота вийшла в море, він не він п'яній, а і хворий! Вчинилося замішання, Капітан Чубар висказав надію, що він негайно розпита, та високі старшини таки не вонділи і рішили перекинатись, бо ж врешті неможливо, щоб ад'ютант в степені командора говорив дурниці!

Ціла групка вийшла ^{на} поміст, де вже ^{її} зустріла інша групка старшин, що спішила до адмірала. Як не як, це таки смішно, що Чорноморська Фльота вийшла в море ^{на} у світлі рефлекторів стойти собі півколом, як до паради, замикаючи оба береги лагідної бухти...!

Капітан Чубар хотів обняти з радості деповідача, та не мав часу на те. Ситуація рішалась. Плувотов викликав його ім'я. Що це мало значити? Чому фльота без його наказу змінила становище? Хто дав ^{їй} таке дивне розпорядження? Що він на те, Чубар, командант адміральського панцирника!

Капітан здигнув раменами, зовсім поважно переконаний, що одинадцята година напевно вже добігає і що сталося якесь непорозуміння. Тому, що першої частини він не висказав голосно, ніхто не взяв йому за зло, і думка про непорозуміння була одноголосно прогита, та все ж усі повернулись до радіокамери, щоб з'язатись з адміральським лінійним панцирником Чорноморської Фльоти. Очевидно, це завдання взяло на себе капітан Чубар, пerekонаний, що в цій хвилині його життя висить на волоску, тощому, як собі можна уявити.

Радист викликав радіока ^{чу} панцирника "Крим" дуже скоро, так, якби вона ждала вже на звіт, і змісця включив мікрофон, заповідаючи, мабуть, самому капітанові Серненові, що говоритиме капітан Чубар. Адмірал Севрянський добирал собі вже слова, якими міг би морально знищити адмірала Плувотова, що його він приватно вважав за найбільшого ідйота під сонцем, а адмірал Плувотов підбирав собі відповідні аргументи на оборону і відповідні карти на виновників.

- То ти, Сернен...? - залунав голос Чубара.

В радіокамері почулась відповідь. Всі голови витягнулись у бік апарату.

Так, Сернен зголосився найспокійніше в світі. Це подобалось Чубареві, це було гарно. Бо Сернен чайже також знат, що за

хвилину розлічнеться пекло...

Капітан Чубар на очах всіх глянув на годинника і стверджив вже зовсім голосно, що година точно одинадцята. В цій хвилині, значить, почалося...

- Що таке...? - кинув Плувотов.

Не відповідаючи йому, сказав Чубар до мікрофону.

- Сернен, заходи.

На "Криму" чути було кожне слово, що його висказував Чубар, однаково виразно чути його було тут, серед високих старшин, у радіокамері.

- Товаришу адмірале... - ці слова були звернені до адмірала Севрянського, що навіть цим всім так дуже не переймався. - Товаришу адмірале, даю вам хвилину часу до надуми, чи ви накажете всім залогам Балтійської Фльоти залишити кораблі й піддатись моїм дальшим наказам, чи я почну стріляти.

Смертельна тишина залянувала після цих слів. Першим враженням більшості зібраних було, що Чубар збожеволів, а сам Севрянський широко зареготався, враховуючи це до добрах дотепів, що він їх так любив слухати й розказувати.

- Капітане, у вас... ге-ге-ге! - добрий гумор!

Бо і що відповіла б нормальна людина, на місці адмірала, на таку пропозицію, як ^{її} поставив Чубар...? Тільки так!

- Товаришу адмірале, я повторю мої слова! Всі мої гармати спрямовані на вас. Учора я одержав свіжий приділ муниції.

Адмірал Плувотов вибухнув нагло, як гейзер, злістю і громадою безладних слів.

- Чубар, що вам?! Ви будуріли! Ви зовсім збожеволіли! Ви забуваєте може, що таких жартів...

- Мовчіть, адмірале! - різнув, мов ножем, старий капітан.

- Я говорю з головнокомандуючим! Адмірале Севрянський!

Це вже не були жарти. Дехто приблід, дехто відрухово сягнув по зброю. Адмірал Севрянський перестав робити веселу міну і перший раз серйозно приглянувся старому, сивому капітанові.

- Капітане, що ви мені скажали...? Я не розумію...!

- Дайте своїй фльоті наказ негайно залишити кораблі, під грозою моїх дул. Я рішений на все!

Адмірал Севранський випростувався й оглянувся. Довкруги неперні міни, ніхто ще не зінав, чи серйозно блакає старий, знаний у морському ділі, капітан, чи ні.

- Товариши, заберіть його, бо він збожеволів! - видав наказ головнокомандуючий адмірал.

Радист великими очима глядів на це все. Плувотов кліпав товстими повіками, Стоянов підняв брови мало не під ~~столо~~, словом, ніхто не мав нормального вигляду. І, розуміється, нікому не прийшло до голови виключити раціонапарат...

На панцирнику "Крим" напруження досягло вершка. Кожне слово висказане серед нічної темряви, чуті було всім присутнім. Кожне слово старого, дорогої капітана, що хотів в останній хвилині запобігти проливові крові і взяти ворога в подон, дарувати йому життя, що з хвилиною, коли Чорноморська Фльота виконала свій маневр повисло на кінцях гарматних ударників...

Капітан Сернен зідхнув від напруження. Мало не витиснув води з телефонічної ручки, що недовгим дротомлучила його з огнєвим старшиною, капітаном Сальченком. Одинацята мінуга, до скаже Чубар...

Не тільки капітан Сернен відчував несамовиту нервозність цього рішального моменту. Всі візяні довкруги старшини відчували це саме. Відчуваючи, що їхня доля коливається на великих терезах призначення і що капітан Чубар, там, серед ворогів, сам один рішатиме про цілу флоту.

Після наказу Севранського на устах старого капітана заграв іронічний усміх. Так, неначе б салів він глупоти своїх противників. Бо що ж це було, як не ідмова? І що це було, як не негайний бій...?

З усміхом тим на обличчі обернувся до мікрофону. Старець?

- Діти!... - зачухало серед

смертельної тишини на панцирнику "Крим". - Діти... в ім'я Боже... Вогонь!!!!

Останнє слово крикнув капітан Чубар з глибини всієї душі, бо в маленькій частинці секунди відчув, що хтось вимірив у нього пістолю. Стріл упав, та його вже не чув капітан Чубар. Куля поцілила в саме серце...

Чули зате на панцирнику "Крим". Чули, як маленька частинка останнього слова загубилась серед гуку пострілу...

- Огонь!!! - ревнув капітан Сернен і миттє камера опорожнила. Всі бігли на місце, а вже по кількох кроках дороги панцирна гора здригнулася і ніч розступилася перед яскінню вибухом.

Адмірал Севранський дав наказ стріляти... теж.

Але перша сальва була не кому іншому призначена, як якраз адміральському кораблю. Добре була вимірена. В саме серце. Весь Севастополь здригнувся в основах, коли вилетіла в повітря муніційна камера великого корабля... Пекло відкрилось на морі, запалася вогній пожежа накрила ніч свою яскінню. Всіх громів було б замало, щоб заглушити рев сотень гармат. Вся фльота била з усіх цівок, била завалена, мстилась за смерть свого дорогої капітана, організатора цієї нічі...

Заспане море заклекотіло, повітря, порване на шматки детонаціями стрілен, захмулювало врочі, фонтани вод у світлі вибухів створили пекло, страшніше правдивого. Відломки гарната скомпонували симфонію, що їй рівної немає в світі, регіт важких куль царював над розбитою, скривленою пожежами ніччю....

Балтійська Фльота дала знати по радіо, що вона припиняє бій... Білі світла на зацілілих кораблях росли, більшли, множились. Адміральський панцирник затонув протягом кількох мінут, що один важдко перехилився. Інші кораблі піддавались.

Нова велика рев люція святила свою перемогу.

Тільки старий капітан Чубар спочив на дні моря, на дні цього самого моря, що про нього він усе життя мріяв. І вимріяв! Велике море прийняло старого вовка на краще життя холодними обіймами вірних вод.

А світ горів новими вогнями, жив дальше, й у змаганні страш-

ному будував своє життя, здригався в основах і кривавив у своєму воскресенні.

Це Україна вставала зі сну.

У вогні і крові.

У славі.

Крізь відхиленій брезент полевого шатра моргали зорі. Якебілі цятки на гранатовому сукні неба, непорушні, а проте великі, незнані світи. Око цього не бачить, рука не дотикає, а свідомість каже вірити. Зорі всміхаються, їм байдуже, вірить люди, чи ні. Від цього ніщо там у них не зміниться. Зміниться зате тут, на цій маленькій землі, на цій землі, такій великій, коли глядіти на неї в рамків свого дверя, і такій маленькій, коли перебути фронт, коли гинути у вічі іншому життю, коли зрозуміти, що це значить боротись...

- Про чо думаєш, Степане?

Голос рветься нишком, щоб не розбудити товариша, а проте він чус, він тем не спить, не може вонути, думки не дають спокою.

- А ти?

- Пряче саме.

І знову мовчанка й думки. А зорі моргають собі велесо, бо їм байдуже; що їм на цьому залежить, чи тут панує рай, чи пекло, вони від цього далекі далекі...

- Часам такі дивні мрії приходять у голову, аж смішно, які ми ще діти...

- Гм, мрії...

- Подумай тільки: воюєш, воюєш і, вкінці, кінчаш боротьбу, нічого не довірювавши.

Не смішне воно, не дивне?

- Воно тільки гірке. А дивного немає нічого. Во й боротьба наша ще не скінчена.

Від моря подував вітерець, легенький, холодний, свіхий. Від гір лише мрія, згадка, спомин. Вони мовчазні, чухі, не Карпати. Може кавіть ворожі. А, може, лиш байдужі. Хто їх там знає? Їхньої мови не розуміти, це не рідні гори.

- Так смо наші батьки могли собі сказати. І так само їхні батьки.

Сумнів цього голосу розбуджує енергію у другому.

- І так само скажуть наші діти. Бо тільки тоді гідні будуть жити. Інакше бути не може. Без боротьбисвіт пішовби назад. І ми з ним!

- Але боротись, боротись, і ніколи не доборотись!

- Часом і так треба. За велике діло треба довго і сильно боротись. Треба все посвятити, все залишити, треба зrozуміти, що ми є нічим, що тільки у свідомості народу ми щось собою уявляємо, тільки як нація. А це вже буде багато, коли ми це зрозуміємо!

- Світ цього не зрозуміє ніколи...

- Йому й не треба. Світ - це світ, а ми - це ми. І не все це, що гарне у світі, - гарне у нас! Не все ідеали

світу є нашими. Не все наша боротьба є в його очах такою, як у наших. Але й не все він нас розуміє !

Він не знає, скільки сліз і крові політської у нас, бо це не його кров. Він не цікавиться нашими могилами, бо це не його могили. Йому це все байдуже, а нам...?

Ніч літня, гаряча, парна, хоч вітерець старається її прохолодити. Не вдається йому. Заважка вона для його слабих сил.

- Знаєш, Степане, часами стараєшся уявити себі, якби так наш народ піднявся вже раз усіми своїми силами з неволі, якби здригнулась Україна, якби вже раз віддихнули груди на волі і...

- І важко повірити, що ?

- Вгадав.

- Бачиш, по-мойому, замало в нас ще психічної підготовки до таких діл. Ми ще занадто оглядаємося на своїй особисті речі, ми ще живемо у нас самих, а не отрималисши вийти поза ці дрібні речі, для зрозуміння великих. Але такий день прийде. Хто зна, може він вже й недалеко...? Хто зна?

- Віриш, що такий день прийде ?

- Вірю. Як у Бога !

- І що тоді ?

Тихий сміх залиував у відповіді.

- Що тоді ? А що ж би ? Тоді сповниться, врешті, наша мрія, і для нас настане великий день.

А світ прийме це до відома і знову перейде до нормального життя. І все. А ми житимемо вільним життям, своїм. Чи це таке важке до подумання...?

- Це мрія !

- Га, без мрій життя було б пусте.

- Але дійсність і мрії...?

- Дійсність тягнеться за мріями. Від нашої свідомості тільки залежить, у якій саме відалі.

- А від чого залежить тоді наша свідомість...?

- Від віри.

- Ну, це проето блудне коло!

- Ні. Якщо є у нас віра, тоді вона творить підставу нашої свідомості, а ця остання може тільки находити способи на переведення об'єкту віри у дійсність. Іншими словами, на здійснення мрій, що теж базуються на нашій вірі.

- Мало з цього розумію.

- Думай тоді. От і це буде розв'язана справа, коли придумаеш спосіб на зрозуміння. Може тоді зрозумієш, чому гинуть із свідомістю смерти за ідею борці, чому ти сам вдягнусь стрілецький одяг і шолом, чому ми боремось, хоч знаємо, що там жде нас смерть.

- Буду думати... але це важко. Це все сон, а життя...

- Життя - це теж сон, і колись ми з нього всі пробуємося.

У кращій дійсності !

ї звісів їх, як європейської А
зональної та різноманітності
європейської музичної та літературної
школи.

...Задачами є вивчення

європейської музичної та літературної
школи, що є відображенням у І
європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

європейської музичної та літературної

школи, що є відображенням у ІІІ

І ПІДСІРІ ЗМІСТ

1. Вічний конфлікт	1	стор.
2. Рішайтесь!	7	стор.
3. Для наказу	14	"
4. Безпилля зради	21	"
5. Куди?	29	"
6. На кордоні	36	"
7. Для великої справи	42	"
8. Віра й надія	46	"
9. Весільна ніч	51	"
10. Вій	57	"
11. За рідне море	64	"
12. Чому тільки сон?	70	"
І. Етюдний альбом V		

